This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

BL10336

Digitized by Google

B,L 10,336

UNIVERSITEITSBIBLIOTHEEK GENT

0064005

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

BETOOG,

VAN HET

ONGEGRONDE, ONZEDELIJKE EN SCHADELIJKE

DER

VOOROORDEELEN,

OMTRENT DE

WAARZEGGERIJEN, TOVERIJEN, SPOOKERIJEN,

EN VAN ANDERE DAAR MEDE VERBONDENE VOOROORDEELEN.

BENEVENS EENE OPLOSSING DER TWIJFFELINGEN, DIE TOT STAAVING VAN DEEZE VOOROORDEELEN UIT DE HEILIGE SCHRIFT GEWOONLIJK WORDEN BIJGEBRAGT.

UITGEGEEVEN DOOR DE

BATAAFSCHE MAATSCHAPPIJ:

TOT NUT VAN 'T ALGEMEEN.

Te AMSTELDAM, bij
de Wed. HARM. KEIJZER, CORN. DE VRIES,
EN
HENDRIK VAN MUNSTER.
MDCCC.

Digitized by Google

Digitized by Google

BERICHT.

Overtuigd dat veele lieden in ons Vaderland, en vooral onder de minvermogenden, in veele opzichten, nog geloof ſlaan aan Voorſpellingen, Duivelsbezweeringen, Waarzeggerijen, Toverijen en Spookerijen, welk geloof zeer nadeelig is voor den Godsdienst, de zeden en het maatſchappelijk geluk; zo beſloot de Maatſchappij, in derzelver Algemeene Vergadering, gehouden den 16den van Oogstmaand, 1797, als Prijsſtoffe op te geeven, de vraag aan het hoofd van dit werkjen gemeld: en zij had het genoegen, om uit de drie ingekomene Verhandelingen, de twee hier agter geplaatſten, den 14den van Oogstmaand, 1799, met de uitgeloofde gouden en zilveren Medailles te mogen bekroonen. Het oogmerk der Maatſchappij vooral geſtrekt hebbende, om het onzedelijke en ſchadelijke van deeze en ſoortgelijke vooroordeelen te doen zien, en dat doel algemeen wenſchende te bevorderen, door de uitgave van deeze beide bekroonde Verhandelingen, zal het zelve ten volle bereikt zijn, wanneer

Digitized by Google

dezelve niet alleen veele Leezers vinden, maar voornamelijk zodanigen, die overtuigd door de aangevoerde redenen, hoe langs hoe meer prijs leeren ſtellen op de bevordering van hun eigen geluk, en alle twijffelingen en vooroordeelen, zo dra mogelijk, verlaaten, om enkel op het ſpoor der waarheid te wandelen.

Op last der Maatſchappije.

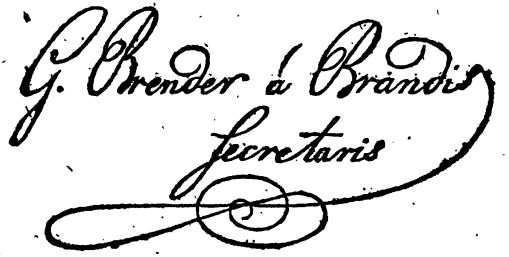

Amſterdam,
den 11*den van Grasmaand,*
1800.

AND-

Digitized by Google

BEANDWOORDING

DER

VRAAGE:

Naardien de vooroordeelen omtrent de waarzeggerijen, als mede omtrent de duivels-bezweeringen, tooverijen en spookerijen, bij het grootste gedeelte der menschen nog niet overwonnen, en evenwel voor Godsdienst, Zeden en Maatschappelijk geluk allernadeeligst zijn; vraagt de Maatschappij: een bondig, zo veel mogelijk kort, en voor de gemeene vatbaarheid en ter overtuiging van ongeöeffenden, geschikt betoog, waar in het ongegronde, het onredelijke en het schadelijke van deeze en andere, hier mede verbondene, vooroordeelen worden aangetoond, en tevens de twijffelingen worden opgelost, die, tot staaving van dezelven, uit de Heilige Schrift gewoonlijk worden bijgebragt.

DOOR

GERBRAND BAKKER,

Stads Doctor en Stads Vroedmeester, te Enkhuizen.

AAN WIEN DE

GOUDEN EERPENNING

IS TOEGEWEEZEN.

Digitized by Google

Digitized by Google

EERSTE GESPREK.

JACOB en HENDRIK, *vervolgends* DE HEER GOEDHART.

HENDRIK. Hebt gij de Courant geleezen, JACOB?

JACOB. Neen, daar doe ik niet meer aan; het hoofd loopt mij, buiten dien, al genoeg om, van al de naarheid die 'er in de waereld is; wij beleeven toch veel slechter tijden dan onze voorouders.

HEND. ô Dat is al naar dat gij het neemt; na een goeden tijd volgt een slechte, en op een slechte, weêr een betere; alle tijden brengen hun goeds mede, als wij 'er ons maar van weeten te bedienen; hoe menig aangenaam uurtjen hebben wij niet doorgebragt met de lieve boekjens van de MAATSCHAPPIJ: TOT NUT VAN 'T ALGEMEEN! zie, dat hadden onze oude luidjens evenwel niet.

JAC. Daar hebt gij gelijk in; staat 'er weêr wat van in de Courant?

HEND. Ja, dit kwam ik u eigentlijk vertellen: 'er zijn weder prijsvraagen opgegeeven: onder anderen wil de Maatschappij een boekjen gemaakt hebben, om de *vóórdeelen*

van Waarzeggers, Tooveraars, Spooken en diergelijk tuig uit de waereld te helpen.

JAC. Zoo! dit zal, dunkt mij, toch zoo gemakkelijk niet gaan.

HEND. Ik weet wel, vriend JACOB! dat gij nog al een liefhebber zijt; gij hebt mij eens van dat DOODKLOPPERTJEN verteld; maar dat is 'er toch voor deeze reis niet recht achter geweest: want gij zijt nog springlevend, en van andere sterfgevallen heb ik ook niet gehoord.

JAC. Gij spreekt ook, of u geen zee te hoog gaan kan; al is 'er nu geen doode op gevolgd, wie weet wat 'er nog *naderhand* gebeure!

HEND. Naderhand! ja als gij zoo wilt; naderhand zullen wij 'er alle aan gelooven moeten.

JAC. Maar waarom stierf dan voorleden jaar de oude kleeremaaker? had het kloppertjen toen ook niet getikt?

HEND. Wel dat geloof ik; de man was immers zo oud dat hij met fatzoen niet langer leven kon; hij zou anders van wegen de *doodkloppertjens* niet gestorven zijn; hij kon 'er toch geen één langer hooren.

JAC Toen de vrouw van DAVID aan de pokken lag, hoorde zij het wel, en van dat oogenblik verergerde de ziekte hand over hand, en den volgenden dag lag zij 'er al toe.

HEND. Maar het is toch ook zo zeldzaam niet, dat iemand aan de kinderziekte sterft; en denkt gij dan dat DAVIDS vrouw nog leven zou, als zij het tikkertjen niet gehoord had?

JAC.

Digitized by Google

JAC. Recht uit gezegt, ik geloof ja.

HEND. Het is ook wel mogelijk.

JAC. Ha ha! gij ſtaat toch ook zo vast niet in uwe ongeloovige ſchoenen.

HEND. Gij begrijpt mij niet JACOB; ik geloof niet, dat het *kloppertjen* de dood van de vrouw voorſpeld heeft; maar ik heb eens gehoord van iemand, die het zeer wel wist, dat een mensch van ſchrik en angst wel ſterven kan, vooral wanneer hij reeds ziek ligt: want dan ſchrikt men veel eer ter; en mogelijk is de ziekte van deze vrouw, die buiten dien reeds gevaarlijk was, door den ſchrik doodelijk geworden; te meer, daar gij zegt, dat het, van dat ogenblik aan, erger met haar wierd.

JAC. Wel daaraan heb ik nog nooit gedacht! op zo een wijze kan 'er wel menig een naar de eeuwigheid gaan; ik zou het dan haast voor een geluk rekenen, wat hardhoorend te wezen.

HEND. Die inval is zo kwaad niet! evenwel zou het, denk ik, nog beter zijn, als wij ons gehoor behielden, en de vrees voor diergelijke dingen zochten afteleggen: want ik geloof nooit dat het iets kwaads beteken.

JAC. Ja, was dat waar, dan zou het gekheid zijn 'er vrees voor te hebben; maar zo lang ik niet weet wat het eigentlijk is, ben ik 'er ſchrikkig voor.

HEND. Ik wenschte wel, dat wij de Verhandeling reeds hadden; daar zou wel wat van in ſtaan; maar dat gebeurt in het eerſte jaar nog niet; en hoe zal het dan dezen

Digitized by Google

winter met u, gaan, JACOB? als gij nu weêr een doodkloppertjen of een ander ding hoort, sterft gij nog wel voor uwen tijd.

JAC. Maar wagt eens; als wij den Heer GOEDHART verzogten; hij is zo even uitgegaan, en zal denkelijk niet lang wegblijven. — Ha! daar is hij reeds; zoud gij hem durven vraagen?

HEND. Wel waarom niet? een man, die 'er zo veel werk van maakt, om alle menschen nut en vermaak te doen, durf ik in bescheidenheid alles verzoeken.

DE HEER GOEDHART. Gij schijnt iets op uw hart te hebben, HENDRIK?

HEND. Ik sprak met JACOB over *het Spookboekjen*, dat door onze Maatschappij zal uitgegeeven worden; wij beklaagden ons, dat het niet oogenblikkelijk gereed was, en wilden van u een diergelijk boek ter leen verzoeken, om dezen winter uit te leeren.

GOEDH. Dat was zeer goed; maar onder de boeken, die voor u tot leezing geschikt zijn, ken ik 'er niet één, dat daar over bijzonder handelt; daarom doet de Maatschappij een zeer nuttig werk met over deeze stof eene vraag uitteschrijven. Maar, terwijl gij niet gaarn zo lang wagten wilt, zou het u niet bevallen, eens een paar avondjens hier over met malkander te spreeken?

JAC. Als gij dat wildet, mijnheer, daar door zou ons zeker een groote dienst geschieden.

GOEDH. Zeer gaarne; maar ik heb dan het recht om u ook een verzoek te doen, en dat bestaat hierin, dat gij met oplettendheid

hoort

hoort en nadenkt, en alles vraagt, wat gij niet klaar genoeg begrijpt.

HEND. Twijffel daar niet aan, mijnheer; als wij dit niet nakwamen, zouden wij ons zelven de meeste ſchade doen.

GOEDH. Gaan wij in huis, en zegt mij wat gij dan nu eigentlijk begeert te weeten.

HEND. Van *ſpooken*, *tooveren* en *waarzeggen*, en alles wat de Maatſchappij in een boekjen wil geplaatst hebben.

GOEDH. Maar waarom wilt gij nu juist hier van, en niet van andere zaaken hooren?

HEND. Om dat ik dacht dat het nadeelig was, aan al die ſoort van dingen veel te denken, als wij het rechte daar van niet wisten; en JACOB heeft zich eenigen tijd geleeden een ſchrik op den hals gehaald.

GOEDH. Waar van ſchrikte gij dan, JACOB?

JAC. Van het tikken aan mijn bedſtee: dat beduidt immers een doode. HENDRIK zegt wel, dat het gekheid is; maar de meeste menſchen gelooven 'er toch aan, en ik zeg maar, als het geen *vóórbeduiding* is, wat is het dan?

GOEDH. Dat zal ik u terſtond uitleggen: een man als JACOB, die een dollen hond zou aanpakken, heeft zich bang gemaakt voor een klein diertjen! want anders is het niet; een wijfjens torretjen, dat in een wormgaatjen gekroopen, om het mannetjen tot zich te lokken, met het achterlijf tegen het hout een getik maakt, net als dat van een horlogie.

JAC. Maar als het anders niet is, hoe

kunnen de menſchen dit ding dan voor een bode des doods houden?

GOEDH. Diergelijke vraagen zoud gij bij honderden kunnen doen; de uitvinder van dit vóórteken zal misſchien afbeeldingen gezien hebben van den dood als een geraamte, dat op een zandlooper ziet; en zo heeft hij mogelijk gedacht, dat het tikken aan een bedſtede niet anders ware, dan diezelfde dood in eigen perſoon, die achter het bed ſtaat te loeren, en, in plaats van den zandlooper, nu eens, voor de verandering, een horlogie in de hand heeft.

JAC. Had ik dat maar eer geweeten, dan zou ik mij veel zorg en moeite hebben kunnen uitwinnen.

GOEDH. Waart gij, in plaats van op voorſpellingen te letten, maar terſtond op het geluid afgegaan, zo zoud gij zelve het beestjen hebben kunnen vinden. Zo dra gij het dus eens weder verneemt, moet gij 'er jagt op maaken; maar dit dient ſtilletjens en behendig in zijn werk te gaan; want als het diertjen u hoort, houdt het zich ſtil, en begint een poosjen daar na weder te kloppen. Dus ziet gij, JACOB, waarop die voorbeduiding neêrkomt, en zo gaat het met alle de overige; weet gij 'er meer diergelijke te bedenken?

JAC. Ja, daar is nog HET GESCHREI DER HONDEN EN VOGELEN.

HEND. Dat zal misſchien ook niet veel geloof verdienen.

GOEDH. De vraag is: leert de ervaaring, dat op het geſchreeuw van deze dieren meer men-

menſchen ſterven, dan wel anders? Neen; dit kan niemand bewijzen; het mag eens een paar reizen gebeurd zijn, dat het huilen van een hond te gelijk met een ſterfgeval, of het één kort na het ander voorviel; maar dit is nog niet genoeg om den hond voor een waarzegger te houden. Gij zult dikwijls zien dat, wanneer twee gevallen, te gelijk of ſchielijk na elkanderen, gebeuren, de menſchen het eene gaarn willen houden voor de oorzaak van het andere, al ſluit het ook op elkaêr als een tang op een varken, even als het versjen zegt:

Een oud wijf valt bij maaneſchijn,
De maan móet daar van oorzaak zijn.
Dat ſpreekt van zelfs, zegt Buurman KLAAS,
Zo ſpeelde ze al van ouds de baas.

en kunt gij eenige gemeenſchap vinden tusſchen het ſterven van een mensch en het gehuil van een beest?

JAC. De menſchen zeggen wel, dat de honden en vogelen de reuk van een doode al vooraf in den neus hebben, en van blijdſchap huilen, om dat zij een lijk tot hun prooi denken te krijgen.

GOEDH. De menſchen zeggen zeer veel, dat evenwel niet waar is: zo dit doorging, zouden deeze dieren nog veel gemakkelijker de lugt krijgen van een ligchaam, dat reeds geſtorven was; en weet gij wel, welke grappige gevolgen dit hebben moest? dat 'er, bij elke begraving, meer huilende honden en

ſchreijende roofvogelen, dan menſchen, achter het lijk zouden gaan. Zo dwaas als die veronderſtelling is, zo weinig bewijsbaar is eene andere, volgens welke ſommige menſchen, welke evenwel geene Christenen zijn, van een *Engel des doods* ſpreeken, die bij den ſtervenden zou intreeden, om hem zijne laatſte uuren te verbitteren: de honden zeggen zij, zijn voor dezen Engel geweldig vervaard, en huilen daarom, als zij hem bij iemand in huis zien gaan; doch het één is zo fraai als het ander.

HEND. Mijnheer zal evenwel niet ontkennen, dat HET VALLEN VAN SPIEGELS, SCHILDERIJEN EN ANDER HUISRAAD, wel eens een ſterfgeval kan betekenen? Ik heb ten minſten daar van een zeer wonderlijk geval geleezen. Zeker man had eenige glazen preſent gekreegen van een vriend, die daarna een verre reis ging doen; van tijd tot tijd braken 'er eenige van, tot dat 'er maar één, een zeer dik zwaar glas, overbleef, en dit kwam van de plank, daar het op ſtond, eensklaps met groot geraas naar beneden vallen; en zie daar! binnen zes weeken kreeg men de tijding, dat de vriend op zijne reis overleden was, ſchoon het geval vroeg in den morgen voorviel, terwijl 'er geen mensch, geen kat noch hond op de been was.

GOEDH. Maar zou 'er dan volſtrekt geene oorzaak te bedenken zijn, waardoor dit glas gevallen is?

JAC. Misſchien was 'er wel *ſijmpathie* tusſchen den reizenden Heer en het glas, dat

dat hem toebehoord had, en dat daarom, bij zijn ſterven, het glas ook niet langer geheel kon blijven.

GOEDH. Gij weet den knoop maar in eens door te hakken, JACOB! Maar wanneer ik u vraagde, wat gij door *ſijmpathie* verſtaat, zoud gij 'er zeker niet op kunnen antwoorden, om dat het een woord is, dat niets betekent. Luister liever eens naar de volgende hiſtorie: langen tijd geleden, ik meen in *Griekenland*, had een man, die voor heel geleerd en verſtandig te boek ſtond, van een vriend een ſchotel met vijgen gekregen. Toen hij die een paar dagen daar na op zijn tafel had, vond hij, datze naar honig ſmaakten; wat mogt daar wel de reden van zijn? hij onderzocht naar den boom en naar den grond, waar de vijgen gegroeid waren, maar daar zat het hem niet; hij doorlas alle boeken, die over vijgen geſchreven hadden, doch vond niets van honig; hij vraagt en ſchrijft aan zijne vrienden, niemand weet 'er hem oplosſing van te geeven. Eindelijk vraagt hij zijn meid; en toen kwam het uit: de meid had de vijgen bewaard in een pot, daar te vooren honig in geweest was. Wat dunkt u, had de geleerde man het hier wel bij het rechte eind?

JAC. Wel neen; hij had de meid het allereerst moeten vraagen.

GOEDH. Zo moeten wij ook doen in het uitleggen van alle wonderſchijnende gevallen, en niet beginnen met de allerverſte en duiſterſte oorzaaken op te zoeken.

HEND. Zou evenwel, in dit geval, God niet,

niet, door het vallen van het glas, den dood van den man aan zijnen vriend hebben willen bekend maaken?

GOEDH. Ik geloof neen: want waar voor zou het dienen? Alle middelen en waarschouwingen, die wij tot ons geluk nodig hebben, zijn ons klaar en duidelijk aangewezen; wij behoeven dus onze toevlugt niet te neemen tot *vóórtekenen*, waar van niets geschreeven staat. Wat nut kon het ook doen, dat de man den dood van zijn vriend te vooren wist? hij wierd die toch naderhand door echte tijdingen wel gewaar; en wanneer God al gewild had, dat wij op diergelijke dingen moesten letten, zou hij ons dit door de H. Schrift wel geleerd hebben; daar ons in tegendeel wel uitdrukkelijk bevolen word, op geen vogelgeschreij en dergelijke dingen acht te geeven (*).

HEND. Maar welke uitlegging moeten wij dan geeven aan dit verhaal, en aan veele andere, die in alle opzichten naar voorspellingen gelijken, en ook net uitgekomen zijn?

GOEDH. Wanneer gij dergelijke historie leest of hoort verhaalen, zo vraag u zelven altijd af:

1. *Is het wezendlijk en waar gebeurd*? Zo lang men dit niet weet, is het gekheid zich het hoofd 'er over te breeken, en ik behoef u immers niet te zeggen, dat men veel vertelt, dat in het geheel niet waar, of ten minsten zeer opgesierd is.

2. *Wees niet gelijk aan den man met de vij-*

(*) Derde Boek van MOSES, Hoofdst. XIX, vs. 26.

Digitized by Google

vijgen, maar beredeneer en onderzoek, en wel, zo het mogelijk is, op de plaats zelve, de waare oorzaak van den val, dien gij dan gemeenlijk ook wel zult vinden. Hoe ligt valt immers een ſtuk huisraad van boven neêr, door dat een touwtjen verſleten, of een ſpijker geroest is; door het aantooten van muizen of andere dieren; door het ſchudden van het huis, bij harden wind, of wanneer een ſijtuig ſnel voorbij rijdt, en ſomtijds door de heimelijke kwaadaartigheid van menſchen, om van andere nog geringere oorzaaken niet eens te ſpreeken.

3. *Let wel op, of de tijd van het vóórteken met dien van den dood van hem, dien het aangaat, over een komt:* want als de perſoon langen tijd daarna ſterft, ligt 'er in het geheel geen wonder in.

4. *Zie wel toe of hij, die ſterft, eigenlijk de man wel is, op wien het teken de naaste betrekking heeft.* Wanneer 'er een zogenoemd vóórteken gebeurt, moet men van te vooren kunnen zeggen, wien het gelden zal; anders kan het naderhand toegepast worden op JAN, PIET, KLAAS, op het huisgezin, op de gantſche buurt, de geheele famille en nog veele andere.

Wanneer gij dit alles wel overweegt, zult gij de meeste voortekenen gemakkelijk kunnen uitleggen; en zo 'er al een geval zijn mogt, waarvan gij geen reden wist te geeven, denk dan liever, dat het aan uw doorzicht hapert, of dat 'er eenige zeer toevallige omſtandigheden ſamen loopen, dan dat gij het aan een boven natuurlijke oorzaak of won-

Digitized by Google

wonderwerk zoud toeſchrijven. — Maar, vrienden, het word laat; wij zullen dit geſprek eindigen. Evenwel wil ik u nog eerst deze historie mededeelen, waarvan de errinnering bij alle vóórtekens en ſpookerijen wel te pas koomt. Een liefhebber van natuurlijke zeldzaamheden had een versch doodshoofd van een ſlagveld gekreegen. Als hij dit op zijn tafel gezet had, begon het zich te beweegen, en wel zo ſterk, dat het op den grond viel; hij zette het weêr op zijne plaats, maar het ſprong andermaal naar beneden; het ſprak dus, dacht hem, van zelfs, dat de Duivel hier zijn ſpel onder ſpeelde. Veele kerkelijke en waereldlijke perſoonen, die geroepen waren om dit wonderwerk te aanſchouwen, geloofden dat dit het hoofd zijn moest van een groot booswicht: waarom de Satan, met toelaating van God, (want zoo ſpreekt men dan gemeenlijk) daar in gevaren was, om alle menſchen een waarſchouwing en afſchrik van het kwaade te geeven, en dat men dus met gebeden en bezweeringen den boozen Geest moest te keer gaan. Maar een Veld-Chirurgijn, bij wien het hart en hoofd wat meer op de rechte plaats ſtonden, maakte de kop open, en de Duivel ſprong 'er uit, in de gedaante van een Rat; ten minſten de meesten geloofden, dat de booze Geest zich in een Rat veranderd had. De Chirurgijn ſloeg eindelijk, om hen het tegendeel te bewijzen, deze duivelſche Rat met een ſtok dood, en het hoofd geheel geopend zijnde, vond men dat 'er de hersſenen uitgevreten waren. De Rat, ſchraal en uitgehon-

hongerd, was door de opening van den hals, in het hoofd gekroopen, en, zich aan de hersſenen dik gevreeten hebbende, had zij 'er niet weder uit kunnen komen.

Op dit geval kunt gij nu t'huis de toepaſſing maaken, en bedenk dan met een, of gij nog meer vóórtekenen weet, om in het volgend Geſprek behandeld te worden.

TWEE-

TWEEDE GESPREK.

GOEDH. Met welk boekjen koomt gij daar aanſtappen, JACOB?

JAC. Ik heb het meêgenomen, om het u eens te laaten zien: het heet *Comeetboekjen*, dat is beſchrijving van alle Comeeten of ſtaart-ſterren, die zedert twee honderd Jaaren verſchenen zijn; met de daarop gevolgde plaagen en oordeelen.

GOEDH. Zouden dan deze ſterren juist altijd plaagen en oordeelen moeten aankondigen?

JAC. Ik zou zeggen, neen, zoo men 'er nog maar één gezien had, die geen ongeluks bode was geweest; maar, volgens mijn boekjen, hebben zij alle, tot het kleinſte ſterretjen toe, als 'er die verwenschte ſtaart maar aan was, hongersnood, pest, watervloed, oorlog, en aardbeevingen medegebragt.

GOEDH. En waarom moest al dit kwaad uit de ſtaart voortkomen?

JAC. Om dat de ſtaart een roede verbeeld; en een roede betekent ſtraffe.

GOEDH. Maar waarom dan ook juist een roede? Als men alleen zijne verbeelding volgt, kan men 'er nog veele andere dingen van maaken. Een kleine inlichting over de eigenſchappen van deze ſterren zou u het denkbeeld van ſtraffen gemakkelijk doen vergeeten.

HEND.

Digitized by Google

HEND. Wat is dan eigentlijk die ſtaart?

GOEDH. Naar alle waarſchijnlijkheid is het een damp, veroorzaakt door de onbeſchrijffelijke hitte, waar in de ſter zich bevind, wanneer die in ons gezicht, dat is zeer nabij de zon ſtaat; doch 'er zijn ook comeeten zonder ſtaart verſchenen.

HEND. Het is toch zonderling, dat wij ze zo zeldzaam en zo ongeregeld zien.

GOED. Dat ze zeldzaam verſchijnen, word veroorzaakt door de verbazend langen weg, dien ze, buiten ons gezigt, te loopen hebben; en hun loop zal u niet zo ongeregeld toeſchijnen, als gij hoort dat ſommige ſterrekundigen voorſpeld hebben, dat de comeet van het jaar 1682 en 1759 weder verſchijnen zou, het geen ook gebeurd is. Lighaamen, die zo een onzachgeliik wijden kring aflopen, en zo oneindig groot zijn, dat men de lengte van eenige ſtaarten op 80,000,000 mijlen begroot heeft, kunnen dus onmogelijk geſchapen zijn, om een klein deel van onze kleine aarde een klein ongelukjen aan te kondigen.

Hoe dikwijls gebeuren ook niet hier of daar, als men de gantſche aarde overziet, deeze ongelukken! hoe zeldzaam daar en tegen ziet men deze ſterren, die tot een veel grooter einde geſchapen zijn, dat ons nog onbekend is!

Bij gelegenheid van de verſchijning eener comeet, vraagden eens eenige lieden aan een verſtandig man: wat toch deze *verſchrikkelijke* ſter moest betekenen? Naauwlijks hadden zij dit gezegd, of zijne kinderen kwamen vraa-

Digitized by Google

gen, welke *ſchoone* ſter dit was? de kinderen hebben gelijk, zeide de man.

HEND. Heb ik niet wel eens gehoord van menſchen, die zo ook in ZON EN MAANS-VERDUISTERINGEN voorteekens zogten?

GOEDH. Ja wel; maar met hoe veel recht zij dit doen, kunt gij zelve opmaaken, daar gij weet, dat deze op gezette tijden wederkomen en op een minuut kunnen berekend worden, gelijk de almanach u genoegzaam leert.

HEND. Welke is de oorzaak dezer verduisteringen?

GOEDH. Wanneer de Maan, in haaren loop rondom onze aarde, koomt tusſchen de Aarde en de Zon, zo word een gedeelte van de Zon door de Maan voor ons gezicht bedekt, en dus verduisterd. De Aarde daar en tegen, invallende tusſchen Zon en Maan, onderſchept de zonneſtraalen, die anders op de Maan zouden vallen; hier door moet de Maan, die uit zich zelve geen licht heeft, noodwendig verduisteren, en dit noemt men een Maaneclips.

JAC. Als ik mijn brood moest hebben van het berekenen der Eclipſen, zou het 'er zeker ſchraal uitzien.

GOED. De honger zou dan misſchien wel in ſtaat zijn om het u te leeren, doch het is beter als men de kunst kent, om 'er in nood gebruik van te kunnen maaken; dit was eens van een ongemeenen dienst voor COLUMBUS, den eersten ontdekker van *Amerika*.

HEND. Bij welke gelegenheid?

GOEDH.

Digitized by Google

GOEDH. De bewooners van *Jamaica* weigerden aan hem levensmiddelen te bezorgen, zo dat de groote man gevaar liep van met al zijn volk om te komen. Deze omſtandigheid gebeurde juist daags te vooren, dat 'er een Maaneclips zijn zou; gelukkig had COLUMBUS die berekend: hij liet de voornaamſten der Indiaanen bij zich roepen, en verhaalde hen, dat zij, over het onthouden van mondbehoeften aan Gods Dienaaren, een groote ſtraffe te wagten hadden, en, tot een teken daar van, zouden zij, den volgenden nacht, de Maan zien opkomen met een toornig en bloedig gelaat. In het eerst lagchte men daar over; maar, toen de verduistering werkelijk begon, was 'er een algemeene verbaasdheid, en met veel gekerm en gehuil, verzogt men den Admiraal dat hij God zou bidden, om het teken te doen ophouden. COLUMBUS beloofde dit, en begaf zich in de kajuit, tot op het oogenblik dat hij wist, dat de verduistering ſtond te verminderen. Nu kwam hij weêr voor den dag en zeide hen, dat de Maan ſchielijk haaren voorigen luister zou herneemen, het geen ook gebeurde, met dat gevolg, dat hij in het vervolg aan niets gebrek had.

Gij ziet hier uit, hoe gemakkelijk eenvouwige menſchen kunnen misleid worden: ware dit zo niet; het rijk der ſpooken en tooveraars zou lang een einde hebben.

JAC. HET NOORDERLICHT, zegt men, kan ook op de waereld al vrij wat kwaad ſtooken?

GOEDH. Het noorderlicht moge invloed

 heb-

hebben op weêr ſen wind; maar dat het de lotgevallen der menſchen zou kunnen beſtuuren, is even ver van de waarheid, als het gevoelen van ſommige wilden, die gelooven, dat de flikkering van dit licht niet anders is, als het dansſen van de ſchimmen hunner overleden vrienden, welke, op dien tijd, in den Hemel een vrolijken avond hebben.

JAC. Maar wat is dan het noorderlicht?

GOEDH. Zeer denkelijk is het eene *Electricke* ſtof.

JAC. Ei lieve! *Electriek!* — wat is dat toch?

GOEDH. Wat eigentlijk *Electriciteit* is, en wat die uitwerken kan, daar over ſpreeken wij wel eens nader; voor eerst is het genoeg, dat gij weet dat het *Electrisch* vuur eene ſtoffe is, die zich ten allen tijde min of meer in de lucht ophoud, doch het allermeest bij onweêr: want dit word ook alleen door dit vuur verwekt. Gij zult ook wel gehoord hebben, dat men het *Electrisch vuur* door werktuigen uit de lucht bij één haalen, en daar mede veelerlei groote natuur verſchijnſelen in het klein namaaken kan; op deeze manier laat zich het noorderlicht door de *Electriciteit* ook vrij wel nabootzen, dat ik u bij gelegenheid wel eens zal laaten zien. Men kan ook op eene andere wijze dit licht vertoonen; doch wij dwaalen te ver van den weg af.

HEND. De DWAALLICHTEN kunnen ons daar weder opbrengen.

GOEDH. Deeze lichtjens worden, waarſchijne-

nelijk, geboorên uit een natuurlijken *Phosphorus* of *Phosphorischen* damp.

HEND. Nu weet ik nog evenveel.

GOEDH. *Phosphorus* betekent *lichtdraager*; men geeft dien naam aan alles wat in donker licht geeft, zonder eerst door vuur te zijn aangestoken. Er zijn veele stoffen, die voor dit licht vatbaar zijn, gelijk *glimmende wormen* en *torren*, *verrot vleesch* en *visch*, *vermolmd hout* en andere.

JAC. Dat men evenwel door die lichtjens op een kwaaden weg gebragt word, heb ik zelve bij ondervinding, terwijl het zeer weinig gescheeld had, of ik was in het water geloopen: hierom noemt men ze ook misschien *Dwaallichten*.

GOEDH. Maar wie gelaste u ook om het licht te volgen, in plaats van uw eigen weg te houden? Als gij een Gans had achter nageloopen, zoud gij, veelligt, ook in het water gedwaald hebben, en dan had gij dit dier ook wel een *Dwaalvogel* kunnen noemen.

JAC. Waarom loopt het *Dwaallicht* de menschen, die vlugten, achter na, en die het vervolgen, vooruit?

GOEDH. Bij een donsveertjen, dat bij stil weêr in de lucht zweeft, kunt gij hetzelfde waarneemen: de minste beweeging, die gij, door uw loopen, in de lucht maakt, doet het van zijn plaats gaan, en dit is nog zo zwaar niet als een veertjen.

JAC. Dit komt mij klaar voor; ik begrijp nu ook wel, dat 'er geen reden is om voor die lichten te schrikken. Maar HET VER-

SCHIETEN VAN STERREN is bij mij altijd akelig.

GOEDH. Wat kwaad verwacht gij dan daar van?

JAC. Ik geloof juist niet, dat het een kwaad voorteken is; ik vrees 'er ook niet voor, als het maar bij het verschieten blijft; maar het zou 'er niet mooij uitzien, als zo een ster eens naar beneden kwam.

GOEDH. Dat geloof ik ook; maar denkt gij dan in de daad, dat de sterren zo maar eens een uitstapjen gaan doen?

JAC. Ik spreek gelijk het mij voorkoomt, en zo als alle menschen zeggen,

GOEDH. Er zijn toch menschen, die het nog zo erg niet maaken, maar die dit licht aanzien voor het *snuitsel van de sterren*, dat naar beneden valt; want, zeggen ze, als de sterren goed zullen branden, moeten ze, even als andere lichten, nu en dan gesnoten worden.

JAC. Dat is toch wel een raar begrip.

GOEDH. Het uwe is niet minder wonderlijk. De Goddelijke wijsheid heeft de sterren geschapen, om in haare vaste loopkringen voort te gaan, en gij kunt gerust zijn, dat zij daar van nooit zullen afwijken. Maar het verschijnsel, waar van wij spreeken, word voortgebracht door vette oliachtige dampen, die van de aarde oprijzen, en in de bovenlucht in brand geraaken. Hoe weinig gemeenschap de sterren hebben met deze lichten, zult gij begrijpen, als ik u zeg, dat deze slechts één, of een halve mijl boven ons zich vertoonen, daar de sterren duizendmaal dui-

duizend millioenen mijlen van onze aarde verwijderd zijn.

JAC. Welk een oneindige afſtand! Maar hoe is dit mogelijk? zij ſchijnen beide op eene hoogte te zijn?

GOEDH. Zo ſchijnt het; doch dit is een misleiding van ons gezicht. Wanneer gij op een weg wandelt, daar een ruim uitzicht is, of als gij in zee ziet, zullen alle boomen, huizen en ſchepen zich op één lijn, op denzelfden afſtand, vertoonen, daar gij nogthans weet, dat dit in de daad niet zo is. Hoe veel te gemakkelijker kan dan het gezicht niet bedriegen op eene zo onnoemelijke hoogte!

Als 'er onweder aan de lucht is, ziet men nog andere VLAMMETJENS, meest al op ſpitſen van torens, toppen van maſten en dergelijke hooge plaatzen; men heeft zelfs op reis man en paard 'er mede overdekt gezien, zonder datze eenig nadeel deeden.

HEND. Welke is de oorzaak van deeze vlammetjens?

GOEDH. Wederom het *Electriek* vuur. Als men in donker met het Electrizeer-werktuig bezig is, ziet men overal, vooral aan de ſpitſe punten van het metaal, ook dergelijke lichten. Zoud gij wel gelooven, dat zulk een onnozel vlammetjen wel eer iemand het leven gekost heeft?

HEND. Hoe is dit mogelijk, terwijl gij zegt, dat het onſchadelijk is?

GOEDH. Luister ſlechts: in het jaar 1524 wierd JOHANNES FEBURG, *Secretaris* des Konings van *Denemarken*, door een zekeren

TORBENNE, Slotvoogd te *Kopenhagen*, beſchuldigd van ongeoorloofde verkeering met een meisjen, waar van de Koning veel hield. Bij Koningen heeft zo iets gemeenlijk ſlechte gevolgen, ten minsten voor den armen FEBURG was het zeer ongelukkig: want de Koning beſloot hem te laaten ophangen, en belaste zijnen vijand TORBENNE met de uitvoering van dit vonnis.

De ſoldaat, die 's nachts daar aan bij de Gerechtsplaats de wagt had, zag een vlam boven het hoofd van den gehangenen: lichtſtraalen of vuurvlammen aan het hoofd hadden in oude tijden altijd iets heiligs te beduiden, gelijk men, ook nu nog, de Heiligen met zulke lichtkransſen afgebeeld ziet.

De Koning, die, met veele anderen, dit verſchijnſel aanſchouwd had, was hierom van oordeel, dat FEBURG onſchuldig was, doch kon hem geene andere vergoeding geeven, dan door zijn lijk af te neemen, en, met groote ſtaatſie, in de Hoofdkerk te doen begraven; maar TORBENNE, die hem beſchuldigd had, moest zijn plaats aan de galg inneemen, en, daar zijn ligchaam geen zoo heiligen ſchijn van zich gaf, bleef hij hangen.

Ongelukkige tijden voorzeker, als Dwingelanden, op het zien van een vuurvlammetjen, in plaats van naar gezond verſtand en recht te luisteren, over 's menſchen leven een eer durven vonnisſen!

HEND. Weet men ook, waar het van daan komt, dat het ſomwijlen BLOED REGENT, zo als ik weleens gehoord heb?

JAC. *Bloedregenen!* is dit ooit gebeurd? dat

dat moet eene verſchrikkelijke vertooning maaken!

GOEDH. Wanneer gij *bloed* noemt al wat rood is, ja dan is het wel gebeurd; maar gij moet u daarom niet gaan verbeelden, dat het een bloedige plasregen is, waar van de daken en gooten overloopen; ze beſtaat alleenlijk in eenige roode druppels, die men vind op de daken, boomen en muuren, en die daarom uit de lucht ſchijnen geregend te zijn.

Dusdanig verſchijnſel maakte eens eene groote verlegenheid in eene ſtad in *Frankrijk*, alwaar ſommigen het voor een ſpel des Duivels, en anderen voor een zeer kwaad voorteken hielden; maar een kundig man, die bij gevolg met die wondertekenen niet veel ophad, onderzogt het geval, en vond dat deeze druppels voortkwamen van een groote menigte *Inſecten*: hij zette eenige daar van in een glas, en vertoonde aan zijne onſtelde medeburgers, hoe deze diertjens, bij hunne verandering van poppen in vlinders, roode druppen van zich gaven.

Dat zommige *Inſecten*, bij hunne verandering, rood vogt uitſtorten, heb ik zelve meermaalen waargenomen; het is dus geen teken van bloedvergieten, of een bewijs van Gods toorn, even min als de zogenoemde *zwavel regen*, welke geen eigentlijke *zwavel* is, maar het geel ſtof van bloemen, door den wind opgenomen en uitgeſpreid. Zoo heeft het, volgens de berichten, ſteenen, muizen, kikvorſchen, garnaalen en andere, zelfs groote

visschen geregend, welke eerst door een hoos waren opgeheven.

JAC. Als ik dit alles zo natuurlijk hoor verklaaren, begin ik toch te denken, dat het geen verstandige menschen past, op bijgelovige voortekens acht te slaan.

GOEDH. Dat is ook onmogelijk voor elk, die slechts een weinig weet van de *Natuurkunde*. Gij ziet dus hoe nuttig deeze wetenschap is, al ware het maar alleen tot verbanning van het bijgeloof; en men leert 'er door, dat 'er geen beter middel is om iemand van vooroordeelen te bevrijden, daar hem in de waare gesteldheid der zaaken te onderrichten.

JAC. Maar waar moeten wij heen met de HEMELTEKENEN, die in den *Bijbel* voorkomen?

GOEDH. Welke tekenen bedoelt gij?

JAC. Een menigte gezichten, welke men in de *Prophetiën* verhaald vind. Ook leest men in *het Boek der Maccabeën* van soldaten en ruiters, die in de lucht elkander slagleverden.

GOEDH. Maar de Propheten hebben deze tekenen niet met hunne ligchaamelijke oogen gezien, ten minsten op veele plaatzen word uitdrukkelijk gezegd, dat zij die in den geest, met hun verstand, zagen. Maar al ware dit zo niet, dan zouden dit echter wonderen zijn, die op onze tijden geen betrekking hebben; en het geen gij uit het *Boek der Maccabeën* verhaalt, wie staat ons voor de waarheid in? door wie zijn deeze tekenen waargenomen? Door menschen, die, in hunne verbeelding en ongeluksvrees, misschien

ſchien een zwerm trekvogels voor ſtrijdende heirlegers hebben aangezien. Zoo hoort men nu nog heden, hier en daar, bijzonder in *Duitschland* ſpreeken van gevegten en andere verſchijnſelen in de lucht, onder den naam van *woedend heir* en *wilden Jager*, alleen door verhuizende kraanvogels veroorzaakt.

HEND. De Bijbel verbiedt ons veel eer *eenige vrees te hebben, voor de tekenen des Hemels, om dat de Heidenen zich daar voor ontzetten* (*).

GOEDH. En dit gebod kunnen wij niet overtreeden zonder ongelukkig te worden. 'Er zijn veele zorgen, die ons genoegen verminderen; zal men nog daar en boven ſchrikken voor natuurlijke verſchijnſelen, van welke het een of ander dagelijks voorvalt? dan blijft 'er geen gerust uur meer overig.

Zeker hebben wij veele vóórtekenen overgenomen van de Heidenen, die hun leevensgedrag en Godsdienst, ja zelfs hun ſtaatsbeſtuur, daar naar inrichteden; zij geloofden aan veele ſoorten van *geluks* en *ongeluks vogelen*. Wanneer deeze laatſte, welke meestal ravens en diergelijke roofvogelen waren, zich vertoonden, wierd 'er op dien dag nimmer eenig voorneemen ten uitvoer gebracht; de grootſte onderneemingen wierden geſtaakt, wanneer hoenders, die daar toe opzettelijk gehouden wierden, weigerden te vreeten; naderhand wist men, eer het op het opentlijk vree-

(*) JEREMIAS Cap. 10 vs. 2.

Digitized by Google

vreeten aankwam, de hoenders wel eerst den buik te vullen, of honger te doen lijden al naar het noodig was, om daar door het volk te blinddoeken, om het tot zijnen wil te krijgen. Een donderslag kon de beste ontwerpen, doen in duigen vallen en alles met schrik vervullen.

JAC. Den schrik voor HET ONWEÊR kunnen veele menschen noch niet verzetten.

GOEDH. Dit is evenwel niet natuurlijk.

JAC. Waarom zijn de menschen 'er dan zo angstig voor?

GOEDH. Dit hangt meest af van hunne opvoeding: de kinderen zien immers het onweêr met genoegen, zo lang men hen slechts, door woorden of gebaarden, geen vrees daar voor heeft aangejaagd.

JAC. Men kan het onweêr toch voor een straf rekenen, om dat het ongelukken veroorzaakt en zelfs menschen doodslaat.

GOEDH. Als gij bedaard nadenkt, zult gij vinden, dat die ongelukken evenwel niet dikwijls gebeuren, en zeer zeldzaam valt het voor, dat een mensch door den blixem getroffen word; ook was het onweêr daarom noch geen straf. Wie houd de Zee voor een straf, schoon een menigte menschen door dezelve om hals raakt? Of zoud gij het vuur een straf durven noemen, om dat het huizen en menschen verteert?

JAC. Dat is waar; maar van deeze dingen hebben wij aan den anderen kant onze groote voordeelen; wij zouden 'er zelfs in 't geheel niet buiten kunnen.

GOEDH. Even min buiten het onweder: zon-

zonder dit zou de lucht bederven en tot de inädeming onbekwaam worden. Als het onweder de lucht niet zuiverde, moest het aardrijk ras ophouden vrugten voort te brengen, en het geen 'er nog mogt overblijven, wierd een prooij van de *Insecten*, die anders door het onweder gedood worden. Wij mogen dus denken, dat het onweder evenveel nut doet als het water en vuur, en te gelijk minder gevaarlijk is.

JAC. Minder gevaarlijk? het water kunnen wij door dijken en dammen evenwel nog van ons lijf houden, en het vuur sluit men 's nachts in den doofpot; maar het onweêr kan niemand zo ligt niet ontduiken.

GOEDH. Nog wél zo gemakkelijk: 'er zijn weinig ongelukken, of God heeft 'er middelen bij geschikt, om ze te verzachten of af te weeren, als de menschen maar hun best doen om ze uit te vinden en te gebruiken. Zo verschaffen ons de *Afleiders* een genoegzaame veiligheid voor den blixem.

JAC. Maar de *Afleiders*, zegt men, zijn niet veel te betrouwen; ze konden wel eens den blixem *aantrekken* in plaats van *afleiden*.

GOEDH. Men zegt veel, dat evenwel niet waar is; zo lang de gezonde reden en ondervinding het niet zeggen, doet het nog niets af.

JAC. Hoe worden de Afleiders gemaakt? Mij dunkt, het middel, dat zo een groot kwaad afweeren zal, moet nog al omslachtig en kostbaar zijn.

GOEDH. Dat gaat niet door; een gepuntte koperen staaf, aan den hoogsten top van het huis, en van daar, langs den muur, tot in den

den grond, of in het water aflopende, is alles wat tot afweering van den blixem nodig is.

HEND. Sommige lieden zijn bang om middelen tegen het onweêr te gebruiken: want, zeggen ze, men mag Gods ſlaande hand niet afkeeren.

GOEDH. Deeze lieden verkeeren in een ongelukkig bijgeloof; maar zulke menſchen zijn het meest al met zich zelven niet eens. Hij, die het gebruik van een afleider voor zondig houd, zoekt nogthans ziekte, overſtrooming, en andere zogenoemde ſlaande handen, zo veel mogelijk, te ontwijken. De Boer, die weigert zijn rundvee te laaten inenten, en geene middelen wil aanwenden om het te genezen, of de beſmetting, welke hij voor een uitwerkſel van Gods toorn houd, tegen te gaan, en zelfs ſcheldt op zijn Buurman die redelijker denkt; diezelfde man zal de muizen, en al wat verder zijnen oogst eenige ſchade kan toebrengen, met alle kracht trachten uit te roeijen.

JAC. Gij keurt dus de vrees voor het onweder niet goed?

GOEDH. Waarom zou men vreezen voor een verſchijnſel, waar in Gods goedheid zoo zichtbaar uitblinkt? Elk mensch beſchouwe, met een bewonderenden eerbied, het onweder, als een teken van Gods alvermogen; terwijl hij, die de werking der Schepping met opmerking gadeſlaat, zich dankbaar verheugt over deszelfs gezegende uitwerking, en met erkentenis gebruik maakt van de middelen

len ter afwending der gevaarlijke uitbarstingen.

JAC. Kan men de oorzaak van het onweêr wel recht nagaan?

GOEDH. Ja wel; het *Electrisch* vuur, de oorzaak, gelijk ik zo even zeide, van het noorderlicht en andere hemelverschijnselen, verwekt ook den blixem, wanneer het in genoegzaame hoeveelheid bij een verzameld is. Alles wat met deze stoffe vervuld is, is van dien aart, dat het sommige andere dingen naar zich trekt, met oogmerk om de *Electrische* stoffe daaraan mede te deelen. Zoo drijven ook de vervulde en de ledige wolken bij elkander, en, als zij nabij genoeg gekomen zijn, springt het *Elelectrik* vuur van de eene op de andere wolk over; en dit is de blixem. Oogenblikkelijk daar op volgt een geweldige slag, die door de weêrkaatsing der wolken herhaald word, en daar door ontstaat dat rammelend geluid dat wij *Donder* noemen.

HEND. En als wij den slag niet terstond na het uitspringen van het vuur hooren, dan is de blixem niet zeer nabij.

GOED. Juist getroffen. Somtijds is de donderwolk zeer nabij de aarde, en dan ontlast hij zich wel eens op aardsche ligchaamen, vooral die wat hoog staan, als torens, molens, boomen, enz. Al wat de blixem dan raakt, word met ijselijk geweld verpletterd, weggescheurd en gemeenlijk inbrand gestoken.

HEND. Is het waar, dat men, tot het blusschen van dit vuur, volstrekt melk noodig heeft?

GOED.

GOEDH. Laat u dit niet wijs maaken; water is hier toe even geſchikt als tot elken anderen brand; maar om dat de blixem een gebouw gemeenlijk op verſcheiden plaatſen te gelijk aanſteekt, is de brand geweldig en vereischt ſpoedige hulp.

Daar men nu weet, dat het *Electrisch* vuur eene groote betrekking heeft op alle metaalen, en dat vooral ſpits gepuntte metaalen ſtaaven den donderwolk niet met geweld doen losbarsten, maar hem zachtjens uitzuigen, zo ziet gij duidelijk het nut van de Afleiders.

HEND. Het zal ook wel niet waar zijn, dat 'er bij elken ſlag een DONDERSTEEN naar beneeden komt.

GOEDH. Neen; deeze ſteenen, die hier en daar op gegraaven worden, noemt men ook wel DONDERBEITELS; dat zijn *wapentuigen*, door onze vroegſte voorouderen in den oorlog, of tot offerhanden gebruikt, en bij gebrek van ijzer, uit ſteen gemaakt. Onkundigen geven dien naam ook wel aan ſchulpviſchen, door overſtrooming wel eer op het land geworpen, en als met aarde bedekte ſteen hard geworden.

Gij weet nu hoe gij uw *ligchaam* en goederen voor het gevaar van het onweder kunt beveiligen. Nu moet ik u nog waarſchouwen uwe *ziel* te bewaaren voor de uitwerkſelen van den blixem. Wanneer gij namentlijk verneemt, dat een mensch daardoor zijn leven of goed verlooren heeft, wagt u dan voorał, mijne vrienden! van te denken, als of God zijnen toorn onmiddelijk op zoodanigen mensch had uitgeſtort; dit is een ſchadelijk

en

Digitized by Google

en onmenſchelijk bijgeloof, afkomstig van de heidenen, die zich hunnen opperſten God JUPITER altijd voorſtelden, met den blixem in de hand, gereed om dien neder te werpen op elk, die hem ſlechts mishaagde.

Behalven de opgenoemde vooroordeelen, hebben wij 'er nog andere. Gij zult weeten, dat veele menſchen een zeker ZWAK HEBBEN OP ZOMMIGE GETALLEN, en naar deeze hun geluk of rampen berekenen?

JAC. Ja, maar dit is het ook al, wat ik 'er van weet te zeggen.

GOEDH. De getallen, die veel gerucht altijd gemaakt hebben, zijn *de onevene*, voorál het getal van zeven, dat van drie, en wel bijzonder dat van driemaal 3, of negen. Maar als men nu het *heilig* getal van negen met negen *multipliceert*, dan heeft men een-en-tachtig, en negen met zeven vermenigtvuldigt geeft drie-en-zestig. Deeze twee jaaren van iemands leven moesten dus, dacht men, noodwendig iet bijzonders beteekenen. Daar 'er evenwel, op dien ouderdom, niet veel bijzonders meer te verwachten was dan de dood, zo beſloot men dat de oude lieden in deeze jaaren meer gevaar liepen van ſterven, dan in andere, en men noemde ze daarom MOORDJAAREN.

JAC. Maar is 'er wel eenige reden om daaraan te gelooven?

GOEDH. Dewijl het moordjaar alleenlijk rust op Heidenſche overlevering, en door de ondervinding volſtrekt niet bevestigd wordt, kan men het niet anders dan voor een fabeltjen houden; en gij zult mij immers zeker toeſtemmen, dat de ondervinding

leert, dat weinige menſchen in het drie-en-zestigſte, en zeer weinige in hun een-en-tachtigſte jaar ſterven.

JAC. Tot deeze ſoort van vooroordeelen zal misſchien ook behooren, HET MET ZIJN DERTIENEN AAN TAFEL ZITTEN.

HEND. Van welke 'er binnen het jaar één trouwt of ſterft? Nu, dit kan, dunkt mij, zonder wonderwerk ook gemakkelijk gebeuren.

GOEDH. Zo dit al doorging, zou men het evenwel in het geheel niet voor iet zeldzaams kunnen houden. Andere teekenen, gelijk HET OMVALLEN VAN EEN ZOUTVAT, als een bode van allerlei ongeluk; HET KNAPPEN VAN HET VUUR, dat geen ander onheil aanwijst, dan dat het vriezen zal; DE BLINKENDE STIPPEN AAN HET KAARSLICHT, die een brief of gast zouden voorſpellen, en eene menigte andere nietsbeduidende kleinigheden, zult gij, als al te beuzelächtig, mij wel vergunnen over te ſlaan.

JAC. Nog ééne vraag: zou het waar zijn, DAT HET LIGCHAAM VAN EEN VERMOORD MENSCH, BIJ HET NADEREN VAN DEN MOORDENAAR, BEGINT TE BLOEDEN?

GOEDH. Het is zeker mogelijk, dat een lijk, zo wel van een vermoord als van een natuurlijk geſtorven mensch, uit den neus bloedt; het kan dus ook plaats hebben in tegenwoordigheid van den moordenaar: maar dat het dan juist bijzonder gebeuren zou, daar voor vind ik geene reden.

JAC.

Digitized by Google

JAC. 'Er moet toch iets zijn, dat tot dit gevoelen aanleiding gegeeven heeft.

GOEDH. Het kan bij toeval gebeurd zijn; misschien is 'er ook een voorbeeld voorhanden, dat een moordenaar, om dies te beter den schijn van onschuld voortewenden, met andere aanschouwers naar het door hem vermoorde ligchaam is toegelopen; dat daar op het lijk, nadat 'er eenig geronnen bloed in den neus los geworden en uitgevallen was, is beginnen te bloeden. De moorder kan daar door ontsteld zijn geworden, het zij door geweetensangst, of wel uit vrees, dat de doode weêr bij zich zelven komen en hem ontdekken mogt. Deze schrik, aan de omstanders zigtbaar geworden, kan hem vervolgens verraaden en tot bekentenis gebracht hebben, en hier op is het misschien een algemeene regel geworden; ten minsten men pleeg het voor een bewijs in rechten te gebruiken, onder den naam van *Baarrecht*. Voor het overige ziet men klaar, dat het eene uitvinding is uit de tijden van onkunde en bijgeloof; het behoort derhalven tot de vooroordeelen, en wel tot de allerschadelijkste, dewijl onschuldigen daardoor op de akeligste wijze om het leven zijn gebracht.

Deeze barbaarsche tijden zijn gelukkig voorbij; wij moeten derhalven de overblijfzelen der oude woestheid ook afleggen, op God vertrouwen en alleen volgens zijn woord en ons geweeten ons leven regelen.

Digitized by Google

DERDE GESPREK.

HRND. Zijn 'er nu geene *Vóórteekenen* meer te behandelen?

GOEDH. Wij zullen ten minsten, denk ik, niet nodig hebben 'er meer op te noemen, om u van derzelver ongegrondheid en ſchadelijkheid te overtuigen. Ik zal u liever bekend maaken met een anderen vijand, die te gelijk een van onze beste vrienden is, als wij 'er maar meester over kunnen blijven.

JAC. Dat moet dan wel een heimelijk vriend zijn: ik weet ten minſten niet, 'er ooit iets van beſpeurd te hebben.

GOEDH. De heimelijke vrienden zijn ook veeltijds beter dan zij, die de vriendſchap het meest in den mond hebben. De vriend, welken ik bedoel, is de VERBEELDINGSKRACHT.

JAC. Kunnen wij van zijne werking dan niets gewaar worden?

GOEDH. ô Ja, zeer dikwijls: wanneer gij iemand ziet *geeuwen*, en daar door ook neiging tot geeuwen gevoelt, is dit niets anders dan een werking van de verbeelding op het ligchaam; *het Watertanden*, bij het gezicht van ſmakelijke ſpijzen; *het walgen en braaken*, bij het zien of hooren verhaalen van onaangenaame zaaken; *het flaauw worden*, wanneer men bloed ziet: dit alles wordt door de verbeelding veroorzaakt. Door deeze werking

is

is een pilletjen broods in ſtaat iemand te doen ſlaapen, of braakingen en andere ontlastingen te verwekken, al naar dat men hem bevorens van de kracht van het pilletjen heeft voorgepraat. Zo nam een boer, die den Doctor niet wel begrepen had, het receptbriefjen in, in plaats van het middel, dat daar op geſchreven ſtond, en wierd daardoor geheel geneezen.

HEND. Mij dunkt, de Doctoren konden, bij het geneezen van ziekten, van de verbeelding dan wel gebruik maaken.

GOEDH. Een verſtandig Doctor tracht dit ook te doen, ſchoon de zieke het meest al niet gewaar word. In het Weeshuis te *Haarlem* kreegen eens meest alle kinderen door verbeelding de vallende ziekte, en wierden door hetzelfde middel ook weêr geneezen.

HEND. Hoe ging dat toe?

GOEDH. 'Er was één kind, dat aan die ziekte ſukkelde; alleen door 'er naar te kijken, kreegen het andere: zo dat zij eindelijk alle te gelijk neêrvielen, wanneer 'er maar één was, die het toeval kreeg.

Al wat men deed, 'er was geen helpen aan; doch Profeſſor BOERHAVEN, 'er bij geroepen zijnde, liet een pot met gloeijende koolen, en brandijzers daarin, in het vertrek zetten, en gelastte den oppaſſers, in tegenwoordigheid van de zieken, om den eerſten den beſten, die het toeval krijgen zou, daar mede te brandmerken. Dit maakte zoodanigen indruk op de verbeelding der kinderen, dat

van dat oogenblik af, niemand door de ziekte meer aangedaan wierd.

JAC. Nu begrijp ik het voordeel, welk men van de Verbeelding trekken kan.

GOEDH. Maar nu zal ik het blaadjen eens omkeeren, en u laaten zien, hoe veel nadeel ons deeze vriend kan toebrengen, als wij hem niet behoorlijk in teugel houden.

HAROUN AL RASCHID, een *Arabisch* Vorst, wierd eensklaps van droefgeestigheid overvallen: de oorzaak daarvan was, dat hij, in den droom boven zijn hoofd gezien had een arm met een hand vol aarde; ten zelfden tijd hoorde hij een ſtem, welke ſprak: *Dit is de aarde, waarin* HAROUN *zal begraaven worden.* Hier op vraagde een andere ſtem: waar zal de plaats zijner begraaving zijn? waarop de eerſte antwoorde: te *Thous.* De Geneesheer deed zijn best, om den Vorst gerust te ſtellen, door hem te zeggen, dat diergelijke droomen op zich zelven niets beteekenden, waarſchouwende hem tevens voor het gevaar dat hij liep, door 'er aan te gelooven; en raadde hem, door uitſpanning, zijne zwaarmoedige gedachten te verdrijven; het geen eindelijk ook gelukte.

Eenigen tijd daar na wierd hij, door een opſtand van zijne onderdaanen, genoodzaakt, met zijn krijgsvolk naar de grenzen van het Rijk te trekken.

Na dat hij een groot gedeelte van zijn land was door gereisd, kwam hij aan een plaats, waar hij beſloot rustdag te houden. Maar hoe groot was zijne ontſteltenis, toen hij hoorde, dat deeze plaats den naam droeg

van

van *Thous*, welken hij zo gevreesd had! — Nu ſtelde zijne verhitte verbeelding hem niets dan den dood voor oogen. *Nu ben ik*, zeide hij tot zijnen Geneesheer, *nu ben ik eindelijk te Thous, de plaats waar van ik gedroomd heb, en hier zal ik begraven worden!* Daarop beval hij een handvol aarde, van buiten de ſtad, tot hem te brengen. Maar was het wel te verwonderen dat de Vorst, toen hij den bediende, met een half ontblooten arm en een handvol aarde, zag aankoomen; uitriep: *Ach! dit is de arm en de aarde, die ik in mijnen droom gezien heb?*

Van dit oogenblik aan verheesterde zijne droefgeestigheid hem geheel en al; zijne zinnen wierden verward; geene hulpmiddelen waren in ſtaat hem eenige verligting toe te brengen; zijne onſtuimige verbeelding, door deeze driftige en ontijdige nieuwsgierigheid nog meer aangevuurd, putte zijne levenskrachten uit; hij wierd ziek, ſtierf en wierd te *Thous* begaaven.

Dus ziet gij, hoe, uit de ſterke verbeelding, die vóórſpellingen gebooren worden, welke men voorgevoelens of ingeevingen noemt.

HEND. Gelooft gij dan niet, dat 'er vóórgevoelens zijn, die van God worden ingegeeven?

GOEDH. Meent *gij* eenige redenen daar voor te hebben?

HEND. God heeft weleer, door droomen, gewigtige openbaaringen gedaan, en daardoor den menſchen te kennen gegeeven, wat zij te doen hadden.

GOEDH. Dit kan men niet ontkennen. Maar dit *weleer* bewijst alleen, dat Goddelijke ingeevingen mogelijk zijn, maar niet, dat ze nog heden voorvallen. De tijden zijn zeer veranderd; en schoon Gods macht wel altoos dezelfde blijft, zo is echter de wijze, waarop hij den mensch beſtuurt, niet gelijk als in de oude tijden: toen waren de openbaaringen door vóórgevoelens noodzakelijk; maar al wat wij nu te weeten en te betrachten hebben, is ons, zonder onmiddelijke ingeeving, genoegzaam aangeweezen.

HEND. Kan men dan alle vóórgevoelens natuurlijker wijze verklaaren? —

GOEDH. Indien wij van alle omſtandigheden, die daar mede gepaard gaan, wel onderricht waren, zou het misſchien moogelijk zijn; maar hier aan hapert het veel al. Van dien aart is het volgend geval, 't welk men zegt in het jaar 1790 te *Amſterdam* te zijn voorgevallen. Een horologiemaker, uit *Zwitſerland* geboortig, wierd, aan handen en voeten gebonden, in het Rokkin gevonden. Men heeft hem nog leevend uit het water gehaald; doch hij is, weinige uuren daar na, geſtorven, zonder eenige andere woorden geſproken te hebben dan! *Ah ces coquins!* (*Ach! die ſchurken!*)

Onder zijne papieren heeft men een briefjen gevonden, zeer waarſchijnelijk kort vóór zijn' dood geſchreeven, in het fransch van deezen inhoud: „ Ik heb deezen nacht een „ ijsſelijken droom gehad: ik heb gedroomd, „ dat twee mannen mij gevat, gebonden en „ in het water geworpen hadden; het is de „ vier-

„ vierde maal, dat ik dit in vijf weeken „ droom: God behoede mij!" Hier bij was nog een ander briefjen, van den volgenden inhoud: „ Indien ik, door eenig ongeluk, het „ leven kwam te verliezen, verzoek ik die „ geenen, welke dit briefjen zullen vinden, „ bericht van mijn lot te geeven aan mijnen „ deugdzaamen vader, Raadsheer te *Locle*, op „ dat hij weete, wat zijnen zoon overgeko„ men is."

HEND. Dit geval is even wel zeer sterk; ik zou geen kans zien, om, zonder bovennatuurlijke werking, daar van eene uitlegging te geeven.

GOEDH. Uit de gantsche menigte van dergelijke verhaalen, die al zeer groot is, weet ik 'er geen, derzelver *waarheid* ondersteld zijnde, dat sterker is; en hier uit kunt gij zien, dat ik niet partijdig handel; maardaarom neem ik juist niet terstond mijne toevlugt tot eene Goddelijke openbaaring.

Wanneer wij alle omstandigheden van dit geval wisten, zou ons, veelligt blijken, dat de man zwaarmoedig was; mogelijk heeft hij in dien tijd van een dergelijken moord gehoord, welke bij hem een sterken indruk van vreeze verwekt heeft; en wel met des te meer reden, daar de kostbaarheden in zijnen winkel de roovers konden uitlokken.

HEND. Maar al vreesde hij daar nu voor, behoefde hij 'er daarom noch niet van te droomen.

GOED. Als gij u wel bedenkt, zult gij bij ondervinding wel weeten, dat men dikwijls droomt over dat geen, daar men veel om

denkt. Zo kan ook de droom van dien man een natuurlijk gevolg geweest zijn van de vreeze; en dat hij dit zelfde meer dan ééns droomde, was in het geheel geen wonder, aangezien de sterke aandoening, welke de eerste droom, en de gedurige erinnering daaraan, op zijn zwaarmoedig hart moet gemaakt hebben. En dat eindelijk het ongeval gebeurde, kan bij toeval zo wel hem, als een anderen, getroffen hebben. En wie weet, hoe lang of kort te vooren het gevonden briefjen geschreeven was?

HEND. Als gij het niet kwalijk neemt, Mijnheer! moet ik evenwel aanmerken, dat dit geval al zeer wonderlijk is; het wil 'er bij mij nog maar niet in, dat dit zo geheel bij toeval zou gebeurd zijn.

GOEDH. Dit kan ik u zeker niet kwalijk neemen; twijffelen leid tot onderzoek, en onderzoeken is het beste middel om de waarheid te vinden. Evenwel denk ik niet, dat in deeze zaken een zeer diep onderzoek nodig is. Laat het eens zo zijn, dat God in den mensch *somtijds* onmiddelijke vóórgevoelens bewerkt, zo zou het echter ten uitersten zeldzaam wezen; en wat hebben wij 'er dan aan, terwijl niemand ons zeggen kan, wanneer het zo, en wanneer het anders zou gelegen zijn; en zo wij dit niet kunnen weeten, zou het dan Gods wijsheid wel groote eer aandoen, ons zulk eene dubbelzinnige bekendmaaking te hebben gegeven? Ik geloof veel liever, dat de Voorzienigheid ons leid door natuurlijke eenvouwige middelen, waar op wij meest al te weinig letten.

Hoe

Hoe het ook zij, ik raad u ten ſterkſten en als uw waare vriend, geloof liever nimmer aan voorgevoelens en ingeevingen, dan dat gij 'er ooit te veel aan zoudt hangen: want de gevolgen kunnen allerverſchrikkelijkst zijn.

HEND. Men kan zo doende zekerlijk een moordenaar van zich zelven worden.

GOEDH. Dit is het nog niet alles: de ijſelijkſte dweepzugt, die de ſnoodſte gruwelen aangericht en maatſchappijën verwoest heeft, ontſtond het eerst uit het geloof aan Hemelſche ingeevingen.

Hier door kwam een man, met naame VOLKNER, op het denkbeeld, dat hij ſchielijk zalig worden, en derhalven ſterven moest; en, om dit oogmerk te bereiken, vermoorde hij een kind.

Een ander, J. VARMEIJER, kreeg des nachts, zo als hij waande, eene ingeeving, dat God den overſten HAZFELD, welken hij wel eens bezocht, door een ſchielijken dood wilde wegrukken, en daar toe gevoelde hij zich geroepen. Hij wierd hier in geſterkt door de fabelachtige moordgeſchiedenis van JUDITH en HOLOPHERNUS, en ſtelde zich zelven in de plaats van JUDITH, terwijl hij den Overſten bij HOLOPHERNUS vergeleek. Na alvoorens in de de kerk een gebed verzocht te hebben voor een kort aanſtaande onderneeming, die de eer van God en de welvaart van het gantſche land betrof, ſlaat hij, denzelfden avond, den Overſte met een bijl het hoofd af, werpt den bijl ergens in een huis en gaat vergenoegd en biddende naar bed.

PETRUS DE KLUIZENAAR voelde zich, door

door eene zogenoemde Goddelijke ingeeving, gedrongen, alle de Vorsten aan te spooren, om tochten te onderneemen, ten einde *Jerusalem* en het Heilig land den Saraceenen weder te ontweldigen; hij wist zijn oogmerk te bereiken, en aldus wierd de dweeperij van één monnik de oorzaak der vermaarde kruistochten, welke aan *Europa* 7,000,000 menschen gekost hebben.

JAC. Wel ijselijk! de ouden hadden wel gelijk met hun spreekwoord, dat *de inbeelding nog erger is dan de derdendaagsche koorts;* zo veele menschen zijn 'er door deeze koorts zeker niet omgekomen.

GOEDH. Gij brengt mij door uw spreekwoord daar iets in gedachten. Weet gij wel dat men door inbeelding de derdendaagsche koorts geneezen kan?

JAC. Nu zoekt Mijnheer mij ook wat wijs te maaken! de koorts zou geneezen worden, door een middel dat nog erger is?

GOEDH. Al wat u vreemd voorkoomt, is daarom nog niet ongelooflijk; ten minsten het geen ik u van de Inbeelding zeg, is wel bewezen.

HEND. Ik heb wel eens gehoord van KOORTS-BEZWEEREN.

GOEDH. Dat is het juist, waar van wij spreeken.

HEND. Hoe gaat dat dan in zijn werk?

GOEDH. Gij begrijpt ligt, dat dit bezweeren bij alle menschen niet even goed uitvalt: de geschiktste zieken daar toe zijn zij, die eene sterke inbeelding hebben en zich wel wat op den mouw willen laaten

spel-

Digitized by Google

ſpelden. De bezweerer heeft dan niet anders te doen, als met een ſtemmig gezicht en forſche ſpraak, even als of het hem niet miſſen kan, de koorts te gebieden van nooit weêr te komen; hoe meer grappen hij daar bij maakt, zonder evenwel zijne defigheid te verliezen, hoe beter; en wanneer hij alle duivels uit de hel vloeken, braaf de oogen verdraaijen en ſcheeve gezichten trekken kan, daar bij allerhande onverſtaanbaare wartaal ſpreekt en op de deuren ſchrijft, dan moet de koorts wel wegblijven: want die bezweering maakt dan omtrent denzelfden indruk, als de brandijzers in het *Haarlemſche* Weeshuis.

JAC. Ik moet 'er wel om lagchen, zo grappig als Mijnheer over die inbeelding praaten kan! men zou anders denken, dat dat koorts-bezweeren een groote kunst moest wezen.

GOEDH. Gij moet ook niet gelooven, dat het zo heel gemakkelijk is; om dat zodanig uittevoeren als ik u daar zeide, is meer kunst noodig, dan gij wel denken zoud: daar toe behoort een houding, ſtem en andere hebbelijkheden, die alle menſchen zeker niet bezitten.

'Er zijn, zo als gij nu begrijpt, nog veele andere manieren, waar op ligchaamelijke ongeſteldheden kunnen weggenomen worden, door de inbeelding gaande te maaken; dit kan dan ook geen bijgeloof genoemd worden. Maar men moet vooral op zijne hoede zijn, om Gods Heiligen naam, of andere gewijde zaaken, daarbij niet te misbruiken.

HEND.

Digitized by Google

HEND. Moet het ook niet op rekening van de inbeelding gesteld worden, als een kind mismaakt, of met allerhande teekenen van muizen, kersen, aardbessen, en dergelijke dingen op het lijf, ter waereld komt?

GOEDH. Men spreekt daar zeker veel van; maar gij hebt nu reeds geleerd, dat daarom niet alles waar is. — De uitwerking van iemands verbeelding op zijn eigen lighaam is geheel iets anders, dan die van eene moeder op de vrugt; uit het maakzel van beiden blijkt ook, dat die werking niet ligt mogelijk zijn kan; doch dit zal ik u bij nadere gelegenheid wel eens uitleggen.

JAC. 'Er moet toch, dunkt mij, zo iets aan wezen; waar mag het anders van daan komen?

GOEDH. Ja, waar mogen alle de praatjens van de kraamkamer van daan komen? men wil het met alle geweld zoo hebben, en dan moet het ook wel zoo gebeuren. — Als een vrouw schrikt van een muis, of lust heeft tot kersen, dan zeggen de menschen niet *van te vooren*, die vrouw zal een kind krijgen, dat met een muis of kers getekend is: want dat zou fout kunnen uitkomen; maar wanneer 'er aan het kind eenige vlek bespeurd word, dat door een eenvouwig toeval ligt gebeuren kan, dan gaat men eerst aan het onderzoeken, waar dat teken wel het meest naar gelijkt. Is de vlak eenigzins langwerpig, dan moet het een muis wezen (kop en staart kan men 'er zich wel bij verbeelden) en dan moet de vrouw in haare dragt, of zij 'er iets van weet of niet, zeker van zo een dier geschrikt

ſchrikt hebben. En zo is het met de mismaakte kinderen even het zelfde.

HEND. Dat laat zich zeker wel hooren. Waar zou het ook heen, indien 'er zo veele wanſchepſels gebooren wierden, als 'er wel verbeeldingen en ſchrikken bij zwangere vrouwen voorvallen!

GOEDH. Intusſchen is het zeer te betreuren, dat zodanige vrouw, enkel uit vrees van een monsterachtig kind te zullen voortbrengen, zich zelve ongelukkig maakt, zo als de droevige ondervinding meermaalen geleerd heeft. —

Nu hebben wij wel in het lang en breed over de verbeeldingskracht geſprooken; maar dit was ook zeer noodzakelijk.

JAC. Waarom dat?

GOEDH. Stel u eens voor, dat gij door twee kaerels aangevallen wierd, van welke de een het huis begon ledig te draagen, terwijl de ander u de oogen digt hield en een doek in den mond ſtopte, wien zoud gij dan het eerst aanpakken, den roover of den medehelper?

JAC. Dat verſtaat zich: den helper; de ander zoude misſchien van zelfs wel aftrekken.

GOEDH. Zo moeten *wij* nu ook doen: het bijgeloof rooft uw geluk, terwijl de inbeelding het gezicht verblind, en belet om hulp te zoeken; dat dit waar is, hebt gij bij het verhaal van de voorgevoelens duidelijk kunnen zien.

HEND. 'Er zijn toch ook wel voorgevoelens, denk ik, daar de *inbeelding* niets mede te ſchaffen heeft?

GOEDH.

Digitized by Google

GOEDH. Weet gij 'er zulke?

HEND. Mij dunkt, als iemand een voorgevoel krijgt dat *een ander* ſterven zal, en dit komt eens net zo uit, dan kan hij evenwel door *de inbeelding* niet geſtorven zijn.

JAC. Zo een geval is mij juist overgekomen.

GOEDH. Laat ons eens hooren.

JAC. Ik droomde op een nacht eens heel benaauwd; allerhande lelijke gezichten kwamen mij voor oogen: dan zaten mij de moordenaars achter na; dan was het weêr of alles in vuur en vlam ſtond. Eindelijk hoorde ik de klok luiden; dat had nog niet lang geduurd, of daar zag ik een gantſche lijkſtaatie, en mij zelven, deftig in het zwart, daar achter. Ik wierd geheel onſteld wakker; het lag mij als een ſteen op het hart, terwijl het benaauwde zweet mij aan alle kanten van het lijf liep. Lieve hemel! dacht ik, moet 'er nu alweêr een lijk weezen? want daags te vooren had ik mijn oom helpen begraaven. Mijn vrouw vreesde eerst, of het mijn eigen begravenis niet wel beduiden mogt; maar dit wist ik wel beter: want ik kon immers zelve niet dood wezen en tegelijk achter het lijk gaan.

GOEDH. Neen, dat was wat al te druk: maar wat volgde op dien droom?

JAC. Ik kon maar niet uitvinden, wien het gelden zou; doch het duurde niet lang, of 'er ſtierf een vrouw in de buurt, en ik ging ook mede achter het lijk, net zoo als ik het in den droom gezien had.

GOEDH.

GOEDH. Maar was het wel het lijk van diezelfde vrouw, dat gij in den droom gezien had?

JAC. Dat kan ik juist niet ontdekken; als ik maar zo benaauwd niet geweest was, zou ik wel wat beter op de eerſte vriendenpaaren gelet hebben.

GOEDH. Als gij zo benaauwd niet geweest waart, was zeker de droom niet voorgevallen.

JAC. Maar de benaauwdheid kwam eerst *na* den droom.

GOEDH. Ik geloof dat het recht anders om geweest is; zeg mij eens, hadt gij 's avonds gegeeten?

JAC. Ja, ik was op het vriendenmaal geweest.

GOEDH. Gij had zeker wat hartelijker maaltijd gedaan dan anders 's avonds uw gewoonte was, en misſchien wijn daar bij gedronken; dat was de oorzaak van uwen akeligen droom, ſchoon zich de benaauwtheid niet recht openbaarde, vóór dat gij wakker wierd.

JAC. Maar de ſpijs, die ik gebruikt had, zat mij in den *buik*, en de droom moet toch in het *hoofd* gezeten hebben.

GOEDH. Even als de ziel, door *de verbeelding*, op het ligchaam werkt, zo kan ook de ligchaams ongeſteldheid de ziel wel in beweeging brengen: hebt gij nooit gehoord van de wonderlijke grappen, welke de menſchen hebben, die *hipochonder* zijn? De één meent, dat hij in een garstkorrel veranderd is, en durft niet uitgaan, zo bang is hij dat de

Digitized by Google

hoenders hem zullen oppikken; een ander houd zijn water op, om geene overſtrooming te verwekken; een derde, die dikwijls een ſchoenmaaker verwenscht had, om dat hij hem met zijn gezang verveelde, dacht eindelijk, toen de man met zingen ophield, dat hij hem met zijn drieſtal en al zijn gereedſchap ingeſlokt had, en was niet gerust, vóór dat de docter hem een braakmiddel gegeeven had; middelerwijl was de ſchoenmaaker van alles onderricht, en kwam, onder het braaken, voor zijne voeten vallen; en — zo zijn 'er nog wel honderd andere kuuren.

JAC. Nu; als het deeze lieden evenwel niet in den bol ſchorte — — —!

GOEDH. Dat was toch het geval niet: want zij wierden geneezen, alleen door de ingewanden maar eens recht ſchoon te maaken. Op dezelfde wijze, kan een ziekelijk geſtel ook voorgevoelens veroorzaaken. Een juffrouw wist altijd twee dagen te vooren, dat zij een aanval van ziekte krijgen zou: want dan droomde zij van haaren docter, ſchoon zij gezond naar bed gegaan was.

HEND. Waar kwam dit bij toe?

GOEDH. Het kan wel gebeuren dat iemand zich nog wél bevind, ſchoon hij reeds een ziekte ſtof bij zich heeft. In den ſlaap is het gevoel fijner, om dat de geest dan zo veel werkzaamheid niet heeft; daar door kon deeze juffrouw ook in den droom wel een denkbeeld krijgen van de aanſtaande ziekte, die zij, wakker zijnde, nog niet gewaar wierd,

Digitized by Google

wierd, en om dat ziekte en docter wel bij elkander paſen, zo droomde zij van deezen.

HEND. Maar gij hebt ons alleen van *droomen* geſprooken: zijn 'er geene voorbeelden van *waakende voorgevoelens*?

GOEDH. Ja wel, maar in lang zo veel niet als in den ſlaap.

HEND. Waarom dat?

GOEDH. Als gij dit begrijpen zult, moet gij wel opletten. Wanneer iemand wakker is, ziet hij gedurig dingen, die buiten hem zijn; deeze maaken gemeenlijk meer indruk op hem, dan inwendige verbeeldingen: want als hem wakker zijnde al eene inbeelding overvalt, zo laat hij die ſchielijk weêr vaaren, om dat hij weet dat het niets anders is dan inbeelding. Maar bij een ſlaapenden, die niets ziet, voelt of hoort, vertoonen zich de inbeeldingen, en hij houdze voor wezendlijke voorwerpen, die buiten hem zijn, om dat hij in den ſlaap het een van het ander niet onderſcheiden kan. Menſchen, die buiten den ſlaap veele en diepe inbeeldingen hebben, zou men derhalven *waakende droomers* kunnen noemen.

Gij ziet nu genoegzaam, van hoe veele omſtandigheden de voorgevoelens afhangen, Zij zijn derhalven niets waard, dewijl men 'er in het geheel geen rekening op maaken kan, en hoe gevaarlijk het is, zich op dezelve te verlaaten, zal u blijken uit het voorbeeld van den *Carthaagſchen* veldheer AMILCAR. Bij gelegenheid dat hij *Sijracuſe*, een ſtad in *Sicilien*, belegerde, meende hij in den

droom, een ſtem te hooren, die tot hen zeide, dat hij den volgenden dag in de ſtad het middagmaal zou houden. De Generaal was hier over zeer verblijd, en niettegenſtaande 'er tuſſchen de Carthagers en de andere hulptroepen onéénigheid ontſtaan was, die hem zeker nadeelig zijn moest, begreep hij echter, dat, wilde hij in de ſtad zijn, 'er een aanval moest geſchieden Hij kwam 'er ook wel in, maar als *krijgsgevangene*: de belegerden hadden een uitval gedaan, en zich van het leger en den perzoon van AMILCAR meester gemaakt.

JAC. ô Wat zal die arme man droevig op zijn neus hebben ſtaan kijken!

GOEDH. Dit ongeluk was een natuurlijk gevolg van zijn bijgeloof. Had hij, in plaats van op een droom te vertrouwen, zijn verſtand gebruikt, en het leger weêr in orde gebracht, zou hij, misſchen, eenige dagen later, als *overwinnaar* de ſtad hebben binnengetrokken.

HEND. Dit vind ik eene ſchoone les voor alle liefhebbers van voorgevoelens.

GOEDH. Zeer geſchikt ook voor ons, om te leeren, dat wij ons verſtand en geweeten moeten raadpleegen om te weeten, of eenig voornemen goed of kwaad, nuttig of nadeelig zij; dit is zekerlijk de beste weg, veel veiliger dan ons door inbeeldingen, droomen, neêrſlagtigheid of opgebeurdheid van geest, te laaten leiden, om eenig werk te ſtaaken of door te zetten. Meer heb ik over de vóórgevoelens niet te zeggen.

HEND. Nog eene vraag, eer ik het vergeet:

geet: van waar koomt het, dat ons iemand dikwijls ontmoet, op het oogenblik dat wij over hem denken of ſpreeken, of, zo als het ſpreekwoord zegt, als men van den drommel praat, ziet men zijn ſtaart reeds?

GOEDH. Bedenk 'er u eens op; of gij zelve, tegen het volgend geſprek, de reden daarvan niet kunt uitvinden.

Digitized by Google

VIERDE GESPREK.

Onze vrienden bevonden zich over het laatſte afſcheid in geene kleine verlegenheid: *De drommel en zijn ſtaart* lagen hen als een ſteen op het hart. JACOB was van gedachten, dat het voor zulke menſchen, als hij en zijns gelijken, onmogelijk was, om uit zich zelve daar ooit recht achter te komen. HENDRIK echter had begrepen, het daar bij niet te moeten laaten zitten. De *ſijmpatie* bij de hand te neemen, was wel het gemakkelijkst; maar JACOB had in het eerſte geſprek zich daar mede niet kunnen redden: dus was het met dit middel afgedaan. Terwijl nogthans zijn hoofd niet anders opleverde, had hij zijn toevlugt tot boeken genomen, en, na lang zoeken, 'er eindelijk iets op gevonden, waar mede hij het geſprek begon.

HEND. Ik heb uit mij zelve den knoop niet kunnen ontwaaren, (dus opende hij deeze Zamenſpraak,) maar ik heb 'er een uitlegging van geleezen: ze is verbazend geleerd, maar het geen ik 'er van heb kunnen begrijpen, moet daar op neêrkomen, dat wij eerst de reuk hebben van een vriend, als hij niet ver van ons is, dat wij daar door om hem denken, en het dus niet te verwonderen is, als hij eindelijk zelve verſchijnt. De ſchrijver voegt 'er bij, dat wij zelve de reuk niet eens gewaar worden, en daarom zo

ſtaan

ſtaan te kijken, als ons dit geval overkoomt.

GOEDH. Deeze uitlegging vind men in de meeste boeken; maar hoe voldoet ze u?

HEND. Misſchien dat ik het niet recht verſtaa; maar de ſchrijver ſpreekt alleen van een *vriend*, dien wij door bekende reuk zouden gewaar worden; en deeze ontmoeting gebeurt toch ook wel met menſchen, die wij maar even kennen.

GOEDH. Dit is het nog niet alles: want het is niet alleen in de open lucht en onder den wind, dat ons de man ontmoet, aan wien wij denken, maar ook in een beſloten kamer zien wij hem voorbij de glazen wandelen; en hoe zult gij het maaken met menſchen, die in het geheel geen reuk hebben, wien echter deeze ontmoetingen zo wel als anderen gebeuren;

HEND. Maar, hoe zoud gij het dan uitleggen?

GOEDH. Ik houde het eenvouwig voor een *toeval*: elk denkt het is toch raar, zelfs als deeze ontmoeting in langen tijd ſlechts éénmaal voorvalt; maar hondertmaal denkt men om iemand, zonder hem nogthans te zien, en hier over verwondert zich geen mensch, ſchoon het één in de daad niet meer te bewonderen is dan het ander; deeze manier van vóórweetenſchap koomt dus ook verkeerd uit. Wij gaan nu over tot andere, en wel tot de *waarzeggers*.

JAC. Ha! ha! krijgen wij dan ook van LUDEMAN?

GOEDH. Ook al; maar waarom dan juist van LUDEMAN?

JAC. Om dat hij zeker wel de grootſte meester in die kunst geweest is.

GOEDH. Nu dan geloof ik, hebt gij hem niet recht gekend. Hij was in het geheel geen man van weetenſchap of geleerdheid, gelijk uit den ſtijl der brieven, die hij aan zijne zieken geſchreeven heeft, dikwijls klaar te zien is.

HEND. Hoe is hij dan in de Starrekunde en Geneeskonst zo vergekomen?

GOEDH. Op dezelfde wijze als andere menſchen het ver brengen, die het niet verſcheelt wat zij doen, zo 'er maar geld aan te verdienen is. LUDEMAN kwam te *Amſterdam* van buitenlands als een vlugteling, was eerst een tijd lang *ſchoenmaker*, gaf zich toen voor docter uit, en wierd naderhand *Aſtrologist* of Starrenwigchelaar (*).

JAC. Hij heeft evenwel veele menſchen al heel naauwkeurig de waarheid gezegd; daar toe is evenwel verſtand nodig.

GOEDH. Ik heb ook niet gezegt dat het hem aan verſtand haperde: hij wist wel dat het heel gemakkelijk is het vertrouwen van de menſchen te krijgen, als men maar voor docter ſpeelt, en dit was te gelijk reeds een goede kostwinning. Zijne ſchranderheid had hem ook geleerd, dat de meeste menſchen

(*) H. D. GAUBIUS, *Adverſar. varii argumenti*, Cap. VIII.

Digitized by Google

ſchen zeer ingenomen zijn met het wonderbaare; daar leide hij dus ook zijn werk naar aan, en had maar alleen *het water* nodig, om alles te zeggen wat de zieke ſcheelde.

JAC. Dat was toch, dunkt mij, zonder groote geleerdheid, niet mogelijk.

GOEDH. Zeer wel! Om u maar in eens een denkbeeld van de zaak te geeven, zoo moet gij weeten, dat de geheele *waterkijkerij*, als ze niet door de zieke zelve, of ten minſten door een naauwkeurig bericht vergezeld gaat, niets dan een fijn bedrog is; alles wat uit het gezicht van het water verhaald wordt, laat zich zonder het water even goed zeggen.

HEND. Waar door dan?

GOEDH. De docter weet den brenger van het water aan de praat te houden, en het geſprek zoo te doen draaijen, dat hij eindelijk het een en ander gewaar wordt. Dan gaat hij hem met andere woorden weêr vertellen, het geen hij eerst uit zijnen mond vernomen heeft; of de man word door de vrouw, meid of iemand anders eerst uitgehoord, terwijl de docter in een naastgelegen vertrek het gantſche geſprek beluistert.

JAC. Maar als de man in het geheel niet klappen wil?

GOEDH. Dan begint de docter 'er naar te raaden, en te ſpreeken van toevallen, die de meeste zieken hebben.

Als hij het een of ander maar eens net raakt, ha! dan koomt hij wel verder op den weg. Mist hij eens een enkel toeval van de ziekte, dat hoort men niet eens, en al komt

het bij honderd zieken geheel en al verkeerd uit, dat hindert niets: want bij één heeft hij het geraaden, en daar van wordt maar alleen gesproken.

JAC. Dat kan 'er toch niet door, dat men zo met de menschen leeft!

GOEDH. Maar bij wien ligt de schuld anders dan bij de menschen zelve, daar zij kundige Artzen voorbijgaan, om diergelijke *wondermannen* raad te pleegen? En hoe menig bekwaam docter, vooral op het platte land, die anders geen brood zou hebben, word daar door niet in verzoeking gebragt, om, dewijl het toch niet anders zijn kan, de waereld maar mede te helpen bedriegen! —

Zo veel nu als de *Wonderdocter* uit *het water* ziet, ontdekt de *Sterrenwichgelaar* uit de *planeeten*, op dezelfde wijze, door dezelfde bedriegerij; en hier in bestaat nu de kunst van den zo vermaarden LUDEMAN.

HEND. In de boeken van dien LUDEMAN staan evenwel wonderlijke dingen, en die ook naderhand gebeurd zijn! daar kan hij toch op zo eene wijze niet achter gekomen zijn.

GOEDH. Onkundige lieden leezen wartaal, en denken dat het iets buitengemeens is, om dat zij, noch iemand, en de schrijver zelve, het niet verstaan. Daarenboven is men, op het hooren van den naam van LUDEMAN, reeds in de verwachting van wonderen te zullen verneemen. Maar wat zult gij zeggen, als gij hoort, dat LUDEMAN aan deeze boeken geen hand gehad heeft;

dat-

datze niet alleen na zijn dood uitgegeeven, maar ook door anderen geſchreven zijn.

HEND. Ja, dat laat zich gemakkelijk vertellen; maar gij hebt zelve ons geleerd, dat wij alle praatjens zo maar niet moeten aanneemen.

GOEDH. Ik zal u man en paard noemen. T. L. KERSTEMAN, een man, die niet onnozel was, maar die 'er heel wonderlijk in omgeleefd heeft, geeft in zijne levensbeſchrijving zich zelven op, als ſchrijver van de boeken, die op naam van LUDEMAN zijn uitgegeeven.

JAC. Daar kunnen wij zeker niets tegen zeggen.

HEND. Maar al is LUDEMAN de ſchrijver niet, het boek blijft toch hetzelfde; hoe kan KERSTEMAN dan die dingen voor af weeten?

GOEDH. Wat ſtaat 'er dan in die ellendige boeken, dat men *vóórweten ſchap* noemen kan? De afſchaffing van het Jeſuiten genootſchap zou hij voorſpeld hebben. Maar om dit vooruit te zien, behoefde men juist geen toveraar te weezen; ook kon de ſchrijver met gerustheid alles voorſpellen: want wat kan het het hem verſcheelen al kwam het niet zo uit? hij verdiende 'er toch zijn geld mede; zijn goede naam zou 'er ook niets door verliezen, want in allen gevalle heette LUDEMAN toch de ſchrijver te zijn. Gij ziet dus wel dat tot deeze waarzeggerij geen kunst nodig is.

JAC. Als men de andere gevallen van LUDEMAN ook maar zo verklaaren kon!

GOEDH.

Digitized by Google

GOEDH. Welke gevallen?

JAC. Wel! hij heeft immers aan menſchen, die hem kwamen vraagen, den dag van hunnen dood net vooruit gezegd?

GOEDH. Aan welke menſchen?

JAC. Ja dat weet ik niet.

GOEDH. Zo koomt het meest al uit; als 'er getuigen gevraagd worden, dan is 'er niemand te vinden; en men diende 'er toch wel iets meer van te weeten, eer men het zo maar glad weg kan gelooven.

HEND. Ik weet 'er ook niets van, dan van hooren zeggen; maar als hij evenwel zulke gevallen gehad heeft, zou dat al heel moeijelijk vallen om uitteleggen.

GOEDH. Het is lastig, de reden optezoeken van een zaak, waarvan de waarheid nog niet eens beweezen is; maar zulke doods-voorzeggingen kunnen wel gebeuren, zonder dat men ze voor een wonder behoeve aan te zien. Het is mogelijk, dat hij ſomtijds de dood van iemand heeft weeten te voorzeggen, uit het zien en hooren van deeze en geene omſtandigheden, van ziekelijke geſteldheden, of van andere dingen: want wie kent alle kunstgreepen van menſchen, die niet anders te doen hebben, als zich daar op toeteleggen? ook kan het wel *bij toeval* gebeuren, dat iemand op den bepaalden tijd ſterft, en dan zoud gij, of JACOB, den dood wel kunnen voorzeggen.

HEND. Maar bij toeval: hoe is dit molijk?

GOEDH. Onderſtel, gij zijt eens mijnheer de docter en astrologist; 'er komen, geduurende een

een zekeren tijd, honderd menſchen bij u, om te weeten hoe lang ze nog te leeven hebben; gij hebt dan niet anders te doen, dan den tijd van den éénen te bepaalen, bij voorbeeld op een jaar, dien van een anderen op zestien maanden, van den derden op vijf jaaren en zo vervolgens, al naar dat uw hoofd het opgeeft: denkt gij niet, dat 'er van dit aantal menſchen niet wel ten minsten *één* op, of omtrent bij den bepaalden tijd, zou ſterven?

HEND. Ja dat geloof ik wel; maar dat was 'er toch maar *één*.

GOEDH. Dit is ook voor eerst genoeg; van de negen-en-negentig andere zou niet eens geſproken worden, en op het gerugt van dien *éénen* kwamen 'er wel weêr driehonderd nieuwe, gij zoud een grooten naam maaken en nog rijk worden daarenboven.

HEND. Dat heb ik nooit zo ingezien; doch het kan op zo eene wijze heel wel aangaan.

GOEDH. Is het niet genoeg, zo heb ik nog een hulpmiddeltjen aan de hand: als gij zelf iemand om hals brengt, dan kunt gij toch ligt zijnen dood vooruit bepaalen.

HEND. Lieve hemel! dat zal toch nooit gebeurd zijn!

GOEDH. Waarom niet? daar toe is niets anders nodig dan ſlechts geen geweeten te hebben; en dit is immers bij zulk eene kostwinning niet onmogelijk.

JAC. Maar evenwel de vrees voor ſtraf; men vermoord toch de menſchen zoo maar niet.

GOEDH.

GOEDH. Maar zo als ik het meen, kraait 'er geen haan na; de moord word niet eens ontdekt.

JAC. Hoe gaat dat dan toe?

GOEDH. Zie eens of gij het niet vinden kunt; denk eens na, waar wij den vorigen avond over geſprooken hebben.

HEND. Zou de *inbeelding* in ſtaat zijn dit uitterichten?

GOEDH. Net getroffen! gij weet, welke uitwerking de inbeelding heeft op zwakke zielen: en verre de meeste menſchen, die de waarzeggers raadpleegen, hebben zulke zielen. Gij hebt gehoord dat iemand geſtorven is door het geloof aan een *voorgevoel* (*); de droevige uitwerking van een menſchelijke doodsvoorzegging zal u de volgende gebeurenis leeren.

Te *Quadijk*, in *Noordholland*, weigerde een zekere CATHARINA PIETERS een aêlmoes aan eene van die ſlechte vrouwlieden, welke, even gelijk de hommels bij de bijën, het recht meenen te hebben zich een gedeelte der vrugten van den arbeid van anderen *om Godswil* toeteeigenen. „Wat! zeide dit ondeugend vrouwmensch: gij ontzegt mij een „ aêlmoes, die ik u in Godswil vraag! maar „ ik zeg u, in naam van dienzelfden God, „ dat gij, over een halfjaar, op dezen zelfden „ dag, daar voor geſtraft zult worden: want „ gij zult ſterven en niet langer leeven." CATHARINA lagchte in het eerst over dee-

(*) Zie DERDE GESPREK, pag. 36.

Digitized by Google

deeze bedreiging; doch naderhand overdenkende, hoe ernstig dit haar voorſpeld was, begon zij zich den genoemden dag dikwijls voor den geest te haalen en 'er voor te ſchrikken. De verbeelding vervolgens allengskens ſterker wordende, terwijl de kracht der reden langs hoe meer verminderde, is zij eindelijk op dien zelfden dag geſtorven, niet door een Goddelijke ſtraf, zo als men zich ſomtijds dwaaslijk verbeeldt: want wat kwaad had zij begaan, door aan zulke landloopers geen aêlmoes te geeven? zij had veeleer deugdzaam gehandeld, en was gehoorzaam geweest aan de bevelen der overheid, welke verbied de luiheid van zulk ſlag van menſchen door aêlmoesſen voedſel te geeven.

Dus luid het verhaal, het welk, behalven de bloedſchuld des waarzeggers, u errinnert het groot gevaar van zijn lot vooraf te willen weeten. Dit was nu maar een ſlegt vrouwsperſoon: hoe veel gevaarlijker moest de voorſpelling niet zijn van een afgerichten Starrenwichgelaar, wiens woorden, gebaarden, houding, kleeding, huisraad en alles geſchikt zijn, om vrees en verbaazing in te boezemen!

HRND. Maar het zal toch zo ligt geen vat hebben op menſchen, die hunne inbeeldinge meer meester zijn.

GOEDH. Dat geloof ik ook; maar ik zou evenwel geen mensch durven raaden 'er de proef van te neemen. Al wil iemand van de voorzegging eens niets gelooven, hij zouze toch niet vergeeten; en als die dag naderde, en 'er kwam maar een klein ongelukjen van ziek-

ziekte of diergelijk bij, denk eens bij u zelven, of het ook indruk maaken zou.

JAC. Ja, ja, ik zie nu wel, dat 'er met die dingen geen gekscheeren is.

HEND. Zijn 'er ook geen *wezenlijk geleerde mannen* geweest, die zich met de Starrenvoorzegging opgehouden hebben?

GOEDH. In vroeger tijd waren 'er eenigen; maar 'er is van hun werk nooit veel bijzonders voor den dag gekoomen: en onder de hedendaagsche Starrekundigen zult gij zeker al zeer weinige *horoscooptrekkers* vinden.

JAC. Wat is dat nu voor een woord?

GOEDH. *Horoscooptrekken* betekent, *iemands lotgevallen berekenen naar zijn geboorte uur*; maar nu wil men 'er ook nog de *geboorteplaats en doopnaam* bij hebben.

HEND. Ik denk toch dat men thans veel meer van de Starrekunde weet, dan ooit te vooren, en wanneer men *nu* van de *horoscoop* geen werk maakt, zal het denkelijk ook wel meest geschied zijn...

GOEDH. Gij moogt zelf oordeelen; zo 'er op die kunst rekening te maaken ware, dan moesten menschen, die op gelijken tijd geboorен zijn, ook gelijke lotgevallen hebben in de waereld; en hoe veel verscheelt somtijds het lot niet van tweelingen? Menschen, die op gelijke tijden denzelfden dood sterven, moesten dan ook ter gelijker tijd geboorен zijn: en dit kan men toch niet zeggen van hen, die te gelijk in een gevegt sneuvelen, of met een schip naar den grond gaan.

Wat zal de *geboorteplaats betekenen*? Een vrouw

vrouw kan immers meest al kraamen waar zij verkiest. — Een *doopnaam* kan elk naar eigen goedvinden aan zijne kinderen geeven; en het *geboorteuur* doet zeker niet veel ter zaake, daar het dikwijls in de magt der menschen ſtaat, een kind eenige uuren vroeger of laater in de waereld te helpen. — Ons toekomstig lot is dus wel diep voor ons verborgen, en wij hebben alle redenen om daar over ten hoogſten vergenoegd te zijn.

JAC. Waarom?

GOEDH. Om dat deeze kennis ons niets dan nadeel zou berokkenen, zonder eenig geluk aantebrengen. De braave en verſtandige man ſtelt zijn lot in Gods hand: hij wil 'er niets van weeten; gaat het hem wel, hij verblijd zich dankbaar, en bekommert zich niet om tegenſpoeden, die nog moeten volgen; en draagt die met geduld, wanneer ze hem treffen. Dewijl hij niet weet hoe lang zijn leven duuren zal, houd hij zich elken dag tot ſterven gereed, en tracht nogthans zijne zaaken zoo te ſchikken, dat een lang leven hem niet te onpaſſe komt. Hoe zou ook iemand in den grootſten voorſpoed recht vergenoegd kunnen zijn, wanneer hij vooraf wist, dat hij de akeligſte rampen nog te wachten had? Zou men wel ooit om den dood denken, als men op een lang leven ſtaat maaken kon? en wie zou voor het toekomstige willen zorgen, indien hij wist dat het toch ſchielijk met hem gedaan zou zijn?

HEND. Maar de menſchen zullen die voorzeggingen toch zoo zeker niet gelooven.

GOEDH. Men gelooft al heel gemakkelijk, niet alleen het geen men gaarne wil, maar ook wat men vreest, vooral wanneer het iets wonderlijks is. — In de vijftiende eeuw leefde 'er een zeer beroemd Sterrekundige, met naame STOFFLER: deeze man, en nog verſcheiden anderen, meenden uit de Starren te kunnen voorzeggen, dat 'er in het jaar 1524 een tweede Watervloed over de waereld komen zou. De roem van zijne geleerdheid was zoo groot, dat bijna niemand aan de gegrondheid der voorſpelling twijffelde; een menigte menſchen, zelfs geleerden en vorsten, zagen dien tijd met ſchrik te gemoet; ſommige lieden lieten zich, gelijk NOACH, arken bouwen, om op het water te kunnen drijven. — Toen de tijd nabij was, begreepen de arbeidslieden, dat zij niet meer behoefden te werken: want waar toe, dacht hen, zou het dienen? de boer wilde niet zaaijen, om dat, den volgenden zomer, de menſchen het eeten wel zou vergeeten zijn. Eindelijk kwam het verſchrikkelijk jaar aan; maar, in plaats van den gevreesden Watervloed, had men eene buitengewoone droogte. Zulke ongeluksvogels zijn 'er meer geweest; zelfs in onzen tijd, in het jaar 1774, gebeurde 'er eene bijna diergelijke opſchudding in ons vaderland bijzonder in de Provincie *Friesland*, veroorzaakt door een boekjen, aldaar uitgekomen, behelzende den vermoedelijken ondergang der waereld op den 8ſten Maij van dat jaar. Veele lieden hebben zich daar door ſchrikken op den hals gehaald; gelukkig echter

Digitized by Google

ter. dat het op dien dag uitmuntend mooi weêr geweest is; indien het zo wel geſtormd en gedonderd had, zouden, waarſchijnelijk, veele menſchen door angst hun leven of gezondheid verlooren hebben. —

Nog één voorbeeld van het ligt geloven aan waarzeggers en de akelige gevolgen daar van. Een jonge boer in *Noord-Holland* had een zoet kapitaaltjen gekregen uit de nalatenſchap van zijn vader. Aan werken niet gewoon, gevolglijk geen liefhebber daar van zijnde, wenschte hij ſlechts met dit geld zijn leven lang rond te mogen ſchieten. Terwijl evenwel voor een lang en gemakkelijk leven de ſom niet groot genoeg was, verzoekt hij LUDEMAN hem zijn toekomstig lot te ontdekken. — De bedriegelijke man bepaalde hem zijnen levenstijd, naar welken de jongman voorts zijne jaarlijkſche verteering berekende. De noodlottige dag verſchijnt en gaat voorbij; hier op verlopen eenige weeken, en de man blijft, tot zijne grootſte verwondering, in leven en gezond. Intusſchen was alles doorgebragt: dit maakte hem wanhoopig; in den zelfsmoord had hij geen zin; 'er bleef dus niets overig, daar hij evenwel ſterven wilde, dan door een zwaare misdaad, onder het zwaard der gerechtigheid te vervallen. — Na dat eene brandſtichting meer dan eens toevallig mislukt was, moest eindelijk een onſchuldig, door hem dikwijls geliefkoosd, kind het ſlagtoffer worden van zijne dolheid; waarna hij in het jaar 1769 zijn ongelukkig verwaarloosd leven op het rad geëindigd heeft.

Digitized by Google

HEND. Dat is waarlijk een geval om van te beeven! welk kwaad kan 'er uit die nieuwsgierige ligtgeloovigheid niet al voordkomen! ik neem mij ook heilig voor, nooit naar het toekomende te vraagen.

GOEDH. Dit verheugt mij; elk waarzegger, zoo wel de grootste *Starren Wichelaar*; als de ellendigste *Kopjenskijker*, tracht u te bedriegen, of hij dwaalt zelve; en in beide gevallen is die kunst niet waardig om 'er ons mede op te houden. Al wat wij noodig hebben, kan het verstand en de onderyinding ons leeren; men moet dus nooit overgaan tot eenigerhande bijgelovige middelen, ook nimmer HET LOT WERPEN, gelijk sommigen wel doen, ten zij in die enkele gevallen, waarin men volstrekt niet kiezen kan, of die onverschillig zijn.

JAC. Het *Lot* is rechtvaardig, zeggen de menschen veelal.

GOEDH. Maar dat zeggen ze meest, om de moeite van het nadenken uittewinnen.

JAC. Ik heb eens gehoord van een kwakzalver, die bij elke ziekte, op goed geluk af, een nummer trok, en het middel ingaf, dat daar bij geschreeven stond. Hoe raar het zich ook mogt laaten aanzien, kwam het toch wel eens goed uit: want bij eene vrouw geroepen zijnde, die een brok in de keel was blijven steeken, trok hij schielijk een briefjen, en wel nummer 12, dat een clijsteer was; waar over de zieke zoo begon te lagchen dat haar de brok uit de keel vloog, en daar mede was zij gered.

GOEDH. Ik heb geleezen van een Rechter

ter in *Frankrijk*, die over procesſen gemeenlijk met de dobbelſteenen uitſpraak deed. — De Heidenſche volken, vooral in het Oosten, zijn groote liefhebbers van *het Lot te vraagen;* wanneer 'er iets van belang moet uitgevoerd worden, ſteeken zij drie pijlen in een koker: op de eene ſtaan de woorden: *Mijn Heer heeft mij gelast;* op de andere: *Mijn Heer heeft mij verboden*; en op de derde is in het geheel niets geſchreeven. Als deeze laatſte getrokken word, ſteekt men hem weêr in de kooker en begint op nieuw, tot zoo lang men een der beſchreevene trekt, en naar aanwijzing van die pijlen word het werk ondernomen of uitgeſteld; gij kunt daar van iets vinden in het boek van EZECHIEL, Hoofdſt. XXI. vs. 21.

Zommige Christenen handelen even onbetamelijk: zij laaten den Bijbel openvallen, om, bij den eerſten regel, dien zij in het oog krijgen, te zien wat zij te doen hebben; of zij trekken ſpreuken, uit daar toe gemaakte kastjens, terwijl andere met de dobbelſteenen werpen, of de knoopen van hunnen rok tellen.

HEND. 'Er zijn evenwel in de oude dagen groote dingen door het lot ontdekt: want uit het gantſche volk van Israël wierd de rover der verboden goederen daar door aangewezen (*a*). Ook ſtaat 'er geſchreeven: *Het* LOT *wordt in den ſchoot geworpen, maar het beleid daar van is van den Heere* (*b*).

GOEDH. Uit beide blijkt, dat God mach-

tig

(*a*) *Boek van* JOSUA, Hoofdſt. VII.
(*b*) *Spreuken van* SALOMO, Hoofdſt. XVI. vs. 33.

Digitized by Google

tig is het Lot te beſtuuren, en dit ook doen wil, maar alleen dan, wanneer 'er een verſtandig gebruik van gemaakt word. Zoo wierpen de Apostelen het Lot, toen zij zich zelve de keuze uit twee perſoonen niet toevertrouwden (*a*).

HEND. 'Er moeten in vroegere tijden toch *Waarzeggers* geweest zijn, die door hooger macht gedreven wierden; want wij lezen van eene dienstmaagd, wier waarzeggende geest door PAULUS beſtraft wierd, zoo dat die *van haar uitging* (*b*).

GOEDH. In vroegere tijden waren de Waarzeggers even als tegenwoordig; zij konden de ligtgelovige menigte gemakkelijk bedriegen. De Heidenen deeden 'er ſterk in, zoo dat men nu nog, vooral onder de domſten, bijna geene Heidenſche volken vind, die niet hunne Waarzeggers' of Toveraars hebben. — Bij de Jooden had de ſpreekwijze, *een waarzeggenden geest te hebben*, dezelfde betekenis, als *een bedriegelijke goede gelukzegger te zijn*; dat is, geest en verſtand te hebben om de menſchen door waarzeggen te bedriegen.

HEND. Maar de meid had toch net geraden, wie de Apostelen waren; en de geest gehoorzaamde het bevel: hoe moet ik dit verſtaan?

GOEDH. Juist! zij had het geraden, en daar toe behoefde zij ook geen bovennatuurlijk vermogen te bezitten; zij kon immers uit

(*a*) *Handel. der Apostelen*, Hooſdſt. I. vs. 26.
(*b*) *Aldaar*, Hooſdſt. XVI. vs. 15-18.

Digitized by Google

uit de wonderwerken wel zien, dat de Apostelen geen gewoone menſchen waren; en dat de waarzeggende geest, op bevel van PAULUS, van haar uitging, wil zeggen, dat PAULUS, door eene wonderdaad, haar alle begaafdheid tot haare kunst ontneemende, dien geest, dat vermogen, beval van haar te wijken.

JAC. Ik heb nu al zoo veel gehoord, dat het maar best is, voor den voet op te leven, en zich over het toekomende in het geheel niet te bekommeren.

GOEDH. Ja, maar gij moest niet van het één uitterſte in het andere vallen; er zijn ook wel nuttige voorſpellingen.

JAC. Welke zijn die dan?

GOEDH. Alles wat men door opmerking en ervaaring leeren kan. Zoo voorzegt de Starrekundige den op- en ondergang van Zon, Maan, en andere hemelſche ligchaamen; de ervaaren land- en zeeman weet al vrij zeker de aanſtaande weêrsverandering aantewijzen; op een ongebonden leven volgt meestal een vroege dood of ziekte, en veeltijds weet een Geneesheer, uit het geen hij eerst gezien heeft, het gantsch beloop der ziekte, zelfs bij den dag af, voor uit te bepaalen. Deze, en honderd andere zaaken, kunt gij dagelijksch opmerken; dit zijn wetenſchappen, die den menſchen tot nut en eer ſtrekken. Het koomt 'er maar op aan, om de *natuurlijke* en *bijgelovige* voorzeggingen behoorlijk te onderſcheiden, en hier toe hebt gij in dit Geſprek genoegzaame aanleiding gekreegen. — Bij eene volgende gelegenheid zullen wij de SPOOKEN eens onder de oogen zien.

VIJFDE GESPREK.

HEND. Nu ben ik zeer verlangend om van SPOOKEN iets te verneemen; ik heb 'er wel veel van hooren praaten, maar ik kan 'er toch geen denkbeeld van maaken, wat eigenlijk een Spook is.

GOEDH. Gij zijt waarlijk de eenigſte niet, die daar mede niet te recht kan komen: de geheele ſpookenwinkel is zoo verward, dat 'er kop noch ſtaart aan te vinden is, en men heel bezwaarlijk ontdekken kan, wat de menſchen van ouds af door een ſpook verſtaan hebben.

JAC. Een ſpook is immers een geest?

GOEDH. Maar men ſpreekt van zoo veelerlei ſoort van geesten, dat 'er naauwlijks begin of einde aan is. Om den kortſten weg in te ſlaan, zullen wij maar voornamentlijk door zoogenoemde ſpooken verſtaan, *de verſchijningen der geesten van geſtorvene menſchen*; en dan koomt het er maar op aan, of 'er zulke verſchijningen waarlijk gebeuren. Hoe kunnen wij dit nu best weeten?

JAC. Door ondervinding: als de menſchen ze gezien hebben, dan zijn ze 'er ook.

GOEDH. Daar zou nog al wat tegen te zeggen vallen. Als gij mij verhaalde, dat u een ſpook verſchenen was, zou ik toch met recht mogen twijffelen, of gij wel *goed* gezien

Digitized by Google

zien had. Maar laaten wij eerst eens vraagen, welke nuttigheid zou al dat geſpook hebben?

JAC. Wie zal dat zeggen?

GOEDH. Het is waar, dat wij van de geesten zeer weinig weeten; maar daarom geloof ik ook niet, dat ze ons zoo dageliks gezelſchap houden, als men wel verhaalt; want als dat waar was, zouden wij 'er al voor lang beter meê bekend geweest zijn. Wij willen eens ſtellen: een man, die, in zijn leven, den naam had van onrechtvaardig goed te verzamelen, koomt, na zijnen dood, ſpooken: waarom zou hij dit doen?

JAC. Om dat hij niet rusten kan.

GOEDH. Ik geloof wel dat iemand, die tot den einde toe een ſlecht leven geleid heeft, ook een ſlechte rust hebben moet; maar hij zal dan toch *op aarde* geen rust komen zoeken: want zijn lot is reeds beſlischt en voor geene verandering meer vatbaar.

HEND. Zou ook deeze verſchijning *aan de levenden* van nut kunnen zijn, om hen, door dit voorbeeld, van het kwaad afteſchrikken?

GOEDH. Daar toe zijn andere middelen genoeg voor handen; het verſchijnen van geſtorvenen zou daar voor ook niets helpen: *indien zij* MOSES *en de Propheten niet hooren, zoo zullen zij ook, al ware het dat 'er iemand uit den dooden opſtond, zich niet laaten gezeggen* (*).

Dee-

(*) *Euang. naar* LUCAS, Hoofdſt. XVI. vs. 31.

Digitized by Google

Deeze verſchijningen kunnen dus van geen nut zijn, en evenwel doet God niets zonder oogmerk. Daarenboven is het ligchaam der geſtorvenen reeds vergaan, ten minſten in het graf beſloten; van waar haalen ze nu een ander?

JAC. Geesten hebben immers geene ligchaamen.

GOEDH. Zoo dit waar is, dan is 'er nimmer een ſpook gezien: want een ligchaamelijk oog kan niets gewaar worden, dat geen ligchaam heeft; dit alles maakt dus de ſpookerijen al vrij onwaarſchijnlijk.

HEND. De Leerlingen van JESUS vreesden evenwel voor ſpooken, toen hij bij hen op de zee wandelde (*a*); gelijk ook wanneer hij hen verſcheen na zijne opſtanding (*b*).

GOEDH. Gij hebt, zie ik, u al bij voorraad in ſtaat geſteld, om mij tegenwerpingen te maaken: dat is zeer goed; maar het geen gij daar zegt, bewijst alleen, dat deeze Leerlingen ook hunne dwaalingen hadden; en dit kan immers ook niet misſen, daar zij toch menſchen bleeven; en de menſchen van dien tijd waren, in dit ſoort van zaaken, in lang zoo kundig niet als tegenwoordig.

HEND. Maar wanneer de ervaring het ook *nu* nog bevestigde?

GOEDH. Als dat gebeurt, heb ik niets meer

(*a*) *Euang. naar* MATTHEUS, Hoofdſt. XIV. vs. 26.
(*b*) *Euang. naar* LUCAS, Hoofdſt. XXIV. vs. 37.

Digitized by Google

meer te zeggen; dan zal ik de ſpooken recht beginnen in waarde te houden. Maar 'er zijn zoo veele omſtandigheden, waar door wij kunnen bedrogen worden, dat van de ontallijke ſpookverhaalen 'er naauwlijks één de proeve van waare ondervinding zal kunnen doorſtaan. Hoe menigmaal worden wij niet misleid door onze eigen zintuigen?

HEND. Hoe kan dit geſchieden?

GOEDH. Op veelerlei wijzen. Wanneer, bij voorbeeld, iemand een vuurig ſtuk hout voor uw gezicht in duister rond draait, en gij wist niet wat het was, zoud gij het dan niet met alle zekerheid voor een ſtilſtaanden kring van vuur houden? Dit noemt men eene misleiding *van het gezicht*; daar toe kan medewerken de al te groote afſtand. Zoo vertoont zich een vierkante tooren rond, als men hem van verre ziet; ook zien onderſcheiden menſchen een en het zelfde voorwerp op verſchillende wijzen, naar maate van de verſchillende zijden of gezichtpunten, waar uit zij het beſchouwen. Door alle deeze bijzondere oorzaaken word dikwijls de ſchaduw van een boom voor een mensch, en een linnen doek, die te droogen hangt, voor een witten geest aangezien; en deeze misleiding alleen is reeds een bron, waar uit de ſpooken bij menigten opwellen.

HEND. Zou de *Inbeelding* ook niet iets daar aan toebrengen?

GOEDH. Zeer veel; het één koomt gemeenlijk bij het ander. Stel u eens voor, een mensch van een levendige verbeelding, 's avonds komende uit een gezelſchap, waar men

men elkander met ſpookvertellingen de hersſens rijklijk gevuld heeft; hij gaat te bed, maar kan niet ſlaapen: want de ſpooken rijden hem nog door het hoofd; het minste gerucht doet hem beeven, en nu behoeft hij de oogen maar in het vertrek rond te laaten gaan, om een ſtoel of kapſtok voor een ſpookſel te houden. — Het ergſte is, dat zelfs menſchen, die anders wel redeneeren, wanneer zich maar eenig bijzonder toeval opdoet, van deezen inbeeldingſchrik niet bevrijd zijn. Een juffrouw ging logeeren bij eene haarer vriendinnen, in een huis, dat op een zeer ouderwetſche manier gebouwd was en inwendig veel had van een klooster. Dit had misſchien aanleiding gegeeven, dat men wel eens gepraat had van ſpookhistorietjens, die daarin zouden voorgevallen zijn; doch deeze juffrouw, gelijk ook de heer en vrouw van het huis, ſloegen aan deeze gekheden geen het minste geloof, maar lagchten ſlechts daarmede. 's Middags had men haar reeds haar ſlaapvertrek aangeweezen, benevens een andere plaats, welke zij zomtijds mogt nodig hebben. 's Avonds, voor het te bed gaan, hier naar zoekende, gaat zij door eene verkeerde deur, welke haar in eene andere kamer brengt; terwijl zij rondom kijkt, om deeze plaats te vinden, valt haar oog op een glasvengster, dat uitzag naar een binnenvertrek, waarin men eenig, niet gebruikt wordend, huisraad uit den weg gezet had. Met de kaars in de hand nadert zij dit, om 'er door te zien, maar krijgt een geweldigen ſchrik, daar haare eigen gedaante vlak voor haar

haar ſtaat, en haar ſtijf in het aangezicht ziet. Zij behield evenwel nog zoo veele tegenwoordigheid van geest, om, doodbleek en waggelende beneden na haare vriendin te loopen. Men onderzocht de zaak, en vond het even als de jufvrouw verhaald had; met dit onderſcheid echter, dat de heer en vrouw van het huis ook zichzelven zagen, zoo dikwijls zij de proeve herhaalden. Kunt gij begrijpen, wat hier van de oorzaak was?

HEND. Een ſpiegel, denk ik, dien men voor dat glas gezet had.

GOEDH. Juist, gij raad dit, na dat ik u eerst gezegd heb, dat 'er oud huisraad hier en daar in de kamer ſtond; maar dit wist de jufvrouw niet; ook was de ontmoeting zoo verraſſend, dat het bijna niet misſen kon, of de ſchrik moest haar treffen. Gelukkig dat het geene bijgeloovige of vreesachtige menſchen waren: anders was 'er zeeker een ſpook-vertelling meer in de waereld geweest.

JAC. Ik geloof niet dat ik het nog zoo goed zou gemaakt hebben, als die jufvrouw; op zoo eene wijze zou men ſchrikken, en al zijn leven genoeg daar aan hebben.

GOEDH. Zelfs zonder eenige bijkomende omſtandigheid, hebben mannen van een uitmuntend verſtand, en die het beſtaan van ſpooken volſtrektelijk ontkenden, verſchijningen meenen te zien, ſchoon het naderhand ten vollen bleek, dat de oorzaak alleen in hunne geſpannen verbeelding te vinden ware.

HEND. Hoe moet het dan wel gaan met men-

Digitized by Google

menſchen, die weinig verſtand, en nog daarbij altijd het hoofd vol ſpooken hebben!

GOEDH. Daar van zal ik u eens een wonderlijke klugt verhaalen. Bij de begraving van een oude rijke weduwe, waren eenige goede vrienden genoodigd, om, na het eindigen der lijkſtaatſie, volgens gebruik, zich vrolijk te maaken. Men had zich aan tafel geplaatst, en de lekkere wijn bruischte reeds in de glazen, wanneer een dienstmeisjen, uit het ſterfvertrek komende, de verſchrikkelijk etijding bragt, dat haare mevrouw zaliger, die zoo even begraven was, weder levende in het bed lag. — Na eenige raadpleging, beſloten de moedigſte onder de gasten het geval te onderzoeken; zij ſtaken het hoofd door de kamerdeur, en zagen het ſchrikbeeld maar al te duidelijk. Het gerugt van deeze zaak verſpreidde zich ſpoedig, en bragt een menigte menſchen op de been; zommigen hadden het de oude dame al lang aangezien, datze met den Boozen in goede verſtandhouding leefde; anderen begrepen, dat het den duivel, als een aardslasteraar, 'er maar om te doen ware, om den goeden naam der overledene te bezwalken. Hoe het weezen mogt, het bleef, dacht men, altijd een werk van den ſatan, en dewijl de dapperheid der aanweezigen geen nader onderzoek toeliet, zoo verzogt men de bewooneres van een nabuurig klooſter, om den duivel met geeſtelijke wapenen uit zijne verſchanzing te verdrijven. Maar welk een ſchrik beving hen! de gedaante lag in het bed, met haare fraaiſte muts op, en toonde door haar

haar ſcheef getrokken gezigt en brandende oogen, in het geheel geen zin in dit bezoek te hebben, Evenwel zij moest 'er uit, de bezweering wierd aangevangen; toen men echter het ſpook nader bij begon te komen, knarſte het vreeslijk met de tanden, en ſcheen zich tot tegenweêr gereed te maaken. Doch dit gezigt was zoo verſchrikkelijk voor de aanvallers, dat elk een goed heen komen zogt; bij welke gelegenheid menig een op een droevige wijze van de trappen tuimelde. Naauwlijks hadden zij zich in het benedenvertrek weder bij één verzameld, of het ſpook kwam ook langzaam de trappen af en trad midden onder de menigte. Een luid gelach vervong nu den ijdelen ſchrik en verwarring: want men zag, dat de gewaande Duivel niemand anders was, dan een groote Aap uit een vorstelijk paleis, dat in de buurt ſtond. Gewoon zijnde om, benevens alle zijne andere dierlijke kameraads, door de oude Dame, van tijd tot tijd geliefkoosd en lekker onthaald te worden, kwam hij ook op het begravenisuur in het ſterfvertrek, en, zijne vriendin daar niet vindende, had hij haare kleederen aangetrokken, en was, na het nuttigen van eene begraaffeniskoek, in het bed gekropen om een middagſlaapje te neemen, waarin hij door het ontijdig bezoek der bezweerderen geſtoord wierd. Welken ſlaat zal men nu maaken op alle vertellingen van duivelsverſchijningen, daar zoo veele menſchen zich op den klaaren dag met open oogen laaten bedriegen?

JAC. Dat is waar; maar als de duivel ons

ons evenwel een prooi afwinnen kan, zal hij het niet laaten.

GOEDH. Dat wil ik u nu eens toeſtemmen; maar waarom zou hij dan juist op aarde verſchijnen?

JAC. Om de menſchen een ſchrik aan te jaagen; ik beef ten minſten als ik 'er maar om denk.

GOEDH. Dat koomt, omdat gij van de jeugd aan u den duivel hebt voorgeſteld, als een ijsſelijk monster, met boksvoeten, hoornen en een ſtaart: kortom zoo leelijk als de uitſpoorigſte verbeelding hem maar ſchilderen kan; en ik geloof eerder, indien hij zich vertoonde, dat hij 'er heel mooi en inneemend uitzien zou. Over de gedaante van den Duivel vinden wij in de H. Schrift niets, maar wel dat hij meer werkt door liſt dan door geweld. Hier op ziet het zeggen van PAULUS, dat hij zich verandert in een Engel des Lichts (*). Het zou dus in het geheel zijne zaak niet zijn, de menſchen een ſchrik aan te jaagen, maar wel om hen te vleijen en te verleiden. Waarlijk, mijne vrienden! men heeft te veel ontzag voor den duivel, en te weinig vertrouwen op het weldadig Opperwezen! Wanneer wij God ſteeds voor oogen houden, en naar zijn gebód ons leven trachten interichten, hebben wij met den duivel weinig te maaken, ten minſten omtrend zijne ligchaamelijke verſchijning kunnen wij vrij gerust zijn, wat óok het bijgeloof ons daar van vertellen wil.

HEND.

(*) *Tweede Brief aan de Corinth.* Hoofdſt. XI. vs. 14.

Digitized by Google

HENR. Zijn 'er niet wel oudvaders geweest, die veel tegen den satan geschreeven hadden, en welken hij in het drukst van hun werk, verschenen is?

GOEDH. Dat geloof ik! één van hen had zelfs moeds genoeg om hem den inktkoker naar den kop te werpen. Maar hebben deeze menschen ook geene verbeeldingskracht gehad? niet weinig, denk ik. Als iemand ook dag en nacht zijn hoofd met den duivel breekt, zo moet hij hem eindlijk wel zien, hij mag hem dan verschijnen of niet.

JAC. Die oudvaders zullen toch wel meest braave lieden geweest zijn?

GOEDH. Ik zou niet gaarne aan hunne oprechtheid willen twijffelen; maar zij zijn zelve door hunne inbeelding misleid geworden. Wie het ook zijn mag, die mij vertellen wil, dat hij den duivel gezien heeft, die moet al veel betere getuigenissen mede brengen, of ik kan hem niet geloven, in een geval, waarin ik mijne eigen oogen niet betrouwen zou.

JAC. Gij zult toch niet ontkennen dat de duivel aan onzen Zaligmaker in de woestijn verscheenen is (*)?

GOEDH. Of de duivel, bij deeze gelegendheid, zigtbaar onder eene menschelijke gedaante verscheenen zij, dan of hij JESUS, door het inboezemen van zodanige gedachten, hebbe willen verleiden, schijnt zeer moeijelijk te beslisschen. Zo gij lust mogt heb-

(*) Evang naar MATTHEUS, Hoofdst. IV.

Digitized by Google

hebben dit verder te onderzoeken, lees dan het zeer belangrijk werkjen van den Roomschgezinden professor THADDEUS, waar bij gevoegd zijn de gevoelens der Protestantsche Hoogleeraaren LESS en DODERLEIN (*a*). Hoe dit ook zijn moge, het doet in ons geval niets af: want ik heb niet gezegd, dat de satan met geene mogelijkheid op aarde verschijnen kan, of dat het in den tijd der wonderwerken nooit gebeurd is; maar alleen dat wij *nu* wegens den duivel ons hoofd wel gerust kunnen nederleggen. Wie zal ook willen ontkennen, dat *'er voorheen Engelen* gezien zijn? en evenwel ontmoet men ze *nu* niet meer; alle verhaalen van engel- en duivelverschijningen zijn in zo verre gelijk, dat zij uit dezelfde oorzaak voortkoomen, en 'er dus op beide even weinig rekening kan gemaakt worden.

HEND. Ik denk ook niet dat de woorden, *des heeren engel legert zich rondom de geenen die hem vreezen* (*b*), zo maar naar de letter moeten begrepen worden.

GORDH. Even weinig als dat *de duivel*, in eene ligchamelijke gestalte, *zou rondgaan als een brieschende leeuw* (*c*). Het één gezegde is zeer troostrijk voor den mensch, daar het

(*a*) Verklaaring van de geschiedenis der verzoeking van CHRISTUS en oplossing der zwarigheden, die tegen dezelven gemaakt worden. *Utrecht* en *Amsterdam*. 1791. 8vo.

(*b*) Psalm XXXIV. vs 18.

(*c*) Eerste brief van PETRUS, Hoofdst. V. vs, 8.

Digitized by Google

het hem erinnert aan Gods bewarende voorzienigheid: en waarvoor zou hij dan vreezen? terwijl het ander ons leert, tegen alle kwaade neigingen en verleidingen op onze hoede te zijn.

HEND. Ik wensch dit ook met al mijn hart, en wil, in nedrigheid, den duivel liever den oorlog aandoen, dan voor hem vreezen; maar het is toch wonderlijk, dat men *nu* zoo weinig van hem hoort, daar hij *in ouden tijd* zo veele wonderlijke ſprongen gemaakt heeft, zelfs in menſchen en beesten gevaaren is,

GOEDH. Volgens het gevoelen van zeer beroemde en geleerde lieden zou het kunnen zijn, dat de duivel met deeze zoogenoemde *Bezetenen* niets te doen gehad heeft. Dit word dus opgehelderd; in die dagen had men de dwaaling, van alle buitengewoone rampen en plaagen aan den duivel toeteſchrijven; dus wierden krankzinningen, razenden, maanzieken of nachtwandelaars, ook menſchen die een zwaare vallende ziekte hadden, *Bezetenen* genoemd; en dat één of ander dezer ziekten het geval was van de bezetenen, waar van men leest, kunt gij in de beſchrijving duidelijk zien. Wanneer nu zoo iemand genezen wierd, (en zulke zwaare ziekten te geneezen was niet gemakkelijk, voor al in dien tijd, wanneer men nog zoo veel niet wist van de geneeskunde) dan wierd het voor een wonderwerk gehouden; en dit noemde men dan *den duivel uit het ligchaam uitwerpen*. JESUS genas deeze ongelukkigen door zijne Goddelijke almagt; en dat *hij zel-*

ve ſprak van duivelen uittewerpen, was nodig, om dat niemand anders hem zou verſtaan hebben; hij ſchikte zich dus hier, gelijk op veele andere plaatſen, naar het volksbegrip. Dit is de verklaaring van veele der geachtſte uitleggers. 'Er zijn echter ook andere, even achtingwaardige mannen, die 'er anders over denken; doch deze zijn van oordeel, dat God op dien tijd, ter meerdere verheerlijking van de magt van onzen verloſſer, den duivel een buitengewoon vermogen gegeeven hebbe: en de Bijbel leert, dat hij gekomen is om de werken des duivels te verbrekend; (*d*) en dit zoo zijnde hebben wij 'er *nu* niet meer mede te maaken.

JAC. Zouden 'er dan geene bezetenen zijn?

GOEDH. Neen, daar van is geen bewijs voor handen; menſchen, die eenige zeldzaame ziekte hebben, in dezen tijd voor bezetenen aantezien, zou niet verſtandig zijn; en zoo 'er iemand gevonden word, die dit van zich zelven gelooft, die is krankzinnig en verdient ons medelijden; of hij wil u bedriegen: en in dat geval kunt gij niet beter doen dan dien duivel met een goede ſtok zoo lang na te rijden, tot gij hem geheel hebt uitgedreeven; dit is een middel, dat dikwijls goeden dienst gedaan heeft. Behalven engelen, duivelen en gantſche regimenten van geesten der overledenen, hebben wij nog legioenen ſpooken en ſpookjens van allerleij ſoort; regte liefhebbers zullen 'er u een menigte van

(*d*) *Eerſte brief van* JOHANNES, Hoofdſt. III. vs. 8.

van weeten optenoemen: onder anderen behoort hier toe onze *Nachtmerrie*.

JAC. Hoe benaauwd die is, weet ik by ondervinding.

GOEDH. Gij kuntze dan best beschrijven.

JAC. Ik heb het meer dan eens gehad, maar bijna altijd op de zelfde wijze: eerst had ik een' akeligen droom; vervolgens wierd ik schrikkelijk benaauwd wakker; het was net of mij iemand op het lijf lag en mij met alle geweld drukte; ik kon geen geluid geeven en ook niet overeind komen; de handen en beenen scheenen vast gehouden te worden; dat duurde zo een korten tijd, en toen hield het weder op.

HEND. Hebt gij niet een paardenkop boven de deur, of uw schoenen verkeerd voor het bed gezet?

JAC. Neen, dat houd ik voor praatjens; ik weet wel niet of de nachtmerrie een mensch of beest of duivel zij, maar ik begrijp wel dat hij, om wegtegaan, mijn schoenen niet nodig heeft.

GOEDH. Menschen, die niet beter weeten, houden de nachtmerrie voor een boozen geest, of voor een jong duiveltjen, dat, in zijne leerjaaren, 'er al op uit is om ons te plaagen. Maar het is niets anders dan een misleiding van het gevoel, ontstaande uit ongeregeldheid in den bloedsomloop. Wanneer iemand zeer volbloedig is, 's avonds wat veel eet en drinkt, op den rug, en laag met het hoofd ligt, dan word het bloed in het hoofd en de borst te veel opéengepakt; hier uit ontstaan verschrikkende droomen, een

krampachtige beklemming van de borst, belemmerde ademhaaling en verſtijving der ledematen. Gij weet dus, JACOB! wat gij doen moet, om het niet weêr te krijgen; en zoo het u overkomt, tracht dan terſtond overeind te rijzen, en wel zonder ergens voor te vreezen; want menſchen, die den duivel in het ſpel mengen, hebben het altijd nog erger dan anderen, om dat de ſchrik en de angſtige verbeelding hen nog benaauwder maakt. Behalven de nachtmerrie, verhaalt men nog van *Kaboutermannetjens*; dit zouden goedaartige geestjens zijn, die de menſchen, op welke zij een goede muts hebben, allerhande dienſten doen, zelfs het dagelijks werk voor hen waarneemen. Dan hebt gij noch *Kobolden*, of zoogenoemde *Kwélduivels*, die zich vermaaken, met in de huizen alle het huisraad van den wand te werpen, en dan te ſchateren van lachgen; *Nikkers* of *Watergeesten*, die de menſchen bij zich in het water trekken, of de kinderen gaarn medeneemen en nikkers kinderen in de plaats leggen, en veele andere dwaasheden, tegen welke ik u niet meer zal behoeven te waarſchouwen.

HEND. Waar mag al dat helſche tuig van ſpooken toch wel van daan koomen?

GOEDH. Gij hebt gezien, hoe weinig rekening wij, in ſommige omſtandigheden, op onze zintuigen maaken kunnen; gij kent daar bij het groot vermogen der verbeelding. Zou het wel te verwonderen zijn, zoo hier uit alleen ſpookerijen gebooren wierden? vooral daar men 'er zoo veel van hebben kan als men maar wil, zonder dat ze een duit kosten.

ten. Maar buiten deeze zijn 'er nog andere oorzaaken; in hoe verre *Lighaams-ongeſteldheid* de hersſenen in de war helpen, en tot het zien van ſpooken aanleiding geeven kan, kunt gij opmaaken uit het volgende verhaal. Een oude vrouw had, veele jaaren achter ëen, de gewoonte alle morgens ten zeven uure de mis te gaan hooren, zoo dat zij in den winter meestal in donker met een lantaarntjen ter kerke ging. Eens wierd zij wakker, en het klokjen hoorende luiden, nam zij haar licht en ging haar' gewoonen weg. In de kerk vond zij niemand; ſchoon de kaarſen nog niet waren aangeſtooken, was het 'er nogthans licht genoeg om alles te onderſcheiden; de gezangborden, waar op men de liederen tekent, die gezongen zullen worden, waren ook beſchreeven, maar met letters, die zeer blinkende waren, en die zij niet lezen kon. Terwijl zij daarna zat te kijken, hoorde zij op eens rondom achter zich een geſtommel, en zag een menigte witte gedaanten, welke de Kerkdeur in kwamen. Zij wilde heen gaan, maar de ſpooken hielden haar te rug, en zetteden zich rondom haar neder; voorts trokken zij elk zijn boek uit den zak, keeken naar het liedbord, en begonnen met een zeer naare en doffe ſtem te zingen. Nu zag de vrouw, met welk ſoort van volk zij te doen had: het waren gedaanten van oude en jonge mannen en vrouwen, in allerhande kleeding, waar onder zeer ouderwetſche, maar alle zagen zij 'er bleek en doodelijk uit. Het gezang geëindigd zijnde, beklom een der geesten den predikſtoel, en begon de lippen,

de handen en oogen te bewegen, zonder echter eenig geluid te maaken. Weinige minuten daarna verdween hij, en alle andere ſpooken pakten zich ook voort, zoo ſchielijk als zij gekomen waren. De oude vrouw ging al bevende naar huis en te bed, hoorde toen de klok twee uuren ſlaan, en ſliep tot den dag. Den gantſchen dag door was zij zeer ontſteld en vermoeid, vaste en bad, doch verhaalde niemand iets van dit geval. Den volgenden, gelijk ook den derden, nacht had zij dezelfde ontmoetingen, met eenige kleine veranderingen, en bevond zich toen zoo verzwakt, dat men voor haar leven vreesde. De Docter wierd geroepen, gelijk ook de Biegtvader; deeze begreep dat alles een werking des duivels was, het welk door bidden en andere geestelijke middelen moest tegen gegaan worden; maar de Geneesheer wilde zich over de zaak niet uitlaaten, zonder ze nader onderzocht te hebben, en beſloot om zelve, met den Leeraar, bij de vrouw te waaken. Omtrent middernacht merkten zij beide dat de zieke ſterk zweete, en zeer onrustig in het bed omſprong; zij ſliep vervolgens tot den morgen, maar naauwlijks was zij ontwaakt, of zij begon hevig op de waakers te ſchelden en uittevaaren, om dat zij, tegen hunne belofte aan, haar niet uit de kerk gehouden hadden. Nu zag men, dat het ſlechts droomen geweest waren, door zeer dik bloed en een aandoenelijk zenuwgeſtel veroorzaakt; hier op wierd de vrouw door gepaste middelen weder genezen; doch eenigen tijd daarna vond men haar dood in het bed,

bed, naar allen ſchijn door een diergelijken droom plotſelijk geſtorven.

HEND. Zulk een ongeluk kan elk bejegenen; wat kan men daar tegen doen?

GOEDH. Alle ſpookerijen uit uwe zinnen zetten; wanneer gij dan naderhand, ziekelijk zijnde, angſtig droomt, zoo zult gij de reden daar van gemakkelijk ontdekken, en gevolglijk geene bijgelovige, ſpookverdrijvende, maar nuttige en geſchikte hulpmiddelen, aanwenden.

Digitized by Google

ZESDE GESPREK.

GOEDH. Onder die zaaken, welke, bij eenvouwige of bijgeloovige menſchen, veelal aanleiding tot ſpookverdichtſelen geeven, behoort ook *de zonderlinge ſamenloop van eenige toevallige omſtandigheden*; ſomtijds kan zelfs hier over de verſtandige man voor een oogenblik verzet ſtaan, dewijl alles het voorkomen van een wonderwerk heeft. Een voorbeeld hier van vindt men in het geval, in het jaar 1778 een Roomsch paſtoor in *Zwitſerland*, overgekomen; deezen wierd s'morgens vroeg door zijnen koster bericht, dat de kerk beſtolen moest zijn: want dat hij, daarin willende gaan om de klok te luiden, de deuren had open gevonden; waarom hij beſloten had te rug te keeren. Daar 'er niet lang geleden in de nabuurſchap andere kerken beroofd waren, ſloeg de Pastoor ligt geloof aan dit vermoeden van den koster en ging zelve de zaak onderzoeken. Aan den ingang van de kerk vond hij werkelijk tekenen van inbraak; maar binnen komende wierd hij met ſchrik bevangen, ziende een man op den grond liggen in zijn bloed gewenteld, en naast hem, aan de eene zijde, het beeld van den Aartsengel MICHAËL, in ſtukken gebroken, en aan de andere zijde dat van den duivel, welke op de tanden knarſte. Een weinig bedaard zijnde, zag hij dat de vermoorde

de

de hand had liggen op een lans, die hem dwars door de borst ſtak. Nu weet gij dat de Engel MICHAËL gewoonlijk word afgebeeld met een lans in de hand, ſtrijdende tegen den duivel. Maar de Priester verwonderde zich het meest, dat een houten ſpeer, die daarenboven zeer oud was, dit vreeslijk uitwerkſel had kunnen te wege brengen; het geval wierd hem echter zeer klaar, toen de koster verhaalde, dat de houten ſpeer, eenigen tijd geleden, gebrooken was, en dat hij de kling van een degen, welke hij thuis had, in de plaats had geſtoken. De eerſte ſchrik nu over zijnde, ontdekte men verder, dat de roovers, *de Sacristie* willende openbreken, door dit geweld deeze beelden, welke daar boven geplaatst waren, van hunne voetbanken hadden doen tuimelen, bij welken val de ſtaalen kling een van hen door het hart gevaren was; waar op waarſchijnlijk de andere hun oogmerk geſtaakt, en zich met de vlugt gered hadden. De Pastoor liet vervolgens de menſchen van het dorp in de kerk roepen, om hen dit ſchouwſpel te laaten zien en te verklaaren.

JAC. Die verklaaring mogt hij, dunkt mij, wel achtergelaten hebben: want als de menſchen het geval voor een wonder hielden, zou dit in het vervolg alle kerkrovers wel afgeſchrikt hebben.

GOEDH. Dat kan zijn; maar men mag het kwaad niet doen om daar door het goede te bewerken; hierom handelde deeze geeſtelijke eerlijk en verſtandig, dewijl hij het bijgeloof tegen ging.

HEND.

Digitized by Google

HEND. Gij hebt ons evenwel verhaald van iemand, die daar van een zeer nuttig gebruik maakte.

JAC. Ô Ja, van COLUMBUS; dit was immers ook een braaf man?

GOEDH. Evenwel ging hij hier niet regt door zee; maar nood, zegt men, breekt wet; en het is ook de hooge nood alleen, die zoodanige handelwijze eenigzins kan wettigen. Nog eene vertelling: een slecht karel, die bij de menschen rond ging om zegels te snijden, en tusschen beide, zoo hij de kans klaar zag, iets te steelen, trad eens met dit zelfde oogmerk in het huis van een heer, die juist op dit oogenblik uit zijn kamer, en de straat opging. Daar de vreemdeling zag, dat de kamerdeur niet gesloten was, dacht hem de gelegenheid al te schoon, om die te laaten voorbijgaan; hij klopte uit voorzorg eens en andermaal, of 'er ook iemand in het vertrek zijn mogt, en opende toen de deur. Maar welk een ijselijke schrik! de Heer, dien hij op het oogenblik had zien uitgaan, zat in de kamer aan een tafel, hals over kop vlugte de dief het huis uit; maar een ander, die hem, van het begin af, in stilte waargenomen had, hield hem vast, en tot vermeerdering van zijne verwarring kwam de Heer, dien hij het eerst gezien had, op het zelfde oogenblik weêr te rug, om dat hij zich erinnerde, zijne kamer niet gesloten te hebben. De zegelsnijder kwam, behalven den schrik, met een goed pak slagen vrij, maar zal denkelijk nu

nog

nog niet kunnen begrijpen, hoe dit geval eigenlijk in zijn werk gegaan zij.

JAC. Dat kan ik ook niet begrijpen; van twee menſchen te gelijk te zien heb ik nog nooit gehoord.

GOEDH. Men heeft 'er toch wel veel wonderen van verhaald; maar *dit* was geen wonder: want de tweede perſoon was niets anders dan een wasſchen beeld, dat volmaakt op dien Heer geleek.

JAC. Dat kan 'er toch ook niet door, voor een beeld te gaan loopen! die man was, voor een dief, wat al te onnozel.

GOEDH. Zoudt gij 'er dan niet voor geſchrikt hebben?

JAC. Wel neen, ik zou eerst den man hebben aangeſproken, en als hij niet andwoorde, was ik wat naderbij gekomen, om hem eens aan de mouw te trekken, en dan had zich alles van zelfs wel ontdekt.

HEND. Dat geloof ik; gij zoudt zeker om een andere boodſchap komen; dat de dief zoo ſchrikte, was om dat hij wel wist, dat hij op ſlechte wegen ging.

GOEDH. Juist. Zoo heeft weleer het kwaad geweten van een dwingeland een viſchkop, die op zijn tafel ſtond, doen aanzien voor het hoofd van een mensch, die door hem ter dood gebragt was; en meer dan eens heeft een moordenaar zelve zijn misdaad aan den dag gebracht, doordien zijn pijnigend geweten hem alle oogenblikken de ſchim van den vermoorden voor oogen deed zweeven. Alles gelijk ſtaande, zullen menſchen, die het met het geweeten niet al te richtig

tig hebben, ook altijd meer ſpooken zien dan andere menſchen: daar en tegen, die het minst vreezen, zijn zij, die een zeer onbevlekt, of een zeer verhard geweeten hebben. Twee zulke verſchillende menſchen kwamen eens in een dorpsherberg bij één; 'er was geen ander gezelſchap, dus maakten zij kennis met elkander. Juist was het *Allerheiligen-avond*, een tijd waar op men gemeenlijk ſprak, dat alle ſpooken op de been waren; en de meiden in de keuken verhaalden elkander bij deeze gelegenheid, dat de man, die, niet ver van het huis, aan de galg hing, alle nachten tuſſchen twaalf en een uur daar af kwam, om een wandelingetjen te doen. Gelooft gij iets van alle die gekke hiſtorien! zeide de eene reiziger, die een groot ligtmis was; ik voor mij zou voor den duivel zelven niet bang wezen, en 'er wel plaiſier in hebben, met dien ouden Heer eens een praatjen te houden. Gij ſpreekt al zeer ſtout, andwoorde zijn brave reisgezel; maar ik wil wedden om twee ducaten, dat gij het hart niet hebt om een kommetjen ſoep te warmen, en het naar den man aan de galg te brengen. Het is gewed, riep de ligtmis; ik geef u mijn woord dat ik het doen zal; hierop wierd het geld in handen van de waardin geſteld, en de man ging naar de keuken om zijn ſoep op het vuur te zetten. Maar nu begon onze vroome reiziger over zijn weddingſchap ongerust te worden; hij ſloop hier om ſtilletjes naar de galg, en, door middel van een bankjen, ſprong hij op en wist zich, met zijne armen om den hals, zodanig op den rug van den gehangenen

vast

vast te houden, dat zij beide maar één ligchaam geleken. Juist was hij hier mede gereed, als zijn kameraad met het kommetjen en een stoel aankwam: deeze klom aanstonds op den stoel, en een lepel vol soep aan den mond van den dooden brengende, riep hij met een luide stem, *zuip man, waarom zuip jij niet?* Naauwlijks had hij dit gezet, of de andere man andwoorde op een toon, zoo diep of zij uit het graf kwam, *het i—is te he—et. Wel waarom blaas jij dan niet?* hernam de eerste.

HEND. Dat is ijselijk! zoo een zuiver hart hebben zeker weinige menschen, en voor een geweten, als dat van den anderen man, zou ik meer vrezen dan voor het ergste spook.

GOEDH. Met alle recht; gelukkig zijn 'er ook nog andere middelen, om van dit ellendig bijgeloof verlost te worden.

HEND. Die wensch ik gaarne te weeten.

GOEDH. Het is u reeds bekend, hoe weinig men op de waarheid der spookvertellingen aan kan; ik heb 'er u slechts zoo veele van verhaald, als tot opheldering nodig schenen: alle gevallen, die u verder mogten voorkomen, moet gij, wanneer ze voor geene natuurlijke verklaaring vatbaar zijn, voor onwaar houden; gij moogt ze ten minsten gerust laaten vaaren, als beuzelingen, die niets om het lijf hebben, maar die u in veele opzichten nadeelig kunnen zijn. Erinner u verder al het geen wij voorheen gezegd hebben wegens de ongegrondheid en nuttelоosheid van alle spookerijen. Denk eens spooken, geesten, duivelen zouden weder op aarde verschijnen, en dat alleen uit de grap! of weet gij van

spoo-

spooken, die ooit iets van belang hebben uitgericht?

HEND. Met dit al zal het moeijelijk zijn, dit zwak geheel te overwinnen.

GOEDH. Zoo veel doen de ingezogen wanbegrippen van onze jeugd: zij blijven tot in den ouderdom bij, en veele verstandige menschen hebben zich dikwijls beklaagd, dat zij, bij sommige gelegenheden, de akelige verhaalen nog niet konden vergeten, die men hen als kinderen voorgepraat had. Laat dan het geluk uwer kinderen u zoo na aan het hart liggen, dat gij alles uit den weg ruimt, wat tot dit vooroordeel aanleiding geeven kan: ten dien einde moet gij hen gewennen, altijd zonder licht te slaapen, en dikwijls in 't donker het een of ander werk te doen: dan zullen hunne oogen hen zoo gemakkelijk niet bedriegen. Laat nooit toe dat iemand hen met een *zwartenman* of eenig ander wezen der inbeelding verschrikke; geene *duivels-printjens* moeten ooit onder hun oog komen; ook de gewoone *St. Nicolaas grapjens* kunnen slechte gevolgen hebben. Wilt gij op dien dag de kinderen vermaaken, gij kunt dit doen door een eenvouwig geschenk. Gij moogt zelfs hen nooit vermaanen *tegen* het bijgeloof van spooken: dit kunnen zij nog niet begrijpen; het is daarom nadeelig; het woord *spook* moeten zij niet hooren; of iets zien dat eenigzins daar naar gelijkt.

JAC. Gij legt ons al een zwaaren post op.

GOEDH. Maar is het niet der moeite waardig? waarlijk, een bijgelovig mensch is zeer ongelukkig; hij leeft in een gestadige on-

chrust, en ſchrikt voor zijneſchaduw, niettegenſtaande hij de zigtbaarſte blijken heeft van Gods goedheid en alvermogen. Schoon begaafd met moed en verſtand, kruipt hij echter weg gelijk een kind, of laat zich door den domſten ſchurk bedriegen, zodra deeze hem ſlechts aan de zijde van dit vooröordeel weet aantevallen. Daar van komt het ook, dat zulke menſchen altijd ſpooken zien, en nooit de ware oorzaak ontdekken, terwijl andere van geene ſpooken weeten, en, zoo 'er zich al iets vertoont, 'er ſtout op afgaan om het te onderzoeken.

JAC. Alles te onderzoeken, zou ik evenwel voor gevaarlijk houden.

GOEDH. Integendeel, het gevaar word door het onderzoek altoos minder. Wanneer gij in donker iets gewaar word, gaa 'er dan maar moedig op aan; is het niets van belang, dan hebt gij ten minſten zekerheid; wanneer het een mensch is, dien gij daar bij geval vind, zoo mag hij u zeggen wat zijn voorneemen is; komt hij daar met oogmerk om u een ſchrik aan te jaagen, of een anderen trek te ſpeelen, dan is het immers altijd nog het beste, hem het eerst aantepakken. Wanneer gij deezen regel volgt, zullen de ſpooken u wel met rust laten; gij zult veele zotternijen uit de waereld helpen, en wie weet of de Voorzienigheid u niet beſtemd hebbe om daar door zeer groote dienſten aan de menſchelijke Maatſchappij te bewijzen?

HEND. Bij welke gelegenheid?

GOEDH. Het hapert ongelukkiglijk niet aan voorbeelden van menſchen, die men, uit

onkunde, ten aarde beſteld had, voor dat zij nog werkelijk geſtorven waren. Kunt gij u, onder alle menſchelijke ellenden wel een akeliger lot verbeelden? Wie ſchenst naar waarde den allerrampzaligſten toeſtand van zulk een *Levend begravenen*! Uit een flaauwte ontwaakt, onbewust van al het gebeurde, zich nog op het krankbed waanende, ſtrekt hij zijne armen uit, om de hulp zijner vrienden te vraagen, en vind zich — leevend in het verblijf des doods! De uitboezeming der dankbaarheid, op zijne lippen geſmoord, verandert in de naarſte jammerklagt, in de ijſelijkſte woede en vervloeking tegen het menschdom, dat hem onbarmhartig uit deszelfs midden had verſtoot. Alle inſpanning van bovenmenſchelijke pogingen is ijdel; gebrek aan lucht doet de tong verſtommen, den arm verlammen, en gelukkig, zoo de gewenschte dood aan het vrugtloos uitgerekt leeven een ſpoedig einde maakt.

JAC. Zouden 'er zulke ſchrikkelijke gevallen gebeurd zijn?

GOEDH. Denkt niet dat ik te veel zegge: men heeft lijken opgegraven, die, met nagels en tanden, ſplinters van hunne kisten geſcheurd, en door wanhoop zich eindelijk de aderen afgebeten hadden. Sommige te vroeg begravenen zijn gered, en hebben nog lang daar na geleefd; anderen heeft men in het graf hooren kloppen, en het domme bijgeloof heeft hen aan hun erbarmlijk lot overgelaaten. Wanneer u ooit zulk een geval mogt voorkomen, al vermoede gij het ook maar, rust dan niet, mijn lieve vrienden! voor gij het aan den

dag

dag gebragt en onderzogt hebt, en laat geen dwaaze ſpookenvreeze u beroven van het grootst genoegen, het welk iemand op aarde genieten kan, dat van eenen menſche het leeven te redden.

HEND. Diergelijke dingen moeten toch dunkt mij zeer zeldzaam voorvallen.

GOEDH. Zij zijn gebeurd, en derhalven mogelijk: dit zal u minder bevreemden, wanneer ik u zeg, dat men geen mensch, welken ſchijn het ook hebben mag, voor waarlijk dood kan houden, voor dat de zekere teekenen der verrotting zich openbaaren. Dit weet gij, wanneer de buik zich opzet en donker kleurig word; als het geheele ligchaam uitwendig eenigzints gezwollen, met paarſche of groene vlekken geteekend is, en een waaren rotachtigen reuk van zich geeft; zoo lang moet een lijk altijd bewaard worden, of men is nooit buitengevaar van een leevend mensch te begraaven. — Behalven in deeze gevallen, kan het *Spookonderzoek* nog van zeer veel nut zijn, om *menſchelijk bedrog en boosheid* te ontmaskeren.

JAC. Loopt 'er dit ook al onder?

GOEDH. Zeer dikwijls. Bedriegers hebben ten allen tijde met de onnozelheid van andere menſchen hun voordeel gedaan; het is dus niet te verwonderen, dat zij zich ook achter de ſpooken trachten te verſchuilen. Allerhande misdaaden worden onder dit masker bedreven. Men wil, bij voorbeeld, een huis voor weinig geld in eigendom, of voor niet in huur hebben; daartoe is niets anders nodig, dan van tijd tot tijd 's nachts iemand,

met een wit hemd en ketenen aan, daarin te doen rondloopen. Zoo haalden twee dieven, in het wit gekleed, verſcheiden ſchaapen uit een ſtal, welke zij, op een baar met een wit kleed bedekt, wegdroegen; de eigenaars aanſchouwden dit ſpel van verre, maar durfden zich met geesten niet inlaaten. Om een kasteel, de woonplaats van een onlangs overleden Procureur, tot hunne wooning en werkplaats te krijgen, wisten eenige ſtruikroovers en valſche munters in *Frankrijk* zich van het bijgeloof der bewooneren meesterlijk te bedienen.

HEND. Hoe leiden zij dit aan?

GOEDH. 's Avonds na de begraffenis ging de Luitenant der bende, die alles van te vooren wel afgekeken had, ſtilletjes in de kamer van den Procureur ſluipen, met vier mannen, die hij op onderſcheide posten verdeelde; daar begon hij de gordijnen ſterk op en neer te ſchuiven, ſtoelen en tafels om verre te werpen, en te jammeren, even als een mensch, die gepijnigd word. De weduwe, die alleen in een kamer was, nam ſchielijk de vlugt naar de keuken. Intuſſchen verhief zich een ijſelijk geraas aan de vier hoeken van het ſlot; men hoorde verſchrikkelijke ſtemmen, welke elkander de ziel van den Procureur ſcheenen te betwisten, en men zag niets dan vuur en vlammen van piſtoolen en moordſlagen. Nu verſcheen de roover, hebbende een laken om het hoofd, met roode vlammen beſchilderd; hij was met ketenen gekluisterd, had een fakkel in de hand en wierd omringd en voortgeſleept door de vier andere, welke

als

als Duivels gekleed waren; na alle vertrekken doorloopen te hebben, verdweenen zij weder. Den volgende nacht vertoonden zich veertien duivels op het voorplein, en vlogen vervolgens het huis door, hebbende den gewaanden dooden weder bij zich, die bij aanhoudenheid uitriep: „ Kwalijk verkregen „ goed ſtrekt tot ongeluk voor hen, die het „ bezitten! zij zullen branden gelijk ik!" De weduwe, halfdood van ſchrik, zogt met haar huisgezin een ander verblijf, en liet het ontruste kasteel aan de booze geesten over. Andere lieden evenwel, die van dit gerugt gehoord hadden, lagchten daar mede, en maakten te ſamen partij om eens op het ſlot het avondmaal te houden, en den nacht doortebrengen. Zij begaven zich daarheen, ten getalle van zes, gevolgd door agt gewapende knegts en drie vrouwen, om hen te bedienen. De roover was van alles onderricht en nam zijne martregelen. In den muur van de zaal, waarin de maaltijd zou gehouden worden, maakte hij groote openingen en ſtopte die met planken en behangſels; hij opende de pijp van den ſchoorſteen, die op een donkere zolder uit kwam, en plaatſte daar een gedeelte van zijne manſchap. Alles was ſtil, tot op het oogenblik dat het eeten opgedragen wierd; nu hoorde men van verre eenig gedruisch; zij ſtonden op om te luisteren, en weêrom keerende zagen zij een ijsſelijken grooten Beer, die alle ſchotels beſnuffelde; een groote aap ſprong op de tafel, en wierp de kaarsten omver. Vier Duivels kwamen door den muur met brandende fakkels; agt andere

ſleepten den Procureur met veel gehuil en getier; deeze riep weder: „ Kwalijk verkre„ gen goed is ongelukkig voor die het be„ zitten! zij zullen branden gelijk ik!" Van alle kanten kwamen 'er nu nog agt andere Duivels, met haaken en vorken, terwijl MANDRIN zelve, de overſte der bende, door den ſchoorſteen nederdaalde, in de gedaante van een ſtier, geleid door vier Mooren met flambouwen. Deeze vreeslijke verſchijning bracht de gasten en bedienden geheel buiten zich zelve van ſchrik, zoo dat zij, in plaats van eenigen tegenweer te bieden, zeer blijde waren, met verbrande paruiken en kleederen, met ſlagen en verdere mishandelingen; eindelijk de deur uitteraaken. MANDRIN bleef vervolgens met zijne bende op het kasteel, liet nu en dan bij nacht eenige vuurpijlen opgaan, terwijl ſommigen van zijn volk met ketenen rammelden en flambouwen zwaaiden; en op dat geen nieuwsgierige het in het hoofd mogt krijgen om bij dag het ſlot te bezien, plaatſte hij aan de deur een man, gekleed met een beerenhuid om de wagt te houden.

HEND. En bleeven zij zoo maar vreedzaam in deeze onrechtvaardige bezitting?

GOEDH. Het bedrog wierd eindelijk ontdekt, en de roovers met geweld uit hunne ſchuilplaats verdreven. Maar alvoorens gebeurde 'er nog een geval, waar uit gij zien kunt wat ſchurkerij vermag, wanneer zij zich met ſchranderheid vereenigt. Een jong Officier, welke deezen weg langs trok, hoorde alle de fabeltjens, die het volk van den geest des

Pro-

Procureurs vertelde, en beſloot dit geval zelve te onderzoeken. Hij klopte aan de buitenſte deur; de beer trok ſchielijk zijn ruigen rok aan om open te doen. „ Ik zie „ een beer," zeide de grenadier, welke den officier vergezelde. „ In de hel zijn geene „ beeren, hernam de andere; geef maar vuur, „ wij zullen zijn huid verdeelen." De beer deed open, de officier hield hem het piſtool in het oor, en deed hem tuimelen: „ Zie „ daar al één, die aan ons is, zeide hij, laat „ ons zien of 'er andere zijn." Hier op traden zij binnen. De roovers hadden het ſchot gehoord. ROQUAIROL, die, bij afwezigheid van den kapitein, weder het ſpookcomande had, deed zijn volk de kleederen aantrekken, welke hij tot zijn oogmerk geſchikt rekende. Midderwijl hadden de officier en grenadier de deuren opengebroken; en nu vertoonden zich drie zeer groote mannen in het zwart gekleed, gevolgd door vier of vijf andere zeer wonderlijke gedaanten; de officier begroete hen met kogels en zij verdweenen. Aan alle kanten zag men ſlangen en andere vergiftige dieren over de kamer lopen. De grenadier wist 'er eenige te grijpen, en zag, datze van papier gemaakt waren, en zeer kunſtig door veeren in beweging gebragt wierden. De roover merkte wel dat dit geene menſchen waren, waarop de vrees eenigen vat had. Hen om hals te brengen was weinig moeite; maar dit mogt ſlechte gevolgen hebben bij het regiment, dat in de nabuurſchap lag. Men kon hen evenwel ook zoo niet laaten heen gaan, uit vrees dat het bedrog daar door aan den

dag komen zou. Hij zond dan drie van zijn volk verkleed uit, welke overäl moesten verſpreiden, dat de officier met zijnen ſoldaaat, in plaats van op het ſlot te gaan, niet eens in het bosch had durven komen, dat daar voorlag, en hoe men gezien had, dat zij zich achter de ſtruiken verborgen hielden. — Intusſchen trad hi zelve en nog een ander, met den degen in de hand, bij den officier en grenadier in de zaal. „ Ik dacht niet, zeide „ hij, *menſchen* te zullen ontmoeten op een „ plaats, alwaar ik alleen *ſpooken* vervolg; ik „ zoek een monſter dat ik wel tienmaal met „ mijn kling doorſtoken beb, en dat eindelijk „ voor mijn gezicht verdwenen is Gij vind „ mij ook bezig, antwoorde de officier, met „ tegen ſpooken te vegten; maar deeze gedierten leeren mij het bedrog wel ontdekken." ROQUAIROL ſcheen vermaak te hebben in die ſlangen te beſchouwen, maar maakte intusſchen heimelijk de ſpringveeren weder in order, en ſchikte het zoo, dat ze hem uit de hand ſprongen en weder in hunne holen keerden; „ De helſche geesten, zeide „ hij, hebben het zonderling vermogen van „ dood te ſchijnen, en op het oogenblik we„ der levende te worden; gij moogt hen „ verpletteren en doorſteeken, zoo veel gij „ wilt: zij vallen wel, maar ſtaan voor uwe „ oogen weder op; in den tuin heb ik een beer „ doorſtoken; hij beklaagde zich daar over, „ vertelde mij dat een ander hem reeds ge„ dood had, en dat het geen pas gaf hem „ tweemaal om hals te brengen; en op het „ zelfde oogenblik viel hij voor mijne voeten

„ neêr,

„ neêr; laat ons zien wat van hem geworden „ is." Zij gingen naar buiten; de beer, welke hen niet nabij wilde laaten komen, richte zich op zijne achterpooten, wees op zijn huid, hen te verstaan geevende, dat zij die niet deelen zouden, en verborg zich. Gij begrijpt ligt dat ROQUAIROL, in plaats van den doodgeschootenen, een anderen in den beerenhuid gestoken had; maar hij voerde dit alles uit met zoo veel list, met zoo veel schijn van waarheid, dat de twee krijgshelden, die anders geen vrees kenden, den moed een weinig lieten zakken, zoo dat zij geene genegenheid scheenen te hebben om de geesten meer te vervolgen. De nacht begon te vallen, en ROQUAIROL geleide hen een eind wegs buiten het slot, hen niets verhaalende dan van spooken, geesten, duivelsverschijningen en dergelijke. Eindelijk kwamen zij bij hun regiment en berichteden al wat zij gezien hadden, maar vonden geen geloof, dewijl elk reeds vooringenomen was. De grenadier erinnerde zich, dat hij nog eenige stukken van een slang, dien hij verbrijzeld had, bij zich droeg, en wilde dezelve vertoonen, om zijn gezegde te bevestigen; maar hij vond niets dan stukken vermolmd hout, daar men hem het andere in stilte uit den zak geligt had; en deeze list, hoe eenvouwig ook, deed hen zelven niet anders geloven, dan dat zij wezenlijk met geesten hadden te doen gehad.

JAC. Zoo een onderneeming zou ik niet gaarn iemand willen aanraaden; hij zou 'er lelijk voor kunnen opdraajen.

GOEDH. Het word ook van niemand gevergd, zich alleen tegen eene menigte booswichten te waagen; 'er zijn ook wel treurige voorbeelden van menschen, die hunne stoutmoedigheid met hun leven geboet hebben, en van andere, die daar door op den rand van het graf gebracht zijn. Maar wanneer het man tegen man is, moet men 'er ook maar gerust op aanvallen. Zoo verloste eens FREDERIK AUGUSTUS, *Keurvorst van Saxen*, den Keizer JOSEPH van een spook, dat hem alle nachten ontruste, hem dreigende en waarschouwende, om de verkeering met den Keurvorst aftebreeken, om dat zij in geloofsbelijdenis verschilden. De Vorst verzocht eindelijk eens bij den Keizer te waaken. Het spook kwam, volgens gewoonte, vreeslijk rammelende met ketenen, en begon wederom te roepen: JOSEPHUS, *Roomsch Koning*! maar FREDERIK pakte het, voor dat het nog uitgepraat had, en wierp het, hoe zeer het ook om genade bad, van boven het vengster uit; het spook had wel vleesch en been: want bij het vallen hoorde hij de ribben kraken; het is naderhand ook nooit weêr verschenen.

HEND. Maar waarom zaaken van dien aart te onderzoeken, zonder eenig nuttig oogmerk?

GOEDH. Dat zou vermetel zijn. Wanneer men zich ook ongeroepen in gevaar begeeft, is het hart nooit zoo rustig; men schrikt ligter, en schrik kan gevaarlijk ja doodelijk zijn. Een man beroemde zich, dat hij onverschrokken 's nachts in een grafkelder gaan wilde, en, tot bewijs dat hij daar ge-

geweest ware, een ſpijker in een zerk ſlaan zou. Hij gaat heen, maar blijft zoo lang uit, dat men zich om zijnent wil bekommerd maakt; men zoekt eindelijk, en vind hem dood in den grafkelder liggen; hij had zich zelven, door een ſlip van zijn rok heen, aan de zerk vastgeſpijkert, en was door ſchrik geſtorven, om dat hij, niet kunnende opſtaan, met handen meende vastgehouden te worden. Geene ſpooken ooit te vreezen, nimmer ontijdig zijnen moed te toonen, maar de zaaken bedaard te onderzoeken, en 'er lustig op los te gaan, wanneer de nood het vordert, is dan de beste levensregel, dien ik u, voor alle dergelijke gevallen, geeven kan.

Digitized by Google

ZEVENDE GESPREK.

GOEDH. Wij hebben nu al een enkel woordjen te ſamen gewisſeld over den duivel, en over eenige der ſlechte ſtreeken, waar mede men hem beſchuldigd heeft. Dit is echter nog maar zeer weinig, in vergelijking van al het overige werk, dat de menſchen hem opgelegd hebben.

JAC. Is dat dan zoo veel?

GOEDH. Zoo veel, dat zijne grootſte liefhebbers zelven ſchijnen begrepen te hebben, dat hij het voor zich en alle zijne geesten veel te volhandig had: en dit is misſchien de reden, waarom men hem zoo veele menſchelijke bedienden toegevoegd heeft.

JAC. Menſchelijke bedienden?

GOEDH. Ja wel, knegten en meiden in menigte, die op zijnen last alles moesten uitvoeren, en daar voor ook behoorlijk beloond worden.

JAC. Ha! nu begrijp ik het, dat zal 'er ook wel een loon naar geweest zijn, zoo als dat van Docter FAUSTUS, denk ik.

GOEDH. Zoo! kent gij die Hiſtorie?

JAC. O ik pleeg het boekjen wel van buiten te kennen.

GOEDH. Volgens dit boekjen was hij wel een Meesterknegt van den duivel; hij kon al doen wat hij maar wenschte, en had aan niets gebrek; maar eindelijk wierd hij ook, toen het

Digitized by Google

het zijn Heerschap verveelde, levend naar de hel gevoerd.

HEND. 'Er zal, denk ik wel, veel bij gedaan zijn?

GOEDH. Verre het meeste. Men heeft wel gedacht, dat dit verhaal niets anders ware, dan een zinspeeling op JOHANNES FAUTS, die, omtrend het Jaar 1430, knegt was van LAURENS KOSTER, de uitvinder van de Boekdrukkonst te *Haarlem*. Deeze FAUTS was zeker ook een slechte knaap, want hij ging opduwen met al het drukgereedschap van zijn Meester. Maar waarschijnlijk is 'er, in het begin van de vijftiende eeuw, een andere FAUSTUS geweest, die de eenvouwige lieden van zijn tijd eenige natuurlijke kunstjens voor toverij opdischte; al het overige is 'er bij gedaan: en toen hij toch eenmaal voor toveraar bekend stond, zo hebben de menschen ook zeker vooronderstelt, dat zulk een monster niet anders verdiende, dan door duivels handen om te koomen; mogelijk heeft hij ook wel, op de eene of andere ongelukkige manier, den hals gebrooken, waar door deeze vertelling in de waereld gekomen is. Eeven eens is het gelegen met alle andere historiën van dien aart. Een onmiddelijk verbond met den duivel strijd zoodanig tegen de reden en het gezond verstand, dat men al vrij bijgeloovig zijn moet, om de vertellingen daar van voor goede munt aantenemen.

JAC. De bewijzen daar tegen wilde ik toch gaarn eens hooren.

GOEDH. 'Er is niet één echt verhaal voorhan-

handen; het welk de waarheid van zodanig verdrag bevestigt; en uit de Heilige Schrift blijkt het ook volstrekt niet.

HEND. Maar, al zwijgen de openbaaringen, de ondervinding daar van, kan het echter wel waar zijn.

GOEDH. Laat het waar *kunnen* zijn, het gebeurt evenwel niet. 'Er zijn in alle tijden groote booswichten geweest: maar weet gij 'er één, die op een zonderlinge wijze rijk geworden is, of andere bovennatuurlijke dingen uitgevoerd heeft? Heeft de Duivel hen wel ooit ergens uit de klem geholpen? Hebben zij niet eindelijk alle, door menschen handen, hunnewelverdiende straffe ontvangen?

HEND. Dat is waar, maar men kan een groote schurk zijn, zonder evenwel met den Duivel in verbond te staan.

GOEDH. Een overgegeven deugniet moest daarin nogthans in het geheel geene zwarigheid vinden; het won hem veel moeite uit, en zijn einde bleef toch het zelfde; hij zou het zelfs vuurig wenschen, zoo het maar met mogelijkheid geschieden konde. Neen, mijne vrienden! wanneer God de menschelijke boosheid, en de magt des duivels in zoo verre had losgelaaten, was de aarde reeds voor lang in een helschen poel veranderd geweest. — En dan dat leevend afhaalen van den duivel, dat komt 'er eens regt wonderlijk in.

HEND. Dat dunkt mij ook.

GOEDH. Waarom dunkt u dat?

HEND. Wel: dat was in het geheel zijn belang niet, om dat het, in het vervolg, alle andere liefhebbers zou afschrikken; hij zou

dan

dan veel verstandiger doen, als hij zijne onderdaanen maar stil van zelve bij zich liet koomen.

GOEDH. Daarom hebben mogelijk ook de menschen in vroegere tijden den duivel zoo veel moeite uitgewonnen, door zoo veele van zijne bondgenooten of toveraars om hals te brengen, als zij maar betrappen konden.

HEND. Hoe konden zij toveraars om hals brengen, als ze 'er niet waren?

GOEDH. Verbeeld u niet, mijn goede JAC'OB! dat de menschen toen zulke gelukkige dagen beleefden, als tegenwoordig, nu men alleen de misdaaden straft. — Behalven eenige slechte voorwerpen, die menschen vergiftigd, of andere gruwelen bedreven hadden, waren het alle onschuldige menschen, die op de verschrikkelijkste wijze wierden ter dood gebracht. — Dit heeft zoo eeuwen lang geduurd; zonder dat 'er één Christenland van bevrijd bleef. Niet weinigen ook, maar duizenden menschen zijn de slachtoffers geweest van dit onmenschelijk bijgeloof: en geen wonder, daar de bloeddorstige dweepzucht zelfs prijzen uitloofde! vier of vijf daalers waaren somtijds, met het aanbrengen van elken toveraar, te verdienen, zoo dat sommigen 'er een geheele kostwinning van maakten: een deezer menschen kwam van zijne dwaaling te rug, maar ongelukkig niet eer, dan na dat hij meer dan tweehonderd hexen ter dood had helpen brengen.

JAC. Maar waren 'er dan geene rechters? wierden deeze ongelukkigen niet verhoord?

GOEDH. O Ja, het ging alles naar recht; doch

doch één getuige was genoeg om iemand van toverij te beſchuldigen en in hechtenis te doen neemen; wanneer zulk een mensch roode oogen, of eenige bijzondere ziekte, boven al, wanneer hij ſtuiptrekkingen had, was hij reeds in groote verdenking. — Vervolgens onderzocht de rechter, of 'er ook eenig merkteken op het ligchaam van den gevangene te vinden ware.

HEND. Waar toe moest dit dienen?

GORDH. Men maakte elkander wijs, dat de duivel, om zelve met zijne onderhorigen niet in de war te raaken, de gewoonte had, van hen, met zijnen klaauw, een teken van eigendom in het vleesch te drukken. Gij begrijpt ligt, dat men zeer dikwijls hier of daar wel een vlek, lidteken of diergelijk ontdekte; en dit was reeds genoeg om den armen mensch op de pijnbank te brengen. — Nu was het vonnis zoo goed als geſtreken: want dikwijls bekende de lijder, uit wanhoop, het geen hij nooit begaan had. Ook had men 'er nog andere zetten op uitgevonden; zoo was het een zeker bewijs van ſchuld, als de gevangene, onder de pijniging, niet ſchreide, gelijk ook wanneer hij in ſlaap viel.

JAC. Dat zou evenwel niet ligt gebeuren?

GORDH. De hevige pijn kan toch wel eens het ſchreien beletten, en een verdoving veroorzaken, die naar ſlaap gelijkt. Somtijds hield men bij de gevangenen de wacht, om te zien, of de duivel, in de eene of andere gedaante, hen ook een bezoek kwam geven: ten dien einde wierd de vloer van de kamer wel ſchoon geveegd, en alle, zelfs de geringſte ope-

openingen, zorgvuldig toe gestopt, maar dan moest 'er ook geen vlieg, geen spinnetjen meer inkomen, of dit was de duivel, en dan hielp geen ontkennen meer. Sommige geleerden begreepen, dat men 'er zoo veel moeite niet om behoefde te neemen: want dat de hexen aan het gewigt wel te kennen waren.

JAC. Aan het gewigt? wierden zij dan gewoogen?

GOEDH. Ja wel, en elk, die te ligt bevonden wierd, dat is, die zoo zwaar niet woog, als anders met zijne ligchaamsgestalte scheen over een te komen, wierd regelrecht naar den brandstapel gevoerd. — Deze manier scheen boven al plaats te grijpen in ons Vaderland; voornamenlijk te *Oudewater*, alwaar men, in het begin van deze eeuw, nog niet ophield met hexen te weegen, en de vrijspraak of beschuldiging door een getuigschrift der stadsregeering te bekragtigen. Anders wierp men de van hexerij verdachte personen in het water, in het denkbeeld dat God, om de schuldigen aantewijzen, wel een wonder doen zoude: alwie bovendreef, wierd, zonder verder onderzoek, verbrand; en dit noemde men de *Waterproeve*.

HEND. Deeze proeve was, dunkt mij, nog al de beste: want de proevelingen moesten immers alle naar den grond zinken.

GOEDH. Niet allen. Menschen, die zeer vet zijn, drijven wel eens op het water, gelijk ook sommige zieken, wanneer namentlijk de lijdens, door eene groote verzameling van lucht in de ingewanden, als opgeblaa-

blaazen zijn: en zulke zieken wierden, al zeer ligt, van misdaad van toverij beschuldigt.

HEND. Waarin bestond eigenlijk de misdaad van toverij?

GOED. Men meende dat de toveraars, uit hoofde van hunne naauwe vereeniging met den helschen geest, gehouden waren, op aarde allerhande verwoestingen aanterichten. Volgens den gewoonen loop der natuur ziet men, bij een onweersbui, de wolken vóóraf; maar de hexen konden donder, hagel, wind, alles in een oogenblik, en bij de helderste lucht, verwekken. — In plaats dat de vlijtige Landman het loon van zijnen arbeid zou inöogsten, was, op het onverwachtst, het koorn van zijnen akker op een anderen overgetoverd; het vee was in een oogenblik ziek of dood, zoo dra een toveraar dit maar goedvond; zij konden de vogels uit de lucht doen nedervallen, en de menschen op de plaats vast toveren, even of zij aan de aarde genageld waren. Maar bijzonder wierden zij beschuldigd van allerlei wonderlijke ligchaamsongesteldheden te veroorzaken; veele ziekten, die men nu kent en geneest, wierden, in die tijden der domheid, aan den duivel en zijne medehelpers toegeschreven. 'Er waren echter ook zeer zonderlinge gevallen: men zag, bij voorbeeld, somtijds de zoogenaamde betoverden glas, spijkers, hair, naalden, levende padden, hagedissen en diergelijke dingen uitbraaken. Daar moet immers toch eenige toverij onder geloopen hebben?

HEND. Het kon ook wel bedrog zijn;

ten

ten minſten het was, dunkt mij, niet onmogelijk, die dingen in den mond of onder de kleederen te bewaren, en ze op zijn tijd handig voor den dag te brengen, even of ze uit het ligchaam voortkwamen, vooral wanneer 'er niet ſterk op gelet wierdt.

GOEDH. Men had te veel vreeze voor den duivel, om de zaak van nabij te onderzoeken; ook kan het zijn, dat razende menſchen, (en deeze noemde men veeläl betoverd) diergelijke zaaken werkelijk uitgebraakt hebben, nadat zij die alvoorens hadden ingeſlokt. Zoo heeft men eene waarneeming van een krankzinnige, die binnen een half Jaar, zonder eenig nablijvend ongemak, van tijd tot tijd, ontlaste 157 ſcherpe ſtukken glas, 102 koperen ſpelden, 150 ijzeren nagels, 3 groote hairſpelden, 7 koperen ſpijkers, 1 paar koperen hembd knopen, 1 koperen ſtropſlot, 3 plaatjens van een paardetoom, 3 ſcherpe ſtukjens van een roskam, 15 ſtukjens ijzer, 6 kleine ſtukken zilver geld, 1 groot ſtuk lood, 1 halve koperen ſchoengesp, en 3 punthaken.

JAC. Hoe leiden de hexen het aan, als zij iemand wilden betoveren?

GOEDH. 'Er waren menſchen, die wezenlijk geloofden, dat zij deze kunst konden uitoeffenen, maar dat daar toe vereiſcht wierden ligchamen van ongeboren kinderen, en harten, longen en levers van levende menſchen. Welke ijſſelijke gruweldaaden moesten hier uit niet ontſtaan, vooral wanneer dit bijgeloof ten deel viel aan Vorsten, die over het leven hunner onderdaanen gemakkelijk kon-

den beſchikken! Ook had men toveraars, die, echter, meer bedriegers, dan wel bijgeloovigen waren; deze gebruikten zalven, om de menſchen aan het hoofd te ſmeeren, ook wierd daar bij wel iets ingegeeven: alles met oogmerk om krankzinnigheid en razernij te verwekken, waar door deeze menſchen voor betoverd of bezeten wierden aangezien. Sommige, zoo als men elkander wijs maakte, werkten van verre met zeer belachgelijke middelen. Dus leest men van een koning, die niet ſlaapen kon en geheel in zweet verteerde; en dit alles kwam alleen daar van, dat twee toveresſen op een kaſteel dagelijks bezig waren, met de wasſchen beeldtenis van dien Vorst aan het ſpit te braaden, en dezelve onder geſtadige vervloekingen, met een toverſauce te bedruipen. Deeze braderij wierd nog gelukkig ontdekt, en de Koning herſtelde, zoo dra de twee ſpitdraaijſters op haare beurt gebraden en verbrand waren.

HEND. Ik denk toch, dat bij menſchen, die zulke grappen in goeden ernst geloôven, het hoofd ook niet al te wel in order is.

GOEDH. Het is om deze reden, dat ik u eenigzints wil bekend maaken met de geſchiedenis dezer ongelukkige dwaasheid: zij doet u zien, waar toe de mensch vervalt, wanneer hij eenmaal het ſpoor der rede verlaaten heeft.

HEND. Behoorde het prevelen van onverſtaanbaare woorden ook niet tot de tovermanieren?

GOEDH. Ja wel, en dat was zeker wel het eenvoudigst middel. Anderen hadden een gantſchen toeſtel nodig van ſpiegels, zeeven, rin-

ringen, ezelskoppen, klaauwen van roofvogelen, zoogenaamde helmen van jonggeboorene kinderen en diergelijke..

JAC. Aan de kragt van de *Helmen* gelooven nog veele menſchen, die, misſchien, even weinig als ik zullen weeten, wat het te zeggen is.

GOEDH. Neem een blaas, gevuld met water, en doe daarin een ſtuk hout of iets anders, wat gij wilt; wanneer gij nu, in het onderſte gedeelte van de blaas, een gat maakt, zoo zal het water 'er uit loopen en het hout 'er door zakken; maar ſnijdt gij de blaas door, eenige duimen hooger, dan zal het hout 'er ook wel uitvallen, maar met dit onderſcheid, dat het, in het nederzakken, het onderſte losſe ſtuk van de blaas zal medeneemen. Zoo daalt ook een kind, dat ter waereld koomt, uit zijn watervlies glad neder, wanneer het onder aan open berst. Maar als het vlies bij toeval een weinig hooger breekt, en door deszelfs tederheid geheel afſcheurt, voert het kind een ſtuk daar van op het hoofd mede; en dit is dan die helm, welke men zoo zorgvuldig verbrand, om vóór te komen, dat niet het kind al zijn leven ontrust worde door gezichten van aanſtaande ſterfgevallen en andere niet noemenswaardige zotheden. Schande, ſtrafwaardige ſchande, is het, dat 'er nu nog menſchen gevonden worden, die, in plaats van door hun beroep zoo veel mogelijk nuttig te zijn, nog dagelijks hun best doen, om zwakke menſchen in hun onzinnig bijgeloof te verſterken.

Digitized by Google

JAC. 'Er zijn toch lieden, die meer kunnen zien dan anderen.

GOEDH. O Ja! een domoor ziet nooit zoo veel, als iemand die zijn verſtand behoorlijk oeffent.

JAC. Ja, maar ik meen, met de oogen.

GOEDH. Onder dit ſoort treft men wel eens bedriegers aan: deeze laaten zich evenwel nog al ligt ontdekken. Maar 'er zijn menſchen, die, door een bijzonder maakſel van hun oog, het vermogen hebben van, zelfs bij nacht, goed te kunnen zien; anderen, die, door langduurige oeffening, hunne zintuigen op eene verwonderlijke wijze hebben weeten op te ſcherpen. Dus vind men Wilden, welke, door behoefte gedreven, het wild, gelijk een Jagthond, door de reuk weeten op te ſpooren. Zulk iemand zou in *Europa*, ten tijde van de toveraars, ook al zeer ligt de brandſtapel ten deel gevallen zijn.

HEND. Was dan de brandſtapel het eenigſte middel, om de zoogenoemde duivelskunſtenaars in bedwang te houden?

GOEDH. Neen, men kon niemand verbranden, ten zij men hem in handen had; maar meestal zag men de uitwerking der toverkunst, zonder dat de reden bekend was. Deezen heimelijk werkenden kwaaddoener te keer te gaan en ook te ontdekken, was de kunst en kostwinning van die menſchen, welke men Hexenmeesters noemde: en dewijl niets natuurlijker ſcheen, dan dat de goede geesten met de kwade geduurig over hoop lagen, zoo moesten die duivelbanners door behulp van goede geesten werken; hun pligt was, on-

Digitized by Google

onweders af te weeren, vuur te blusschen, ziekten te genezen, rupsen te verdrijven, kortom alle werken der toveraars om verre te werpen; de meesten hunner waren elendige bedriegers, die zich door die kunstjens zochten te verrijken.

JAC. Waren 'er geene menschen, waar op de toverij geen vat had?

GOEDH. Eigenlijk was 'er niemand voor bevrijd; doch de hexen zouden het meestal voorzien gehad hebben op kraamvrouwen, op kinderen en op menschen, die veel geprezen wierden; deeze laatste kunnen wellig braave, verstandige lieden geweest zijn, die, door den eenen of anderen vergiftmenger, die zich voor toveraar uit gaf; uit nijd en wraakzucht ziek of dol gemaakt wierden.

HEND. Durfde men zich openlijk voor toveraar uitgeeven, in een tijd, dat 'er zulk een zwaare straffe op stond?

GOEDH. Niet tegenstaande dit gevaar, waren sommmigen wel zeer gezet op den eernaam van toveraar. Ook waren 'er voordeelen aan verknocht: want veele lieden oordeelden het best te zijn, door middel van geschenken en afkoopingen, met zulke gevaarlijke menschen op een vriendelijken voet te blijven. Ook had men, in die dagen, wel de gewoonte van kleine toveraars, of onnozele onschuldige zielen te verbranden, en de groote bedriegers, die 'er zich beter wisten uit te redden, te laaten loopen.

HEND. Deeze voordeelen waren dus maar alleen voor de openbaare toveraars. Maar hoe ging het met de hexen, die zich heime-

melijk aan den duivel hadden overgegeeven? trokken die niets? hun getal moet dan wel zeer klein geweest zijn.

GOEDH. Deeze zwarigheid voelden de geleerde hexenjaagers van dien tijd ook wel; maar dewijl zij reeds zoo veele dwaasheden verzonnen hadden, wisten zij zich hier ook wel uit te redden: de eene vriendschap, dachten zij, is de andere waardig; de duivel zal zich ook niet voor niets laaten dienen. Daarom, en dit bekenden de gevangenen zelve, als het hen op de pijnbank gevraagd werd, verzocht hij zijne bondgenoten, van tijd tot tijd, op den eenen of anderen hoogen berg, eens bij elkander op een danspartij. Om daar gemakkelijk te komen gingen zij door de lucht; en dewijl de luchtbollen nog niet uitgevonden waren, zoo reed men op een zwarten bok, of ook wel eenvouwig op een bezemstok of hooivork. Onder de voordeeltjens behoorde ook nog, dat zij; die zulks goedvonden, de vrijheid hadden om zich te veranderen in eenig dier; meest echter verkoos men daar toe een kat of een wolf: en zulke menschelijke wolven hadden dan den naam van *weerwolven*. De toveresſen kreegen ook wel eens een geſchenk van haaren Heer; maar het was meest altijd van geringe waarde.

HEND. De Heer zocht dan wel altijd aan het langſte eind te blijven.

GOEDH. En even wel moesten de heksen altijd maar klaar ſtaan, en alles doen, wat hem behaagde; men vind zelfs verhaalen, en ook eigen bekentenisſen van vrouwen, bij welke de duivel zou geſlaapen hebben. Mis-

ſchien

ſchien zijn 'er mansperſoonen geweest, die, bij zulk eene gelegenheid, zich voor den duivel uitgegeeven hebben, wijl zij wel wisten, dat men 'er zich in dien tijd bijzonder op toeleide om den Vorst der duisternisſe alle genoegen te geeven. Van deezen duivelſchen bijſlaap kwamen zelfs kinderen, deeze waren meestal wanſchepſels; nogthans liepen welgeſchapene kinderen ook wel eens gevaar om voor jonge duiveltjens aangezien te worden, vooral wanneer ze, van wegens ziekelijke geſteldheid, niet groeijen wilden of uitteerden. Hoe onmenſchelijk evenwel is niet dit vermoeden! en welke ijsſelijke gevolgen kon het niet hebben voor moeder en kind beide!

HEND. Waren 'er in dien tijd geene waarlijk verſtandige mannen? en konden die dit bijgeloof niet met alle magt te keer gaan?

GOEDH. Zeker waren ze 'er wel; maar in die dagen zich tegen het bijgeloof te verzetten, was zeer gevaarlijk; elk een heeft juist geen lust om zich te laaten verbranden.

JAC. Liepen zulke menſchen daar ook gevaar van?

GOEDH. Grootelijks; de rechten van den mensch wierden veel minder in acht genomen, dan die van den duivel; aan deeze te tornen was dus even 't zelfde, als zijn eigen graf te graven. Het veiligst in dien tijd was, zich ſtil te houden, en niet verſtandiger te willen zijn dan andere. Iemand moest toen eens voor den dag gekomen zijn, met blixem afleiders, met luchtbollen en diergelijke, hij zou niet veel plaiſier van zijne uitvinding

gehad hebben. GALILAEI, een vermaard ſterrekundige, leerde, het geen tegenwoordig niemand meer in twijffel trekt, dat de aarde rondom de zon draait; en dit gevoelen zou hem zeker het leven gekost hebben, indien hij het maar niet bij tijds afgezwooren had. Een Biſchop, die met alle recht de aarde voor een ronden kloot hield, is werkelijk verbrand. OTTO VAN GUERIKE, de uitvinder van de Luchtpomp, wierd ook van veelen voor een duivelskunſtenaar gehouden.

JAC. En hebben ze hem om hals gebracht?

GORDH. Neen, hij is nog vrij gedraaid; maar dat kwam misſchien daar van, dat hij Burgemeester van *Maagdeburg* was, en dus geen kat om zonder handſchoen aan te tasten. Maar het liep ongelukkiger af met een vernuftig kunſtenaar in *Frankrijk:* Deeze man had, in zijn kamer, een menſchengeraamte geplaatst, met een cither in de hand, die op éénen toon geſtemd was met die, welke hij zelve gebruikte. Wanneer hij nu, bij heldere lucht, begon te ſpeelen, wierden de klanken op het ander Inſtrument herhaald, en dus ſcheen het, als of het geraamte zelve op de cither ſpeelde. Tegenwoordig weet elk, dat, als twee Inſtrumenten gelijk geſteld zijn, de ſnaaren van het een zich beweegen en klinken, wanneer die van het ander geroerd worden. Maar wie verfoeit niet de woeste onkunde en bijgelovige domheid der Rechteren in die dagen? die kunstenaar wierd hierom voor een toveraar

Digitized by Google

maar gehouden, en te gelijk met het geraamte verbrand.

HEND. IJsselijk! ijsselijk! Heidenen zouden het niet erger gemaakt hebben.

GOEDH. Maar kan men deeze menschen waarlijk Christenen noemen? vond men hier eenig spoor van den geest van onzen Verlosser? In plaats dat zijne navolgers vorderingen zouden maaken in deugd en wijsheid, gingen zij in tegendeel langs hoe meer achteruit. Gelukkige dagen van de eerste oprichting des Christendoms! toen diende men het Opperwezen, en beschouwde men de magt des duivels als daar aan onderworpen, terwijl de Kerkvaders zich bevlijtigden om de overblijffels van het bijgeloof der Heidenen uit de Christelijke gemeente te verbannen.

HEND. Wanneer is dan de toverij weder in zwang gekomen?

GOEDH. In de middeneeuwen, dat is, van de zesde tot de veertiende eeuw; toen was 'er duisternis over de gantsche aarde; de, in dien tyd zeer gewoone, godsdienstige afzondering der menschen in eenzaame bosschen en cellen ontstak de verbeelding, en gaf daar door aanleiding tot veele verhaalen van duivels verschijningen, met al het geen daar bij behoorde. Slechte menschen, door uitspoorige gierigheid en eerzugt gedreven, hebben deeze wangevoelens meer en meer verspreid; en hier uit ontsprooten vervolgens alle opgenoemde gruwelen. Eindelijk wierd, in de zestiende, zeeventiende, en achtiende eeuw, dit bijgeloof in het hart aangegrepen, voornamentlijk door den Arts JOHANNES WIERUS-

RUS TANNER en FREDRIK SPEE, beiden Roomschgezinde, geestelijke mannen, met dankbaarheid altijd te noemen.

HEND. En hier mede namen de toveraarsrechtspleegingen een einde?

GOEDH. Grootendeels, echter niet geheel: het zo even gemeld geval van den Franschen Konstenaar gebeurde in het Jaar 1664. Nog in de Jaaren 1750 zijn 'er in *Engeland*, in 1766 in *Duitschland*, en in 1770 in *Poolen*, menschen, op beschuldiging van toverij, ter dood gebracht. Nu echter wil men den duivel zoo veel niet meer in de hand werken, en hem zijne toveraars gaarne zelve laaten haalen.

HEND. Wij hebben dan zeker alle redenen, om met den tegenwoordigen tijd te vreden te zijn.

GOEDH. Kunnen onze geringe tegenspoeden opwegen tegen de onheilen, onzen voorouderen overgekomen? Is 'er wel een plaats in ons Vaderland, daar het recht niet ongeschonden gehandhaafd word? Wij behooren dus God te danken voor de meerdere verlichting en beschaaving, waar mede hij het menschdom heeft willen zegenen; maar wij moeten ook ons best doen om alles uitterooijen, wat 'er nog van het elendig tovervooroordeel overgebleven is.

HEND. Hier toe behooren zekerlijk ook de veel gerucht maakende *kroontjens*, die men wel in de bedden vind: waarin bestaan die eigentlijk?

GOEDH. Gij kunt ze zeer dikwijls vinden in slechte bedden, vooral wanneer ze niet

niet wel doorgeschud worden; het is niets anders dan een klomp grove veeren, die door morsigheid en door te lang op één gepakt te zitten, eindelijk aan elkander vastkleeven. Al wat men anders in bedden of kussens vind, is door menschen handen, het zij uit de grap of om andere reden, daar ingestooken.

HEND. Het zijn dus kleinigheden, die niets betekenen?

GOEDH. In zich zelve ja; maar welke zijn de gevolgen! De mensch, die op diergelijke bedden slaapt, word, wanneer hij ziekelijk is, voor betoverd aangezien; het kind, dat een bleek aangezicht, een dikken buik heeft, en, niettegenstaande het meer eet dan drie andere, steeds mager blijft, houd men voor behext. Zoo geven de menschen den duivel veelal de schuld van hun eigen verzuim; in plaats van tegen deeze, zeer algemeene *klierziekte*, goed voedzel, behoorlijke reiniging en nuttige geneesmiddelen aantewenden, raadpleegt men hexenmeesters of toverdocters, welke wederom, in plaats van in een welgeslooten Spinhuis hunne bedriegerijën afteleeren, de eene of andere goede oude vrouw van deeze zoogenaamde betoveringen beschuldigen. Intusschen blijft de zieke kwijnen of sterft. De arme vrouw. Door deeze belachgelijke dwaaling, onder eene onverdiende blaam gebracht, word mistrouwd, gehaat en zelfs wel mishandeld. — Even dwaas, even nadeelig zijn alle diergelike handelwijzen: menschen, welke het vergift van den dollen, hondsbeet krachteloos denken te maaken,

door

door het hair van den hond op de wonde te leggen, en zij, die de vallende ziekte, door het eeten van gebedeld brood, willen geneezen, ſpeelen beide met hun leven en gezondheid; terwijl andere, zij, bij voorbeeld, die, door bezweeringen den voordgang van vuur of water zoeken te ſtuiten, en in het gemeen alle die, door ingebeelde hulpmiddelen, wezenlijke rampen trachten afteweeren, meestal zelve hun ongeluk bewerken. Meer zal ik zeker niet behoeven optenoemen, om u het Godontéérende en ſchadelijke van het belachgelijk tovergeloof aantetoonen.

HEND. Maar ik heb wel eens gedacht, wat mag de réden zijn, dat de menſchen, in alle kundigheden, veel meer gevordert zijn in de laatſte drie eeuwen, dan in alle de voorige?

GOEDH. In een tijd, waarin het verſtand, zoo veel mogelijk, onderdrukt wierd; wanneer weinige menſchen leezen of ſchrijven konden, en men tegen de duizend guldens betaalen moest voor een naauwkeurig geſchreven Bijbel, terwijl andere boeken gevolgelijk ook niet goed koop waren, moest men veelal de oude knegt blijven, of achter uitgaan. Dit moet u met dankbaarheid erinneren aan het dierbaarst geſchenk, dat wij immer ontvangen hebben, de *Boekdrukkunst* namentlijk. — Ik laat u zelve berekenen het nut, dat hier uit voor het geheele menſchdom is voordgeſprooten; en wanneer gij oordeelt, aan deeze voortreffelijke uitvinding eenige dankbaarheid verſchuldigd te zijn, zoo toont, dat gij dezelve in waarde houd, door

in

in uwe ledige uuren te leezen, het geen ten uwen nutte u daar door dagelijks word bekend gemaakt.

JAC. Zult gij ons niet verhaalen, hoe de bezweering van den Propheet SAMUEL door de toveresse te *Endor* is toegegaan (*) ?

GOEDH. Daar van is met zekerheid niet veel te zeggen, om dat het verhaal zelve niet zeer omstandig is; hier om zijn ook de gevoelens der geachtste uitleggers, over dit geval, zeer verschillend. — Dat dit vrouwspersoon waarlijk den geest van den overleden Propheet zou hebben doen opkomen, is niet waarschijnelijk; gij weet wat wij over de geesten gesprooken hebben. — Dat zij een waare toveresse geweest is, dat is, iemand die met den duivel in bijzondere verbindtenis stond, vervalt eens gelijks: want zulke menschen zijn 'er niet. Zij was dus een bedriegster, gelijk alle anderen. Nu blijft slegts de vraag: heeft deeze vrouw, alleen door natuurlijke kunstenarij, den koning SAUL bedroogen? of heeft de duivel, op Gods bevel, en buiten toedoen der toveresse, hier in naam van den Propheet gesprooken?

HEND. Welke van deeze gevoelens dunkt u het aanneemelijkst?

GOEDH. Beide vinden zij, onder waardige mannen, gevolgelijk op goede gronden, hunne voorstanders; dus is het moeilelijk eene keuze te doen. Dewijl 'er evenwel, in het weinige, dat de Heilige schrift ons hier van bekend maakt, niets voorkoomt, het welk

(*) Eerste boek van SAMUEL, Hoofdst. XXVIII.

welk juist een bovennatuurlijke hulp schijnt nodig te hebben, zoo kan de geheele gebeurdtenis op de gewoone wijze, dat is, door bedriegelijke kunstjens, uitgewerkt zijn.

JAC. 'Er is toch veel wonderlijks in!

GOEDH. Wij zullen het verhaal geheel overzien, en dan wel gelegenheid vinden tot de noodige aanmerkingen. SAUL *zeide tot zijne knechten: zoekt mij een vrouwe, die een waarzeggenden geest heeft.* — Wat verstonden de Jooden door een waarzeggenden geest?

HEND. De kunst om door waarzeggen de menschen te bedriegen.

GOEDH. *Op dat ik tot haar gaa, en door haar onderzoeke; zijne knechten nu zeiden tot hem, ziet te Endor is zodanig eene vrouwe.* — SAUL *verstelde zich en trok andere kleederen aan*; hij vreesde, dat de vrouw, van wegen zijn verbod (§), haare kunst zou verborgen houden; *en ging henen en twee mannen met hem*; dit kon voor de vrouw van dienst zijn, om, bij gelegentheid, hun gesprek te beluisteren; *en zij kwamen tot de vrouwe des nachts*; de nacht begunstigt alle bedriegerij, hier om word nooit een doode bij dag opgeroepen: *En hij zeide: voorzeg mij doch door den waarzeggenden geest en doet mij opkoomen, dien ik u zeggen zal. Doe zeide de vrouwe tot hem, ziet gij weet, wat* SAUL *gedaan heeft, hoe hij de waarzegsters en de duivelskunstenaars uit dit land heeft uitgeroeid; waarom stelt gij dan mijne ziele een strik om mij te dooden?* Zeer waarschijnelijk kende zij den Koning; hij was immers geen

(§) Vs. 3 van het zelfde Hoofddeel.

geen man, die de gewoonte had zich in huis opteſluiten; daar bij kon hij zijne groote ligchaamsgeſtalte niet verbergen. (*)

HEND. Zij hield zich echter of zij hem niet kende.

GOEDH. Dit was nodig om hem te beproeven; ook kon zij in dien tijd haare gedachten bij één verzamelen. SAUL, *nu zwoer haar bij den* HEERE, *zeggende: zoo waarachtig als de* HEERE *leeft, indien u een ſtraffe om deeze zaak zal overkoomen!* Deeze allergewigtigſte eed ſtelde haar volkomen gerust, en konde haar te meer bevestigen in het denkbeeld, dat het de Koning was: want niemand anders kon haar zulk eene verzekering geeven. — *Toen zeide de vrouwe: wie zal ik u doen opkoomen? — En hij zeide, doe mij* SAMUEL *opkomen. Toen nu de vrouw* SAMUEL *zag*, (of veinsde te zien; want waarom zou SAUL hem anders ook niet gezien hebben?) *zoo riep zij met luider ſtemme*, om den Koning, wiens hersſenen reeds verward, en wiens zenuwen door den honger ontſteld waren, nog meer te verbaazen, *en ſprak tot* SAUL: *waarom, hebt gij mij bedroogen? want gij zijt* SAUL. — Nu was het tijd om den Koning bekend te maaken, dat zij hem wel kende, om dat de vóórzegging, die zij doen moest, op hem toepaſſelijk moest gemaakt worden.

HEND. Maar waarom het juist op *dit* oogenblik gezegd?

GOEDH. Dit was grootſpraak, om daar door

(*) I Boek SAMUEL Hoofdſt: IX. vs. 2.

door aanteduiden, dat de gewaande SAMUEL haar dit te kennen gaf. *En de Koning zeide tot haar: vrees niet; maar wat ziet gij?* Hij zag dus zelve niets; *toen zeide de vrouwe: ik zie goden*, volgends de Joodsche spreekwijze één, maar een zeer voornaam perzoon, *uit de aarde opkoomen.* — SAUL *zeide tot haar: hoe is zijne gedaante? en zij zeide: daar koomt een oud man op, en hij is met een mantel bekleed;* hier toe was zeker geen toverij nodig; ook was de Propheet in het land zeer bekend. *Toen* SAUL *vernam, dat het* SAMUEL *was*, (hij verwachte ook niemand anders,) *zoo neigde hij zich met het aangezigt ter aarde en boog zich.* — *En* SAMUEL *zeide*, enz. Al wat SAMUEL hier schijnt te zeggen, word gesproken door een tweeden persoon, of, dewijl dit niet eens nodig is, door de waarzegster zelve.

JAC. Zij zelve kon dit immers niet spreeken, of SAUL moest het gewaar worden?

GOEDH. Maar zij sprak dit niet op de gewoone wijze, of met haare dagelijksche stem. — 'Er zijn naamlijk menschen, welke in de keel en tong eene natuurlijke, door oeffening versterkte, buigzaamheid hebben, waar door zij in staat zijn, om, zonder den mond te beweegen, in allerhande geluiden, niet slechts enkele woorden, maar ook redeneeringen voort te brengen; zulke lieden noemt men *buikspreekers.* — Wanneer iemand deeze kunst recht verstaat, weet hij 'er op de wonderlijkste wijze mede te werken. Nu is de stem hoog, dan diep; nu schijnt zij uit den grond, dan uit den hemel, dan weder van vijftig voeten af-

afftands te komen. Wanneer gij eens gelegenheid hebt zulk een' buikſpreeker te hooren, zult gij het u niet beklaagen. Van deeze kunst nu, is het niet onwaarſchijnelijk, dat de bedriegſter gebruik maakte.

HEND. Maar hoe kon zij evenwel deeze voorzegging doen, indien zij niet meer wist dan een ander?

GOEDH. Dit willen wij, uit het vervolg des verhaals, onderzoeken: *En* SAMUEL (de vrouw in naam van SAMUEL) *zeide tot* SAUL: *waarom hebt gij mij onrustig gemaakt, mij doende opkoomen?* Dit is de gewoone aanſpraak van alle opgeroepene geesten. *Toen zeide* SAUL: *ik ben zeer beangſtigd, want de Philiſtijnen krijgen tegen mij, en God is van mij geweeken, en andwoordt mij niet meer, noch door den dienst der Propheten, noch door droomen; daarom heb ik u geroepen, dat gij mij te kennen geeft, wat ik doen zal. Toen zeide* SAMUEL: *waarom vraagt gij mij toch, dewijl de* HEERE *van u geweeken en uw vijand geworden is?* Deeze vraag was zeer natuurlijk; de vrouw kon ligt begrijpen, dat het dwaasheid was, een dooden Propheet opteroepen, wanneer de levenden weigerden te andwoorden. — *Want de* HEERE *heeft voor zich gedaan, gelijk als hij door mijnen dienst geſprooken heeft, en heeft het Koningrijk van uwe hand geſcheurd, en dat gegeven aan uw naasten, aan* DAVID. *Gelijk gij naar de ſtem des* HEEREN *niet gehoord hebt, en de hittigheid zijns toorn niet uitgericht hebt tegen* AMALEK; *daarom heeft u de* HEERE *deze zaak gedaan te dezen dage.*

Dit alles was in *Israël* bekend aan ieder

een, dus ook aan deze vrouw. — Nu volgt de voorzegging: *En de* HEERE *zal ook Israël met u in de hand der Philistijnen geeven, en morgen zult gij en uwe zoonen bij mij*, (dat is, dood) *zijn; ook zal de* HEERE *het leger Israëls in de hand der Philistijnen geeven.* De vrouw wist, hoe SAUL zich tegen God vergrepen had; deeze laatste doodenraadpleging was voor hem op nieuw een zeer zwaare zonde. — Zij wist tevens, dat DAVID reeds voor lang ten Koning gezalfd was; het leger der vijanden was vreeslijk; de koning, die te gelijk veldheer was; had den moed verlooren; om dit alles was 'er, niet zonder reden, een nederlaag te verwachten, wanneer het tot een veldslag kwam.

HEND. Maar hoe kon zij den dag bepaalen?

GOEDH. Zij spreekt van *morgen*; misschien heeft zij dit mis gehad: want men weet niet, op welken dag de slag is voorgevallen. — Mogelijk betekent *morgen*, ook hier, gelijk op andere plaatsen, een onbepaalden, doch niet ver af zijnden dag.

JAC. Evenwel den dood des Konings en zijne Zoonen te voorzeggen! —

GOEDH. Dit was niet moeijelijk; SAUL en zijne Zoonen waaren dappere Helden, van welke men niet verwachten kon, dat zij de vlugt zouden neemen, wanneer het gantsche leger verlooren ging.

HEND. Het verwondert mij evenwel, dat de vrouw dit zoo rond uit durfde zeggen; gemeenlijk zijn zulke menschen *goed* gelukzeg-

zegsters, zij kon den Vorst dus ook wel met eene aanstaande overwinning gepaaid hebben.

GOEDH. Dit had zij zeker wel gedaan, zoo 'er eenige verwachting van geweest ware; maar, dit zoo niet zijnde, had zij te vreezen, dat zelfs de mannen, die met den Koning bij haar geweest waren, haar, als eene valsche waarzegster, zouden van kant geholpen hebben. Hier mede zult gij, hoop ik, te vreden zijn, ik zie ten minsten geen reden, waarom de geschiedenis zich op deeze of diergelijke manier niet zou kunnen laaten oplossen.

JAC. Dat wijf moet toch al zeer bekwaam geweest zijn!

GOEDH. Voor een dooden bezweerster van dien tijd was zij zekerlijk tamelijk bedreeven; maar tegenwoordig zijn 'er geheel andere kunstenaars, die u met den geest van elk gestorvene niet alleen kunnen doen spreeken, maar hem ook, in zijne wezendlijke gedaante, voor uwe oogen laaten verschijnen.

HEND. Dit wenschte ik wel eens te zien.

GOEDH. Gij zoud 'er misschien maar een schrik van krijgen.

HEND. Geene zwarigheid! ik ben zoo schrikkig niet, en JACOB zal ook voor geen kleintjen vervaard weezen, nu hij maar weet, dat alles natuurlijk toegaat.

JAC. O Neen, als wij maar gelegentheid hadden.

GOEDH. Bij het volgend gesprek zal ik u de gelegenheid bezorgen; het zal wel niet in de uiterste volmaaktheid zijn, maar, misschien echter genoegzaam om u eenigzints een denkbeeld van de zaak te geeven.

AGTSTE GESPREK.

Volgens afspraak kwamen JACOB en HENDRIK des avonds aan het huis van hunnen vriend, en wierden in eene kamer gebracht, welke geheel met zwart behangen was. – Bij het licht van eene vlam, die, aan de eene zijde van het vertrek, in een metaalen bekken, zeer bleek en akelig flikkerde, ontdekten zij ter naauwer nood, aan den anderen kant, een op den grond getrokken kring, met zonderlinge gedaanten beschilderd, en, in het midden van de kamer, een altaar, waar op een doodshoofd, en een opengeslagen boek. Alles was doodelijk stil. En nu kwam een man, welken zij in het eerst niet gezien hadden, en dien zij niet kenden, met statige treden, uit een afgelegen hoek van de kamer, op hen aan, en beval hen, met een donderende stem, op levens straffe, stilte en gehoorsaamheid; hier op nam hij den degen in de hand, wenkte hen beide in den kring te treden en vraagde fluisterend, welken geest zij wilden opgeroepen hebben: LAURENS KOSTER, was het andwoord. Nu begon de bezweerder, onder schrikkelijke woorden en gebaarden, met den degen rondom zich en op de wanden van het vertrek te slaan; een dikke wijrookdamp verspreide zich; het licht wierd uitgeblusscht, en

Digitized by Google

en nu vooral rees hunne angst ten top, daar zij rondsom ſcheenen in vuur te ſtaan. De rok en muts van den bezweerer waren met vlammen getekend, zelfs zijn degen wierp heldere ſtraalen van zich af; een vuurig doodsgeraamte met vlammende oogen hield, uit een hoek der kamer, twee ſchitterende piſtoolen op hen aan, en, onder een geweldig gehuil en getier, vergezeld van blixem en donder, vertoonde zich de verlangde geest, in de gedaante van een man met een langen baard, een mantel om, en een boek onder den arm. „ Wat wilt gij?" zeide de geest: „ u bedan„ ken, andwoorde HENDRIK, voor de „ kunst; welke gij ons hebt nagelaaten. „ Gij kunt dit alleen doen, hernam hij, door „ een vlijtig gebruik te maaken van mijne uit„ vinding." Naauwlijks was dit woord geſproken, of een andere geest, jonger van gedaante, ook met een boek in de hand, ſtelde zich nevens hem, en ſcheen hem de eer der uitvinding te willen betwisten; de braave KOSTER echter wilde zich niet met hem inlaaten en verdween. Maar nu trad een derde Perzoon op, en deeze was — ſchrik niet, waarde Lezer! de baarlijke duivel, en wel zoo een lelijke duivel, als 'er ooit in iemands herſenen verzonnen is. De geest van FAUSTUS, want die was het, wilde eerst nog eenige redewisſeling houden; maar de helſche geest greep hem zeer onzacht in zijne klaauwen en zonk met hem naar beneden. — Op dit tijdſtip loste het geraamte zijne piſtolen, het donderde en blixemde; en, in één oogenblik, was alles ſtil. Twee

brandende kaarsen ſtonden op een tafel. De Heer GOEDHART wierp zijn bezweerers-pak, muts en maſker af, en ſprak de ontſtelde geesten-beſchouwers vriendelijk aan.

HEND. Dat is een warme avond voor ons geweest, mijn Heer!

GOEDH. Evenwel heb ik u nog gewaarſchouwd; gij weet dat alles ſlechts menſchelijke kunst is, en dat gij in het geheel geen gevaar te vreezen hebt: welk eene aandoening moet diergelijk ſchouwſpel dan niet verwekken bij onvoorbereide of bijgelovige menſchen!

JAC. Zult gij ons nu ook de oorzaaken verklaaren van alles wat wij gezien hebben?

GOEDH. Zeer gaarne. Gij weet dat de kracht der reden vermindert, naar mate de verbeelding meer word verhit en opgewonden, en dat de zintuigen hunne ſcherpte verliezen, wanneer de ziel door ſchrik aangedaan word; dit alles weet ook een geestbezweerer, en hier op is zijn gantſche kunst ingericht. Geen ander oogmerk had dus ook de vlammende brandewijn, de degen, het doodshoofd, de geheimzinnige gebaarden en doodſche ſtilte.

JAC. Moest de kring op den grond ook daar toe dienen?

GOEDH. Voor een gedeelte; de Toveraar wil hier mede te kennen geeven, dat de kring u beſcherming verleent tegen alle booze geesten, die op dien tijd in werking zijn. Het eigenlijk oogmerk echter is de aanſchouwers op éene plaats te bepaalen, ten einde zij niet van te nabij, of uit een min-

der

der geſchikt gezichtpunt, de kunstwerken beſpieden mogen.

HEND. Hoe kon het licht zoo van zelfs uitgaan?

GOEDH. Door een kleine beweging met den degen deed ik, zonder dat gij het merkte, het dekzel van het bekken digt vallen. Op gelijke wijze wierden, bij het einde der verſchijning, toen uw ſchrik hevig en dus de oplettenheid gering was, de brandende kaarsſen, van agter het behangſel, door iemand die daar achter ſtond, op de tafel gezet. De blixem wierd veroorzaakt, door hier boven, achter dit ſcherm, poeder van harst in de vlam van een kaars te branden, terwijl het rollen van een zwaare ijzeren kogel, op den zolder van het naastgelegen vertrek, het geluid van den donder nabootſte.

HEND. Maar van waar die ſchitterende vuurſtraalen? Nu! dat geraamte zag 'er in 't donker verſchrikkelijk uit!

GOEDH. Erinner u hier het geen ik u van den *Posphorus* gezegd heb (*a*); al wat gij in 't donker hebt zien lichten, was met deze ſtoffe beſtreeken.

JAC. En het afſchieten der piſtolen in de hand van het geraamte?

GOEDH. Gaat zeer gemakkelijk, gelijk gij nog zien kunt, door middel van een draad, welke, op een gegeeven teken, achter het ſcherm word aangetrokken.

HEND. Maar de geesten zelve te vertoonen, dat komt mij onbegrijpelijk voor!

JAC.

(*a*) Tweede Geſprek Bladz. 20.

JAC. En die te doen praaten is ook al wonderlijk of gij moet een buikſpreeker bij de hand gehad hebben.

GOEDH. O Neen, dit geſchied zeer eenvouwig, door middel van een ſpreektrompet of trechter achter het behangzel. De verſchijning zelve is ook niet moeijelijk: achter het ſcherm, in de openſtaande deur, ziet gij een toverlamptaarn, die door een ander perſoon beſtuurd word, zodanig echter, dat wij, door het ſlaan met den degen en andere afgeſprokene tekenen, elkander verſtaan kunnen. De gedaante, welke men vertoonen wil, is, volgens de gewoone wijze, op glas geſchilderd, met dit onderſcheid, dat de glasſchijf aan alle zijden der beeldtenis met eene donkere ondoorſchijnende verf bedekt is, en, niet van ter zijden, maar van onder naar boven, langzaam in de buis der lantaarn word ingeſchooven, om daar door den geest, als uit de aarde voortkomende, te verbeelden.

HEND. Deeze toverlamptaarn tekent evenwel de beelden niet aan den wand, gelijk gewoonlijk, maar in het midden van de kamer, zoo dat men ze als met de hand grijpen kan.

GOEDH. Dit is juist het fraaije van de vertooning; anders zoudt gij de oorzaak terſtond ontdekt hebben. De ſchim, in plaats van tot aan den muur door te dringen, word opgevangen in een kolom van rook, welke oprijst uit een langwerpige houten kast van omtrend vier voeten hoog; deeze is hier onder in den kelder geplaatst, zodanig dat deszelfs bovenſte opening, die zes duimen lang en een half duim breed is, uitkoomt in een gat,

gat, het welk gij hier in den grond van de kamer ziet; in het benedenſte gedeelte van de kast is een komfoor met koolen geplaatst, waarin, ten gepasten tijde, een handvol wijrook geworpen wordt, gelijk gij door den reuk hebt kunnen ontdekken.

HEND. Nog iets, dat mij wonder toe ſchijnt, is, dat gij juist dien geest liet optreeden, welken wij begeerden.

GOEDH. Men moet maaken een genoegzamen voorraad van onderſcheiden beeldtenisſen bij de hand te hebben; dit gaat evenwel nog al gemakkelijk. Deeze man, bij voorbeeld, met zijn boek, is geſchikt voor alle geesten van geletterden, het zij gij KOSTER of ERASMUS, of wien ook anders gewild had; gij hebt toch geen van allen gekend. Zoo is het met alle andere; hier hebt gij 'er van elke ſoort, een oude en een jonge, een naar den ouden en een naar den nieuwen ſmaak gekleedde afbeelding; verkiest gij een gekroond hoofd, wij hebben 'er een paar, dat goed is voor alle Koningen van *Europa*; had gij een man gevraagd, die een geweldigen dood geſtorven was, men had u een geest vertoond met den kop onder den arm.

HEND. De twede en derde Perſoon, welke wij zagen, waren echter bijzonder toepaſſelijk op KOSTER.

GOEDH. Dat laat zich ook al vinden; een bepaald getal degens lagen op den wand en tekende aan mijn medehelper bepaalde letters, waar uit de naam van den genoemden Perſoon geſpeld word. FAUSTUS, welke, na zijn dieſtal te *Mens*, voorgaf de uitvinder

der

der Drukkunst te zijn, heb ik 'er bij gedaan, benevens den duivel, om dat gij met deeze vertelling bekend zijt; en daar ik u, boven het gevraagde, nog met de eene of andere verschijning wilde verlustigen, had ik, in plaats van één, twee rookkastjens nevens elkander onder den grond geplaatst, zoo dat het één een weinig meer voorwaards stond dan het ander, om den vrijen overgang van het tweede beeld niet te verhinderen. Daar hebt gij den geheelen toestel; een vermeerdering echter van werktuigen, bijzonder van spiegels van allerlei gedaante, en een aanhoudende studie, eigen aan lieden, die daar van in het bijzonder hun werk en kostwinning maaken, kan aan deeze vertooninge een nog natuurlijker en veel verschrikkelijker voorkomen geeven.

JAC. Het is wel een zeer aartige uitspanning.

GOEDH. Onder de stukjens uit de natuurlijke toverkonst is het een der vermakelijkste. — Maar gij zult u met reden verwonderen, wanneer gij hoort, dat 'er nog in deeze eeuw lieden geweest zijn, die de menschen hebben willen doen gelooven, dat zij eene onmiddelijke verbindtenis hadden met bovennatuurlijke wezens, en deeze bezweering, niet voor een toverspel, maar voor eene dadelijke verschijning van de geesten der afgestorvenen wilden aangezien hebben. Zulk een rol, hoe wel van korten duur, speelde een zekere SCHRÖPFER in *Duitschland*; eerst was hij Huzaar, vervolgens Logementhouder in *Tweebruggen*; na een bankeroet gemaakt, en zich voort-

voortgepakt te hebben, nam hij zijn toevlugt tot deeze bedriegerij, boezemde veele menschen ontzag in door fraaije natuurlijke kunstjens, misleide anderen door geestdrijverij en onverstaanbaare woorden, en doorschoot zich eindelijk te *Leipzig*, toen men het bedrog begon te ontdekken.

HEND. Hij moet toch eenige kunde gehad hebben.

GOEDH. Daar kwam hij gemakkelijk aan; hij wist een geslooten kistjen van een aanzienlijk Heer, die bij hem thuis lag, stilletjens weg te nemen, en zich te bedienen van eenige geheimen, welke tot de geestenzienerij betrekking hadden en in het kistjen waren opgeslooten. Een ander diergelijke kunstenaar, welke, eenige jaaren vroeger, in verscheide landen veel ophef gemaakt heeft, was de zogenoemde Graaf CAGLIOSTRO. Ziekten te genezen, den menschen, door middel van een geheime geestverkeering, hemelsche en aardsche gelukzaligheid te belooven, en andere bedriegelijke wonderen te verrichten, was voornamentlijk zijn bedrijf; het loon zijner menigvuldige bedriegerijen vond hij eindelijk in een altoosduurende gevangenis.

JAC. Het einde van deeze vrienden was in lang niet gelukkig.

GOEDH. Zeer gelukkig voor de menschelijke samenleving: want behalven dat diergelijke wondermannen, onder de ligtgeloovige menigte, en zelfs onder menschen van een redelijk verstand, groote wanorden kunnen aanrichten, zoo vermoed men ook, dat zij

daar

daar en boven nog uitgezonden zijn met zeer geheime en listige oogmerken, om een grooten aanhang te winnen, en daar door omkeeringen te wege te brengen, die geheel en al ten nadeele van het menschdom moesten uitloopen.

HEND. Zijn 'er meer diergelijke menſchen geweest?

GOEDH. Om niet te ſpreeken van SWEDENBORG, welke ook geesten zag en voorzeggingen deed, maar die misſchien meer een dweeper dan een bedrieger was, is 'er nog een GAZNER geweest; deeze gaf voor, in den naam van JESUS, ziekten te kunnen genezen; dit was echter niets dan een werk van bedrog of van verbeeldingskracht; verders wekte hij dooden op, die nog niet geſtorven waren, en wierp duivelen uit, welke, buiten hem, niemand gewaar wierd. Dan heeft men nog een ander ſoort gehad van wondermannen, die, door één en het zelfde middel, alle ligchaamelijke ongemakken wilden verdrijven.

HEND. En was dit middel bekend?

GOEDH. Men gaf aan deeze geneeswijze den naam van *Magnetismus Animalis*; men zou dit, hoe wel gebrekkig, kunnen vertaalen door *dierlijke zeilſteensbewerking*: want deszelfs voorſtaanders beweerden, dat een zekere zeilſteenskracht op het menſchelijk ligchaam een grooten en algemeenen invloed had, wanneer ze door zoodanige kunstenaars in werking gebracht wierd.

JAC. Geſchiede dit ook door woorden of bezweeringen?

GOEDH.

GOEDH. Neen, de wondere arts gebruikte flechts een eenvouwigen toeſtel, namentlijk een ronde houten kuip, ſtaande op den grond in het midden van de kamer; deeze kuip is gedekt met een houten bodem; hier in zijn eenige gaten, waar door ijzeren ſtaaven loopen, die met buigzaame geledingen voorzien zijn. — Rondom deeze kuip plaatst men de zieken, allen door een band met elkanderen vereenigt; elk heeft een deezer ſtaven voor zich en geeft de hand aan die, welke naast hem zit. De kunſtenaar nu beweegt een ijzeren roede, of wel alleen zijn vinger, voorbij de oogen der lijders, of raakt hen daar mede aan, drukt hen ook ſomwijlen met de hand op verſchillende plaatzen van het ligchaam. Door deeze bewerking, gepaard met het ſtreelend geluid van een zachtklinkend ſpeeltuig, word de verbeelding dermate aangedaan, dat ſommige daar door in ſlaauwte of in ſtuiptrekkingen vallen.

HEND. En word hier door de genezing bewerkt?

GOEDH. In ſommige gevallen ten minſten is dit niet onmogelijk. Maar hier houd de kunst nog niet op. Onder die geenen, welke door de zoogenaamde *magnetiſche* kracht het meest getroffen worden, vind men 'er, die daar door in ſlaap vallen, en nogthans hooren, zien en ſpreeken: ja dit gaat zoo verre, dat zelfs de onwetendſte menſchen, in die oogenblikken, een naauwkeurige beſchrijving geeven van hunne ziekte en van de middelen, die ter genezing dienstig zijn.

JAC. Dit ſchijnt toch ongelooflijk!

GOEDH.

GOEDH. Dat is het ook; wanneer gij echter in aanmerking neemt de geheimzinnige en kunstige manier, waar op dit alles door bekwaame lieden word in het werk gesteld, en de neiging, welke de menschen veelal hebben tot het wonderbaare en zeldzaame, zoo zal het u niet bevreemden, dat deeze wondergenezing, geduurende eenigen tijd, grooten opgang gemaakt heeft; tot dat eindelijk eenige geleerde mannen te *Parijs*, op hoog bevel, de zaak onderzocht, en, na herhaalde proeven, bevonden hebben, dat deeze kunst eensdeels gedreeven wierd met behulp van omgekogte persoonen, welke men te vooren onderricht had van al het geen zij doen of spreeken moesten, en ten anderen, dat de bewerking geheel geen invloed had op menschen, die *gemagnetiseerd* wierden, zonder het zelve te weeten; en met deeze ontdekking nam het gehoele *magnetismus* weldra een einde. Door een diergelijke gewaande zeilsteenkracht hebben weder andere menschen begraaven schatten, verborgen metaalmijnen en diergelijke, willen ontdekken.

HEND. Op welke wijze?

GOEDH. Een langwerpig, eenigzins krom gebogen takjen van den een of anderen boom, onder zekere plechtigheden, door daar toe geschikte persoonen afgesneeden, zou, wanneer het, aan beide einden, tusschen twee duimen gehouden wierd, door deszelfs omdraaijen of neêrslaan, de plaats aanduiden daar de schat begraven ligt. —

HEND. Zou het waar zijn, dat 'er menschen gevonden worden, die het vermogen heb-

hebben om, door het een of andere middel, *vergiftige dieren te bezweeren*?

GOEDH. Er zijn ten minsten, vooral in vroegere tijden, menschen geweest, die zulks voorgaven; doch de geheele kunstgreep beſtaat daarin, dat zij, door het uitbreeken der tanden, de ſlangen hun gift beneemen. — De gochelaars in de *Indiën*, en bijna overal in het Oosten, draagen gemeenlijk zulke tam gemaakte, op allerhande kunstjens afgerichte ſlangen, in den boozem.

JAC. Maar hoe moet dan verſtaan worden, het geen men leest van *adders, die de ooren ſtoppen, op dat zij niet zouden hooren de ſtem des bezweerders* (*b*)?

GOEDH. Het volk ſloeg in ouden tijd veel geloof aan deeze bezweeringen, welke men hen voor wonderen opdischte; en DAVID ontleende van dit volksgeloof een fraaije dichtkundige ſpreekwijze, zonder daarom dat geloof zelve overteneemen. Dit zult gij, gelijk overal, zoo ook in den Bijbel — dikwijls aantreffen; dus leest men bij den Propheet JEREMIAS: *Ik zende ſlangen onder u lieden, tegen welke geene bezweering is* (*c*).

HEND. Misſchien hebben ook de *Toveraars van Egijpten* wel tamme ſlangen gebruikt, om de wonderen van MOZES natebootſen, (*d*).

GOEDH. Zeer waarſchijnelijk; daartoe was niet eens eene groote behendigheid van no-

(*b*) Pſalm LVIII. vs: 5 en 6
(*c*) Hoofdſt: VIII. vs: 17.
(*d*) IIde boek van MOZES Hoofdſt: VII.

Digitized by Google

noden. De ſlang, welken God uit den ſtaf van AÄRON voortbracht, kon ook gemakkelijk, en zonder wonderwerk, alle ſlangen der toveraars verſlinden, daar deeze, bij gebrek aan tanden, niet in ſtaat waren zich te verdedigen.

JAC. Maar veel moeijelijker koomt mij voor *het water der rivieren in bloed te veranderen.*

GOEDH. Daarom word dit ook onder de wonderen geſteld. Maar gij begrijpt ligt, dat de toveraars de vloeijende wateren niet konden veranderen: want dit alles was reeds door MOZES gedaan, zoo dat 'er voor hen maar zeer weinig water overig bleef, dat zich door kunst gemakkelijk rood liet verwen.

HEND. Mij dunkt, de Koning en het volk van *Egijpten* hadden dit bedrog moeten ontdekken.

GOEDH. Gij dient hier bij in het oog te houden, dat deeze tovergeheimen, gelijk ook alle weetenſchappen in dien tijd, aan niemand bekend waren behalven aan deeze zoogenoemde *wijzen.* Ook waren zij bedienaars van den Godsdienst; het volk bewees hen eerbied, en durfde hierom aan de waarheid hunner kunst niet twijffelen. Zelfs onze hedendaagſche gochelaars, ſchoon zij geene bovennatuurlijke werking voorwenden, voerden echter kunſtgreepen uit, waar van men de oorzaak niet ligt ontdekken kan.

JAC. Deeze zullen ook nog wel meer bedreeven zijn dan de *Egijptiſche.*

GOEDH. De aanmerkelijke vordering van alle kunsten en wetenſchappen moet zeker een

een grooten invloed hebben op de natuurlijke toverkunst; dit kunt gij ook bevestigd zien in de fraaije werkingen van eenen BALDUCCI, PHILIDOR, PINETTI, PHILADELPHIA en andere voornaame kunstenaars in dit vak.

HEND. Welke middelen worden tot deze kunst voornaamentlijk gebezigd? —

GOEDH. Alles wat tot de natuur en de werktuigkunde behoort, de werking der lucht en van andere vloeistoffen, die van het licht en de kleuren, der Electriciteit, de zeilsteen en diergelijke maaken den grondslag dezer kunst uit. —

HEND. Behalven dit alles zal de behendigheid 'er ook veel nog aan toebrengen?

GOEDH. Zeer veel; dit is de reden, waarom zelfs schrandere natuurkundigen van sommige stukken geene verklaaring kunnen geeven; maar deeze zelfde behendigheid brengt ook te wege, dat veele kunstgreepen meer verwonderlijk schijnen, dan ze wel in de daad zijn. — Op deeze wijze wist een der genoemde kunstenaars de aanschouwers altijd in verbazing te brengen, door een haan den kop af te houwen en hem dan weder levendig te laaten loopen.

JAC. En weet men zijne manier van werking?

GOEDH. Hij boog de hals van den haan, en bond den kop onder de vleugel vast, zoo dat ze geheel verborgen lag. Op deezen romp wist hij den afgehouwen kop van een anderen haan, waarin een klein blaasjen met bloed geplaatst was, met een fijnen draad kunstig vast

te hegten. — Terwijl het dier in deeze geſtalte door de kamer liep, ſloeg de kunstenaar met zijn ſabel den aan gezetten kop af, zoo dat het bloed uit de blaas liep; den voor dood gehouden haan bedekte hij vervolgens met den neusdoek, en, terwijl hij het arme dier beklaagde en het weder in het leven beloofde te zullen brengen, haalde hij, onder den doek, den eigenlijken kop des haans voor den dag; en hier mede was de kunst gelukkig verricht. —

HEND. Van PHILADEPHIA verhaalt men, dat hij zijn eigen hoofd kan afneemen en voor zich op de tafel zetten

GOED. Waarſchijnelijk is dit ook een trek van behendigheid, en zulke zijn 'er veele. Doch wij hebben reeds wijdlopig genoeg geſproken over deze en andere uitwerkingen der menſchelijke ſchranderheid, waar achter bedrog en bijgeloof zich maar al te dikwijls verſchuilen. In onze voorige geſprekken hebt gij ook overvloedige ſtoffe gevonden, om op uw hoede te zijn tegen de vooroordeelen van voorſpellingen, duivelsbezweeringen, ſpooken en toveraars. Dit vooroordeel werd nimmer overwonnen, dan door minzaame overtuiging en vermeerdering van kennis; het is hierom, dat ik u het onredelijke en ſchadelijke van dit alles heb trachten te bewijzen, uit gronden van godsdienst, geſchiedenis en natuurkunde. Welk een aanzienelijken invloed deeze laatſte wetenſchap heeft op het verſtand, de beſchaming en de verbanning van alle bijgeloof, is u reeds bekend. Stelt gij dus hier in eenige

nige waarde, zoo laat, na den Godsdienst en de beroeps-bezigheden, de oeffening der natuurkunde bij u de eerſte plaats bekleeden.

JAC. Dit zou ik zeer gaarne willen; maar de gelegenheid! van waar krijgen wij eenige handlēiding?

GOEDH. Ook hier voor zorgt de verdienstelijke *Maatſchappij Tot Nut van 't Algemeen*, door de uitgave van een *Natuurkundig Schoolboek*: een werk, wel is waar, voornamentlijk ingericht ten dienſte der jeugd, maar daarom dies te nuttiger voor eerst beginnende, door deszelfs eenvouwigheid en klaarheid. Leest dan, mijne Vrienden! dit ſchoolboek en andere nuttige werken; prijst dezelve allen uwen bekenden aan: zoo zult gij de loffelijke poogingen der *Maatſchappij* ondersteunen, en daar door uw eigen geluk, en dat der menſchelijke ſamenleving, naar uw vermogen, bevoorderen.

Gens Superſtitioni obnoxia, Religioni adverſa.

TACITUS.

Digitized by Google

Digitized by Google

BEANDWOORDING

DER

VRAAGE:

Naardien de vooroordeelen omtrent de waarzeggerijen, als mede omtrent, de duivels-bezweeringen, tooverijen en ſpookerijen, bij het grootſte gedeelte der menſchen nog niet overwonnen, en evenwel voor Godsdienſt, Zeden en Maatſchappelijk geluk allernadeeligſt zijn; vraagt de Maatſchappij: een bondig, zo veel mogelijk kort, en voor de gemeene vatbaarheid en ter overtuiging van ongeöeffenden, geſchikt betoog, waar in het ongegronde, het onzedelijke en het ſchadelijke van deeze en andere, hier mede verbondene, vooroordeelen worden aangetoond, en tevens de twijffelingen worden opgelost, die, tot ſtaaving van dezelven, uit de Heilige Schrift gewoonlijk worden bijgebragt.

DOOR

WILLEM BEEKHUIS,

Leeraar der Hervormden te Gartjp;

AAN WIEN DE

ZILVEREN EERPENNING

IS TOEGEWEEZEN.

Digitized by Google

Digitized by Google

INLEIDING.

WAARDE LANDGENOOTEN!

Veelen uwer zullen, misschien, wanneer zij dit boeksken, bij toeval, of uit nieuwsgierigheid, in de handen krijgen, of deszelfs opschrift leezen, reeds met een vooroordeel tegen het zelve zijn ingenoomen, en denken: „ Men mag zeggen of schrijven wat men „ wil, ik laat mij toch niet wijsmaaken dat „ 'er geen Toveraars, Hekfen en Spooken „ zouden zijn; daar van heb ik te veel ge„ hoord en vernomen, dan dat ik aan de „ waarheid van derzelver beftaan en werkin„ gen aan het twijffelen kan gebragt wer„ den." — Uw vooroordeel zal echter, hoop ik, zo ver niet gaan, dat gij volftrekt weigert dit klein geschrift eens te doorbladeren, al ware het alleen uit nieuwsgierigheid om te zien wat 'er al over deeze denkbeelden en zaaken in gezegd wordt. Dit zoude althans eene redelooze ftijfhoofdigheid wezen, daar gij zult moeten toeftemmen dat alle menschen, zelfs de allerkundigften en braafften, in hunne begrippen dwaalen kunnen, en het dus mogelijk is dat ook gij dwaalt. En vooronderfteld al eens, dat gij de waarheid voor u had, dan nog zoude eene aandachtige overweeging, van het geen tegens uwe denkbeelden wordt ingebragt, u geen nadeel doen,

Digitized by Google

maar veel eer voordeelig voor u zijn, naardien gij hier door bij aldien gij deeze tegenbedenkingen ongegrond vondt, des te meer in uwe begrippen, en, volgens de gemaakte vooronderstelling, in de waarheid zelve, bevestigd zoudt worden. En, wanneer gij daar en tegen bij slot van rekening bevond, dat deeze bedenkingen gegrond, en dus uwe begrippen ongegrond waren, hoe heilzaam zoude dan dit onderzoek voor u wezen! daar gij door middel van het zelve van een dwaalspoor op den rechten weg der waarheid zoudt te rug gebragt worden, om welken rechten weg het u zeker te doen is. — Bedenkt ook eens, hoe ondankbaar het zoude zijn, dat gij de poogingen van een aanzienlijk en talrijk gezelschap van menschenvrienden, om uw waar welzijn te bevorderen, zoudt verachten, door een boekjen, het welk zij voor u vooral, uit belanglooze liefde tot uw geluk, hebben laaten opstellen, niet eenmaal waardig te keuren om het zelve te leezen!

Neen! dit kan ik van u niet denken. Gij wilt dan dit boekjen wel eens inzien en doorbladeren? — Nu, dit is mij aangenaam; ik twijffel niet of gij zult het zelve niet alleen ter loops doorzien, maar ook aandachtig lezen, en hoop dat gij 'er zeer veel nut uit zult trekken, het welk niet alleen mij, maar ook die menschenvrienden, die u het zelve aanbieden, eene waare vreugde zal verschaffen.

Om uwe welwillendheid te gemoet te komen, zal ik mij in dit geschrift zo kort en duidelijk uitdrukken als mij mogelijk is, en deeze *orde* in het zelve houden — dat ik voor-

Digitized by Google

vooraf in een *eerſte Hoofdſtuk* u herinnere, wat eigenlijk door Waarzeggerijen, Duivelsbezweeringen, Toverijen en Spookerijen hier bedoeld wordt. — Dan in het *tweede Hoofdſtuk* u van het ongegronde, onzedelijke en ſchadelijke van 't geloof aan die dingen zoeke te overtuigen — en eindelijk een *derde Hoofdſtuk* beſteede, om uwe twijffelingen hier omtrend, uit de H. Schrift ontleend, optelosſen.

EERSTE HOOFDSTUK.

Waar in aangetoond wordt: wat men door Waarzeggerijen Duivelsbezweeringen, Toverijen en Spookerijen te verſtaan hebbe.

§. 1.

WAARZEGGERIJEN.

Wat zijn Waarzeggerijen? gij begrijpt van zelve, dat wanneer men het geloof aan waarzeggerijen onder de vooroordeelen plaatst, door dezelve geenzins verſtaat, zodanige voorſpellingen van toekomſtige gebeurenisſen of ontdekkingen van verborgen zaaken, als door ons menſchen uit den natuurlijken zamenhang der dingen, met volkomene zekerheid, kunnen afgeleid worden, of dewelke ons onmiddelijk van Gods wegen worden medegedeeld? „ Ja, zegt gij, dit begrijpen wij „ wel: wij leezen immers jaarlijks in onze „ almanachen, dat 'er een zeker getal van „ zons of maans-verduisteringen (*eclipſen*) „ in

„ in dat jaar, en wel op bepaalde dagen en
„ uuren, zal plaats hebben; het welk ook
„ altijd zo uitkomt, Wij kunnen ook een ge-
„ heel jaar lang in den almanach zien, wan-
„ neer het volle en nieuwe maan zal weezen.
„ Het een en ander kunnen de Opstellers van
„ den almanach zekerlijk door bereekeningen
„ vooraf weeten."

Zoo is het ook! dit zijn dus natuurkundige voorspellingen, aan welker waarheid geen redelijk mensch twijffelt; en zo zijn 'er meer andere dingen in de natuur, waaruit men toekomende gebeurenissen met genoegzaame zekerheid kan voorzeggen.

Geen Kristen twijffelt ook aan de waarheid van Goddelijke voorzeggingen, of ontdekkingen van verborgene zaaken, die ons in de H. S. verhaald worden.

Maar wat zijn dan hier de bedoelde waarzeggerijen? Het zijn: „ *bedrieglijke* voorspellingen van toekomstige gebeurenissen, of ontdekkingen van verborgene zaaken; welke voorspellingen en ontdekkingen gedaan worden, of uit natuurlijke tekenen, die echter met die gebeurenissen en zaaken niet den geringsten samenhang hebben, of op grond van voorgewende onmiddelijke openbaaringen van booze geesten." Hier toe behoort: — de ontdekking van de voorledene of toekomstige lotgevallen van den mensch uit detzelfs doopnaam, en den stand der planeeten, op het tijdstip van deszelfs geboorte berekend, de *Horoscopkunst* of sterrenwichelarij (*astrologie*) genaamd: gelijk ook eene diergelijke ontdekking en berekening uit den stand der planeeten

ten of andere verſchijnſelen aan den ſtarrenhemel, van de lotgevallen van geheele Volkeren of belangrijke gebeurenisſen onder dezelven, en derzelver juistentijd. —— Hier toe behoort eene ſoortgelijke voorſpellinge, van iemands gunſtige of ongunſtige toekomende lotgevallen, uit de trekken (*lineamenten*) der handen, de *handvoorzeggkunde* (*chiromantie*) genaamd: waar onder men het zoogenaamde *wikken* en *goedgelukzegger* mede kan betrekken. —— Verder behoort tot de waarzeggerijen, de ontdekking van *verloorene* of *geſtoolene goederen*, door het bezien van het koffiedik of anderen tekenen, het zij deeze ontdekking bij monde geſchiede, of aan het gezicht in eenen ſpiegel gedaan worde; —— gelijk ook de aankondiging van iemands nabijzijnden dood of andere ontmoetingen, uit natuurlijke *droomen*, het *gehuil der honden*, of *geſchreeuw der vogelen*. —— Tot deeze waarzeggerijen kan men ook ten naasten brengen het vooroordeel, of gelijk men het verkiest te noemen, het zwak van het geloove, dat als 'er *dertien perſoonen* aan éene tafel ſpijzigen, 'er binnen kort een van hen moet ſterven; dat als een *glas* of ſpiegel onverwacht, zonder dat men de oorzaak ziet, breekt, dit den dood van deszelfs eigenaar voorſpelt; gelijk ook dat het verlies van eenige *druppels bloed* uit den neus den dood van eenen naastbeſtaanden aankondigt; dat men op *maandag* geene dooden moet begraven, noch met eenig nieuw werk een begin maaken, als zijnde zulks nadeelig voor het toekomende, welk begrip, op veele plaatzen in het voormaalig Gewest *Friesland*, vrij

ſterk

ſterk heerscht. En wie is in ſtaat alle de kleinigheden op te tellen, waarin ſommigen voorſpellingen van toekomſtige dingen meenen te vinden.!

Het gezegde zal genoeg zijn, om u te doen zien, welk ſoort van ontdekkingen en voorſpellingen men bedoelt, wanneer men van waarzeggerijen ſpreekt.

§. 2.

DUIVELSBEZWEERINGEN.

Ik gaa dan over tot de Duivelsbezweeringen. Weet gij wat hier door te kennen gegeeven wordt? „ Ja, zegt gij: is dit niet „ zelfde met het Duivelbannen, waar door „ iemand, die door den Duivel of kwaade „ menſchen (Hekſen) gekweld wordt, van „ deeze plaag wordt verlost, door aan den „ Duivel of de Heks zijne magt omtrent den „ bezochten te beneemen, en uit denzelven „ uit te drijven?" Gij hebt het wel; dit bedrijf van zulke zogenaamde Duivelbanners of Toverdoctors wordt hier voornaamlijk bedoeld. Waar onder men ook kan betrekken een diergelijk bedrijf van zulke lieden omtrent het *vee*, b. v. wanneer de Koeien geene of geen goede melk geeven, of men geene boter van dezelve kan karnen. Insgelijk zoude men hiertoe kunnen brengen, het *verdrijven van ſpooken*, waartoe zulke menſchen voorgeeven in ſtaat te zijn; als mede het afneemen *van kiespijn* en *de koorts*, door het bij zich zelven uitſpreeken van eenige woor-

woorden uit het gebed des Heeren, door het ſchrijven op een ſtuk papier, of door diergelijke verrichtingen. — Doch vooral moeten wij onder het denkbeeld van Duivelsbezweeringen mede begrijpen, het pleegen der zogenaamde *Zwartekunst* (*necromantie*), waar door men voorwendt, met Geesten te verkeeren, en door het gebruiken van zekere toverwoorden en plegtigheden, zelfs de zielen of ſchimmen van afgeſtorvene menſchen te kunnen oproepen en aan anderen vertoonen.

Gij merkt dus dat deeze Duivelsbezweeringen wijd en breed verſchillen van de geneezingen der bezetenen, door JEZUS en zijne Apostelen verricht, waar van wij in het Nieuwe Testament leezen; die geneezingen toch waren wezenlijke wonderwerken, en hebben niets gemeens met de Duivelsbezweeringen, waar van wij hier ſpreeken.

§. 3.

TOVERIJEN.

Nu komen wij tot de Toverijen; en hier door verſtaat men: „ het pleegen van zekere geheime kunsten, welke de menschlijke krachten te boven gaan, en door behulp van den Duivel verricht worden, het zij alleen ter verbaazing der aanſchouweren, het zij om menſchen of dieren te benadeelen." — Hier toe behoort ook het zogenaamde *hekſchen*, of, gelijk men het in het voormaalig *Friesland* noemt, *tjoenen*, waar door zommige menſchen, mede door behulp van booze geesten, zich in

in deeze of geene dieren, als Katten, Padden, Wolven, enz. zouden kunnen veranderen, door de lucht vliegen, en veele onheilen aanrichten, of ook hunne evenmenſchen, door het enkel gezicht, veelerhande ziekten, ja zelfs den dood, veroorzaaken zouden kunnen.

Van het een en ander zult gij voorbeelden genoeg in uw geheugen hebben? „Ja, dunkt „ mij, hoor ik u zeggen: wij kennen zulke „ Toveraars en Hekſen maar al te veel, en „ hebben daar van meer ondervonden en in „ anderen gezien dan ons lief is." Nu, van deeze uwe ondervindingen zullen wij in het volgende Hoofdſtuk ſpreeken; eerst moet ik u nog met een woord zeggen wat men door Spookerijen verſtaat.

§. 4.

SPOOKERIJEN.

Een ſpook is: „een voor de uiterlijke zinnen, vooral van het gezicht en gehoor, of van een van beiden, merkbaar en ongewoon of vreemd verſchijnzel, het zij hetzelve eenen afgeſtorvenen mensch of eenig ander weezen voorſtelt, en het welk tot werkende oorzaak nog God nog eenigen hier beneden leevenden mensch heeft, en echter uit hoofde van deszelfe verrichtingen eenen redelijken geest vordert (*a*)."

Gij

(*a*) Men vergelijke hier mede de beſchrijving, door mij hoofdzaaklijk gevolgd, die de Jenaſche Hofraad

Gij merkt dus dat wij hier niet ſpreeken van de verſchijningen van Engelen, of de gezichten der Profeeten, waar van in den Bijbel melding gemaakt wordt.

Maar misſchien vraagt gij: „ Behooren „ hier onder dan ook de voorloopen of (zo „ als de Frieſen zeggen) voortrijmerijen van „ lijkſtaatſiën en diergelijke gebeurenisſen?" Liefst zonder ik deeze hier van af, dewijl ik nog niet genoeg van de geſchiedkundige onwaarheid derzelver overtuigd ben, om alles wat hier van verhaald word op de lijst der vooroordeelen te plaatſen. Deze toegeevenheid, die gij denklijk niet verwacht hadt, zal u, hoop ik, opwekken om mijne volgende redeneeringen, over de opgenoemde en ontvouwde begrippen, met vereischte aandacht en onpartijdigheid te leezen en te beproeven.

raad en Hoogleeraar J. C. HENNINGS van een ſpook geeft, in zijn werk; *onzijdige en beproefde gedachten over de leer aangaande de Geesten en Geesten-zienders*, naar het Hoogduitsch te Amſterdam 1766 uitgegeeven. II. Deel bl. 4.

Digitized by Google

TWEEDE HOOFDSTUK.

Waarin het ongegronde, onzedelijke en ſchadelijke van het geloof aan waarzeggerijen, enz. wordt aangetoond.

EERSTE AFDEELING.

Betoog van het ongegronde deezer vooroordeelen.

§. 5.

WAT VOOROORDEELEN ZIJN.

Gij hebt reeds nu en dan in dit geſchrift melding hooren maaken van *Vooroordeelen*: maar wat zijn eigentlijk vooroordeelen? — „ Ja, dat zoude ik zo niet kunnen zeggen. Ik „ weet wel wat ik gevoel, als ik een voor„ oordeel tegen eenen perſoon heb, maar kan „ dat zo niet uitdrukken." — Ik zal u dan op den weg helpen. Een *oordeel* over eene zaak of eenen Perſoon vellen, weet gij, is: uitſpraak over zulk eene zaak of zulken perſoon te doen, door 'er iets aan toe te ſchrijven of van te ontkennen; bij voorbeeld: „ die man is verſtandig; die daad is ondeu„ gend." Wanneer gij nu met *grond* zulk een oordeel zult vellen, zo moet gij zeker naauwkeurige kunde van dien perſoon of van die zaak hebben; wanneer gij iemand met grond voor verſtandig zult verklaaren, zo moet gij hem als zoodanig kennen; wanneer gij eene daad met recht voor ondeugend zult keuren,

zo

zó moet u die daad in alle haare omſtandigheden bekend zijn. „ Ja, dit verſtaat zich van „ zelve," zult gij zeggen. — Goed! maar wanneer gij nu eens uw oordeel over eene zaak of eenen Perſoon velt, *voor* dat gij daarvan eene vereischte kennis hebt, wat doet gij dan? — „ Nu begrijp ik het, dan maak „ ik mij aan een *vooroordeel* ſchuldig." — Recht zo. En hier uit volgt: dat alle vooroordeelen als zodanig *ongegrond* zijn, ik zeg als *zodanig*; het kan naamlijk gebeuren dat ons oordeel, 't welk wij bij eene oppervlakkige kennis van eene zaak over dezelve geveld hebben, en dus in zo ver ongegrond was, echter, bij nader onderzoek van die zaak, blijkt met de waarheid in te ſtemmen en dus gegrond te worden. Wanneer iemand bij voorbeeld een hem onbekende ſpijze op tafel ziet brengen, en uit derzelver gedaante beſluit dat zij aangenaam ia, zoo is dit een vooroordeel, het welk door dezelve te proeven kan bevestigd en in een gegrond oordeel veranderd worden. Gij ziet hier uit intuſſchen, dat alle vooroordeelen *wiſſelvallig* zijn, en dat men meermaalen, bij een nader onderzoek der zaak, in zijn te vroeg geveld oordeel te leur geſteld, en van deszelfs ongegrondheid overreed wordt.

„ Maar waartoe zal deeze redeneering dienen?" Daartoe, om u mijn volgend betoogdes te beter te doen begrijpen, en door hetzelve te overtuigen. Nu gij duidelijk inziet wat vooroordeelen zijn, zult gij mij beter kunnen verſtaan, en gereeder mij uwe toeſtemming geeven, wanneer ik u aantoon dat,

uw geloof aan waarzeggerijen enz. tot de vooroordeelen behoort, en het dus zeer mogelijk is dat deeze uwe begrippen ongegrond zijn: het welk mij den weg zal baanen om daadlijk dit ongegrondheid van deeze uwe vooroordeelen, uit een naauwkeuriger beschouwing dier zaaken, te bewijzen. Volgt mij dan hier in met uwe aandacht, en zoekt u voor vooroordeelen in het beproeven van mijne gezegden te wachten. Indien gij het een of ander niet aanstonds begrijpt, leest het dan nog eens, op dat gij deszelfs waare meening wel inziet, voor gij 'er uw oordeel over velt.

§. 6.

DE GRONDEN VAN HET GELOOF AAN WAARZEGGERIJEN GETOETST.

Op welken grond rust uw geloof aan waarzeggerijen? — „ Wel, zult gij zeggen, op „ de ondervinding. Er zijn immers menschen, „ die ons geluk of ongeluk, vooraf kunnen „ zeggen, en hunne voorzeggingen door de „ uitkomst bevestigd zien: die uit iemands „ doopnaam en geboortestond, schoon zij „ hem ook geheel niet kennen, zijne voor„ leedene en toekomende lotgevallen, zelfs „ het tijdstip van zijnen dood, kunnen bere„ kenen; die ons verlorene of gestoolen goe„ deren kunnen ontdekken, en aanwijzen waar „ die zijn. En ik weet ook van verscheide„ ne gevallen, waar in de dood van iemand „ spoe-

„ ſpoedig volgde na het huilen van een hond,
„ en" —— Het is al genoeg. Laaten wij zien of deeze grond voldoende is voor uwe overtuiging.

Weet gij, voor eerst, met genoegzaame zekerheid, of alles, wat van die dingen, die gij zo even opteldet, verhaald wordt, zijne *geſchiedkundige zekerheid* heeft, en dus waarlijk op de ondervinding rust? „ Voor alles „ zoude ik niet willen inſtaan, zegt gij; doch „ 'er zijn evenwel veele gevallen, aan welker „ zekerheid men niet kan twijffelen." Gij erkent dus zelfs, dat alles zo echt niet is als men elkanderen wel zoekt wijs te maaken, en dat dus een goed gedeelte van die zonderlinge waarzeggerijen, waar van zo veel opheffs gemaakt wordt, wel op de lijst der ſprookjens zal mogen geplaatst worden.

Maar voor het tweede, zijt gij naauwkeurig genoeg van alle de omſtandigheden van zodanige gevallen, die van u voor volkomen echt worden gehouden, onderricht, om met grond te kunnen verzekeren, dat het geene *bedriegerijen* zijn? „ Hoe zoude het bedrie„ gerij kunnen wezen, vraagt gij, wanneer „ iemand mij mijne voorleedene lotgevallen „ ontdekt, zonder iets meer van mij te wee„ ten, dan mijnen naam en het tijdſtip mijner „ geboorte? of wanneer het geen hij mij „ van mijn toekomſtig geluk of ongeluk aan„ kondigt, naauwkeurig door de uitkomst „ bevestigd wordt?" Ik andwoorde: dit is zeer wel mogelijk. Immers — zulke menſchen zijn doorgaans, vooral indien zij meesters in hunne kunst zijn, ſchrandere lieden,

Digitized by Google

die door allerlei zoort van kunstenarijen de geheimen van anderen weeten uit te vorſchen, bijzonder van hen, die wat bijgeloovig zijn, bij welken zij het meeste belang hebben: zo dat zij dikwijls iemand, die hen komt raadpleegen en meent geheel bij hen onbekend te zijn, reeds door middel hunner ſpions, die zij daartoe in hunnen dienst hebben, in zijne omſtandigheden beter kennen dan hij zoude vermoeden; of hem ook, voor dat hij gelegenheid heeft om hen te zien, door die zelfde ſpions op eene ongemerkte wijze weeten uit te hooren, waar door zij in ſtaat geſteld worden hunne zogenaamde waarzeggerijen, van hem die dezelfde raadpleegt, als waaren het Godſpraaken, te doen bewonderen en gelooven. — Daarbij zijn zij niet zelden vrij goede gelaatkundigen (Phiſiognomisten,) die uit iemand 's wezentrekken en houding veel van zijn karakter ontdekken, en daaruit met zeer veel waarſchijnlijkheid tot verſcheidene van zijne lotgevallen beſluiten kunnen. — Hier komt bij dat zij hunne ontdekkingen en voorſpellingen veelal op eene onbepaalde en raadſelachtige wijze voorſtellen, zo dat hunne uitſpraaken eene verſchillende uitlegging toelaaten, en hunne gedienſtige vereerers eene ruime gelegenheid ontvangen om dezelve op de gebeurde zaaken toe te paſſen. — En wanneer zij al iets bepaald en ſtellig verzekeren, zo is de beandwoording daarvan, door de uitkomst nog geen bewijs, dat zij waarlijk voorkennis van die zaaken hadden, daar zij bij toeval de waarheid kunnen geraaden hebben, waartoe zelfs hunne ſtellige verzeke-

ring

ring, bij menſchen, wier vertrouwen zij hebben, aanleiding kan geeven. Zo kan, bij voorbeeld, eene ſtellige aankondiging van het tijdſtip van iemand's dood, bij hem, die daar aan geloof ſlaat, zulk een ſchrik verwekken en zulk eene ſterke uitwerking op zijn ligchaamsgeſtel hebben, dat hij in de daad op het aangekondigde tijdſtip ſterft.

Gij merkt dus dat uwe ondervinding zo zeker niet is als gij eerst dacht, en zult mij nu wel willen toeſtemmen, dat uw geloof aan waarzeggerijen op de lijst der vooroordeelen moet geplaatst worden. — „ Ik moet bekennen, zegt gij bij u zelven, dat deeze redeneering mij al wat aan het twijffelen heeft gebragt. Maar gij hebt mij alleen geantwoord op het geen ik u van de Horoscooptrekkers voorſtelde?" Ja daar bij heb ik mij alleen bepaald, dewijl voor deeze kunst de meeste grond ſchijnt te zijn, daar al het overige, dat tot de waarzeggerijen behoort, nog veel wisſelvalliger is, en gemaklijk uit eene toevallige beantwoording der gebeurenisſen aan die voorſpellingen of ontdekkingen kan opgelost worden, zonder dat men eenen zekeren grond heeft tot eenen vasten zamenhang tuſſchen de tekenen, waaruit de voorſpellingen gedaan worden, en de daarop volgende gebeurtenisſen te beſluiten. Om ſlegts een voorbeeld te noemen: welken grond heeft men om den dood van iemand, die kort na dat hij in een gezelſchap van 13 Perſoonen aan tafel geweest is, ſterft, daar aan toe te ſchrijven dat hij juist in dat geſelſchap zich bevond? Zoude hij dan, ware hij daar niet

weest, laater geſtorven zijn? Past dit toe op alle de overige waarzeggerijen, en gij zult moeten erkennen, dat dit alles vooroordeel is.

§. 7.

DE VOLKOMENE ONGEGRONDHEID VAN DIT VOOROORDEEL AANGETOOND.

Nu kom ik een ſtap nader, en zal u zoeken te overtuigen, dat uw geloof aan waarzeggerij niet alleen een vooroordeel is, en dat het zelve dus ligtelijk ongegrond *kan* weezen (vergel. §. 5.) maar dat het *in de daad* van allen grond ontbloot is.

A. Wat zoudt gij van mij denken, wanneer ik bij u aan huis kwam, en u in goeden ernst wilde wijs maaken, dat het morgen zoude regenen, om dat ik mijnen ſtok in eenen hoek van uw vertrek geplaatst had? zoudt gij mij niet voor zot houden, of denken dat ik u voor den gek hield en daarom boos op mij worden? zeker ja. En waarom dat? „ Om „ dat, zegt gij, 'er geen verband is tusſchen „ het plaatzen van eenen ſtok in een vertrek „ en het vallen van regen. Maar, vraagt gij, „ wat wilt gij hier mede zeggen?" Ik wil u door dit eenvoudig voorbeeld doen gevoelen, dat, wanneer men uit eene zekere zaak met grond tot eene andere zal beſluiten, 'er een zeker *verband* tusſchen die twee zaaken moet plaats hebben; en dat derhalven alle waarzeggerijen ongegrond zijn, ten zij 'er zulk een vast verband gevonden word tusſchen het geen de

de waarzegger ontdekt of voorſpelt, en het geen waaruit hij dit doet. Indien ik u dus aantoon dat dit verband in die waarzeggerijen ontbreekt, zo zult gij met mij van derzelver ongegrondheid moeten overtuigd worden.

Laaten wij dit eens beproeven, en daar toe ons wederom voornaamlijk bepaalen bij de horoscoopkunst, of de ontdekking van iemands lotgevallen uit zijnen doopnaam en geboorteſtond.

Is 'er eenig verband of zamenhang tusſchen iemands *doopnaam* en toekomſtige lotgevallen? Zoude het 'er iets toe kunnen doen of ik JAN, PIETER, KLAAS of hoe ook heet, om gelukkig of ongelukkig in de waereld te worden? Is het niet geheel willekeurig, hoe mijne Ouders mij genaamd hebben? en zouden dan mijne lotgevallen van zulk eene willekeurige daad kunnen afhangen? Doch wat behoef ik hier op langer ſtil te ſtaan? uw redelijk verſtand kan aan de zotheid van zulk eene ſtelling geen ogenblik twijffelen (*b*).

„ Maar, zegt gij, het komt misſchien hier „ voornaamlijk aan op iemands geboorte-„ ſtond

(*b*) De Hoogleeraar H. J. KROM, wederlegt nog met andere redenen de kracht van iemands naam, om daaruit zijne lotgevallen te ontdekken, in zijn ſchoone verhandeling *de waarde der Horoscoopkunst* bl. 43. 44 die daar kunnen nagezien worden: wanneer men tevens zal zien, hoe veel prijs de hedendaagſche Astrologisten, in het opmaaken van iemands horoscoop, ſtellen op deszelfs naam, daar zij zelfs hiertoe naamplaneeten hebben uitgedacht. Vergel. bl. 49. in de noot, bl. 163.

Digitized by Google

„ ſtond en den ſtand der planeeten op dat tijd-
„ ſtip." Zien wij dan, of 'er tusſchen den ſtand der planeeten op het tijdſtip van iemands geboorte en deszelfs toekomſtige lotgevallen een zeker verband te vinden is. — Dat onder de planeeten althans de Maan eenen aanmerkelijken invloed op onze aarde heeft, in de regeling van wind en weder, in de beſtuuring van eb en vloed, in het groeien van planten en vrugten enz. zal niemand logchenen. En daar het luchts-geſtel weder om op onze ligchaamen werkt, zo kan men niet ontkennen dat de Maan, door middel van het luchts-geſtel, eenigen invloed op ons ligchaam heeft. — Doch zoude deeze invloed zo groot zijn, dat daar van alle onze lotgevallen afhingen, waarin zo veele wisſelvalligheden plaats hebben, waar in dikwijls het geringſte toeval eene groote verandering te wege brengt? Welk gezond verſtand kan dit begrijpen! — En laat ik eens toegeeven, dat de invloed der Maan op ons ligchaam zo groot zij als de ſterkſte voorſtander der horoscoopkunst beweert, moet dan evenwel deeze invloed niet veel ſterker op ons ligchaam werken, wanneer het zelve aan de vrije en opene lucht is bloot geſteld, dan wanneer hetzelve in een beſlooten vertrek zich bevind? Immers ja. En volgt hier uit niet, dat het volſtrekt onmogelijk is, de lotgevallen van iemand te bereekenen uit den ſtand der Maan bij deszelfs geboorte; daar toch de geringe invloed, welken de Maan in dat oogenblik op het pas gebooren kind kan uitoeffenen, in vervolg van tijd, door den meerderen invloed van dezelve op

het

het in de open lucht ſpeelend kind, moet overwonnen worden? — Ik beſluit dan hier uit, dat 'er geen verband plaats heeft tuſſchen den ſtand der Maan bij iemands geboorte en deszelfs toekomende lotgevallen en bedrijven.

„ Gij ſpreekt alleen, dunkt mij, hoor ik u „ zeggen, van de Maan, en niet van de overi„ ge planeeten?" Dit heb ik met opzet gedaan, naardien de Maan, wegens haare nabijheid bij, en geduurige beweeging om de Aarde, gewis veel ſterker invloed op dezelve heeft dan eene der andere planeeten, die veel verder van ons verwijderd zijn. Het geen ik dus van de Maan gezegd heb, kan met nog meer recht op de overige planeeten toegepast worden (*c*).

Ook kan ik geenen ſamenhang zien tusſchen de *trekken* (lineamenten) *der handen* en de lotgevallen van iemands leeven. Indien men nog uit de trekken van het aangezicht zo iets wilde leezen, zo zoude zulks eenigen ſchijn hebben, daar het gelaat van iemand veel van zijn karakter en temperament ontdekt; maar wat doen de trekken der handen hiertoe? Zal mijn leeven langer of korter zijn, naar maate eene zekere vouw in mijn hand, de zogenaamde levenslinie, korter of langer is? wie kan zulke zotheden gelooven? en van

(*c*) Die meer hier van wil leezen, raadpleege de boven aangehaalde verhandeling van H. J. KROM, opzetlijk ter wederlegging der zogenaamde Horoskoopkunst geſchreeven, alwaar dit ſtuk op gronden van rede en Godsdienst allezins voldongen wordt.

Digitized by Google

van waar heeft men dan deeze zonderlinge ontdekking gehaald? wie heeft den chiromantist gezegd, of hij zijne waarzeggingen naar de rechte- of linkehand moet inrichten?

Even weinig verband is 'er tusſchen *droomen* en de gebeurenisſen, die daar uit voorſpeld worden. Droomen toch zijn natuurlijke uitwerkſels onzer verbeeldingskracht, dewelke de denkbeelden, die wij waakende gevormd hebben, in den ſlaap herhaaldt, met elkanderen op eene willekeurige en ſomtijds geheel niet ſamenhangende wijze verbindt, van elkanderen ſcheidt of verandert, naar maate bijkomende omſtandigheden zulks medebrengen. En gelijk nu niemand zal beweeren, dat onze lotgevallen afhangen van onze verbeelding wanneer wij waaken, en dus onze verbeelding door onze rede kunnen beſtuuren, hoe veel minder kunnen dan deeze lotgevallen afhangen van onze verbeelding in den ſlaap, waarin zij geheel willekeurig werkt? 'Er is dus geen verband tusſchen de harſenſchimmen van eenen droom en onze toekomende lotgevallen (*d*).

Misſchien vraagt gij: „ Zoude 'er echter „ geen ſamenhang kunnen wezen tusſchen „ *het huilen van eenen hond* of *het ſchreeuwen* „ *van*

(*d*) Zo iemand dit wijsgeerig wil behandeld zien, die leeze de Verhandeling van J. C. HENNINGS, *over de Droomen* en *Slaapwandelaars*. Uit het hoogduitsch vertaald en te Amſterdam 1788 uitgegeeven.

„ *van eenen vogel*, en het sterfuur van eenen „ mensch?" Wat dunkt u: zoude een hond of vogel naauwkeuriger kennis hebben aan de tekenen van eenen nabijzinden dood eenes menschen, dan de kundigste Geneesheer? „ Neen, zegt gij, dit te beweeren, zoude in „ het zotte loopen" Wel nu, op welken grond zal dan een hond of vogel door zijn gehuil of geschreeuw den dood van iemand kunnen aankondigen? Ik voor mij beken, geenen grond te kunnen vinden, en dus geen mogelijk verband tusschen zulk een gehuil of geschreeuw en iemands dood te kunnen zien. Gij zult mij mogelijk tegenwerpen, dat die dieren misschien door middel van hunnen scherpen reuk den aannaderenden dood van eenen zieken kunnen ontdekken. Doch, ik andwoorde dat men door dit te beweeren vooronderstelt, dat het bederf in een levendig mensch zo groot zoude kunnen weezen, dat hetzelve door middel van den reuk eenen gewissen dood aankondige; eene vooronderstelling, die ik niet geloof dat door eenig geneeskundigen zal toegestaan worden; behalven dat het gehuil der honden en geschreeuw der vogelen niet slechts bij ziekten van eenen rotachtigen aart, maar ook bij andere zoort van kwaalen, ja zelfs dikwijls omtrend volkomen gezonde menschen bespeurd wordt; ten blijke dat het zintuig des reuks die dieren zulk eene voorkennis niet kan bezorgen.

Van de overige nog toevalliger zaaken, waaruit men toekomende gebeurtenissen of verborgene dingen wil voorspellen en ontdekken, als uit het koffiedik, het breeken van een

een glas of ſpiegel, het aanzitten van dertien Perzoonen aan eene tafel (*e*), enz. ſpreek ik niet, dewijl ik uw gezond verſtand zoude te kort doen, indien ik niet vooronderſtelde, dat gij nu zonder eenig betoog zoudt erkennen, dat tusſchen dezelve nog veel meer de vereischte ſamenhang ontbreekt.

Ik beſluit dan uit het gezegde, dat, daar 'er geen verband is tusſchen de dingen, waaruit de waarzeggers iets voorſpellen en het geen zij daaruit afleiden, deeze waarzeggerijen ten eenemaale ongegrond zijn.

B. En dit beſluit zal nog meer gewettigd worden, indien wij onze aandacht vestigen,

1. Op de *gebrekkige kennis*, die de waarzeggers veelal hebben van dat geen, het welk zij zelve verklaaren naauwkeurig te moeten weeten om hunne kunst uittevoeffenen, bij voorbeeld: in het trekken van iemands horoscoop zeggen zij, dat de kennis aan het juist tijdſtip van desſelfs geboorte noodzaaklijk vereischt wordt, naardien de ſtand der planeeten elk ogenblik verandert. Maar wie is in ſtaat, op een minuut na, den waaren tijd zijner geboorte op te geeven? de meeste weeten niet eens het uur, waarin zij ter waereld zijn gekomen; om nu niet te ſpreek envan de afwijking der mees-

(*e*) Het belagchlijke van dit laatſte vooroordeel wordt ten duidelijkſten aangetoond in het allezins nuttig *weekblad voor den zogenaamden gemeenen man*, het welk door het Groninger Departement van de Maatſchappij: *Tot Nut van 't Algemeen* wordt uitgegeeven. Zie Iſte Deel No. 15.

Digitized by Google

meeste uurwerken van den waaren tijd. Dus moet die geheele kunst, al was zij anders gegrond, alleen daarom mank gaan (*f*).

2. En welke *ongerijmde gevolgen* vloeien 'er uit deeze kunst van waarzeggen voort! Hangen iemands lotgevallen af van het tijdstip zijner geboorte, of worden dezelve aangeweezen door den stand der planeeten op dien stond, zo moet volgen dat zij allen, die op het zelfde tijdstip en dezelfde plaats, bij voorbeeld eene groote stad als *Amsterdam*, gebooren worden, ook dezelfde lotgevallen moesten hebben, zonder dat de verschillende stand der ouders, de verschillende opvoeding, enz. hierin eenige verandering zouden kunnen maaken.

Kan

(*f*) Welke kundigheden 'er buiten dat vereischt werden, om eenen horoscoop naar de regels der kunst te trekken, waar van de meeste zogenaamde Astrologisten geheel ontbloot zijn, kan men in de aangehaalde Verhandeling van KROM leezen, alwaar die Geleerde ons tevens een zeer sterk bewijs voor de ongegrondheid der horoscoopkunst voorstelt, ontleend van het horoscoop van JESUS CHRISTUS door zekeren CARDANUS, volgens alle de regels der Astrologie opgemaakt, dewelke volmaakt aan alle de lotgevallen, onzen Heiland volgens het verhaal der Euangelisten overgekomen, beandwoordde, maar in welks opmaaking de genoemde Astrologist zich merklijk vergist hadt in de bepaaling van den dag van JESUS geboorte; waaruit de schrijver te recht dit gevolg afleidt dat die geheele horoscoopkunst volslaagen ongegrond is; dewijl anders eene verkeerde berekening de verlangde uitkomst niet had kunnen geeven. Zie bladz. 127 —

Digitized by Google

Kan 'er iets ongerijmder en meer met de ondervinding ſtrijdend bedacht worden?

3. En *logenſtraft* ook niet de ondervinding meermaalen allerlei zoort van waarzeggerijen? Hoe dikwijls gebeurt juist het tegendeel van het geen een waarzegger van zich zelven of anderen had voorſpeld of ontdekt. De Hoogleeraar KROM brengt hier van meer dan één voorbeeld bij, in zijne verhandeling over de Horoscoopkunst (*g*), alwaar hij onder anderen verhaalt, hoe zeker beroemde wiskundige (Mathematicus) en Astrologist van de vijftienden eeuw, STOFLER genaamd, eene voorzegging in 't licht gaf, dat 'er in het Jaar 1524, zulk eene ſchrikkelijke verwoesting, door de vereeniging (*Conjunctie*) der planeeten, op de aarde zoude vooroorzaakt worden, dat die daar door, als door eenen tweeden zondvloed, geheel zoude worden omgekeerd: welke voorſpelling eenen verbaazenden ſchrik door geheel *Europa* verſpreidde, en aan welke zeer veelen, zelfs Vorſten en Geleerden, zo veel geloof ſloegen, dat zij allerhande voorbereidſels maakten om zich in dien algemeenen nood, zo veel mogelijk, te beveiligen, terwijl echter de uitkomst leerde, dat in ſtede van zulk eene vreeslijke verwoesting het jaar 1524. een der ſchoonſte en vruchtbaarſte jaaren opleverde (*h*). — Ten blijke dat

(*g*) Bl. 98. ——

(*h*) Voorbeelden van eenen anderen aart, die insgelijks het bedrieglijke en leugenachtige der waarzeggerijen ten duidelijkſten bewijzen, kan men vinden in het *Weekblad voor den zogenaamden Gemeenen Man*, Iſte Deel No. 16.

Digitized by Google

dat deeze waarzeggerijen geenen zekeren grond hebben: want hadden zij dien, dan moesten dezelve nimmer faalen. Gij zult mij, hoop ik, niet tegenwerpen, dat het mislukken van zodanige voorſpellingen niet aan het ongegronde en onzekere der ſtarrevoorzegkunde, maar aan de onkunde der waarzeggers of Astrologisten, moet toegekend worden: immers het zo aanſtonds aangehaalde voorbeeld van STOFLER toont, dat ook de kundigſte en beroemdſte Astrologisten in hunne voorzeggingen te leur geſteld worden, niettegenſtaande zij van derzelver waarheid zo ſterk zich verzekerd hielden, dat zij dezelve openlijk in het licht gaven, zonder van iemand hunner kunstgenooten daarin tegengeſprooken te worden; het welk tot een zeker bewijs verſtrekt, dat, niet hunne onkunde in de Astrologie, maar die kunst zelve, hen misleid heeft.

4. Voegt hier bij dat de *beruchtſte waarzeggers zelve duidelijk getoond hebben, aan hunne kunst niet te gelooven.* Ik beroep mij in dit opzicht op den zo beruchten LUDEMAN; die toont, in zijnen *Spiegel der wereld* (*i*), voor elk verſtandigen ten duidelijkſten, dat hij zijne kunst voor enkele kwakzalverij hieldt: en dat dezelve, voor zover zij nog eenigen grond had, alleen door natuurlijke ſchranderheid beoeffend wierd; gelijk elk, die uit dit gezichtpunt zijn werk leest, gereedlijk zal toeſtemmen (*k*).

5 Ein-

(*i*) Indien dit werk echt zij, waar aan door veelen nog getwijffeld wordt; zie KROM bladz. 158 —

(*k*) Deeze gedachte ben ik verſchuldigd aan eene,

Digitized by Google

5. Eindelijk, de waarzeggerijen ſtrijden ook lijnrecht *tegen de Godlijke goedheid en wijsheid*, naardien het voor ons tijdlijk en eeuwig welzijn hoogstnoodzaaklijk is, dat wij hier op aarde van onze toekomende, zo gunſtige als ongunſtige, lotgevallen onkundig blijven. De voorkennis toch van toekomſtige onvermijdelijke onheilen zoude ons leeven verbitteren, alle tegenwoordige vreugde verbannen, en de aanſtaande rampen reeds bij voorraad doen gevoelen en duizendmaal vermenigvuldigen; terwijl de zekere kennis van toekomenden voorſpoed ons met een pijnigend verlangen na dezelve zoude vervullen, met ons tegenwoordig lot ontevreden maaken, en voor een groot gedeelte van de aangenaamheid van dat geluk bij deszelfs genot berooven, daar hetzelve alle verrasſching als dan zoude misſen. Is het nu van de hoogſte wijsheid en goedheid te denken, dat zij ons van deeze zo heilzaame onkunde zoude berooven, door ons gelegenheid te geeven onze lotgevallen vooraf met eene wiskunſtige zekerheid te kunnen weeten? Neen voorzeker! dit kunnen, dit mogen wij niet denken. — En door dit bewijs vervalt tevens eene *tegenbedenking*, die misſchien bij den eenen of anderen uwer, onder mijn voorig betoog, is opgekomen, naamlijk: „ Of het niet mogelijk is, dat de waarzeggers hunne ontdekkingen door middel voorál van de helſche geesten kunnen ontvangen, ge-

nog niet gedrukte, Redevoering, in welke dit ſtuk opzetlijk, en op de overtuigendſte wijze, betoogd wordt.

Digitized by Google

gelijk sommige wikslers zulks in de daad voorgeeven?" Immers, strijdt zulk eene ontdekking tegens de Godlijke wijsheid en goedheid, zo strijdt het ook tegen deeze Godlijke deugden, dat het Opperwezen dit die booze geesten zoude toelaaten, al hadden zij ook voor zich zelven zulk eene kennis onzer toekomstige lotgevallen. Maar behalven dat, zoude men wel vrijheid hebben zulk een voorkennis aan een eindig verstand toe te kennen? Leert ons Gods woord niet, dat onze lotgevallen, waarin dikwijls door een ge, ring en onvoorzien toeval zulke gewigtige veranderingen gemaakt worden, van de bijzondere voorzienigheid des Allerhoogsten afhangen, die naar een bij hem gemaakt en dus hem alleen bekend plan dezelve bestuur? Mogen wij dan niet met het hoogste recht de zekere voorkennis aan onze toekomende lotgevallen de booze geesten, hoe schrander zij ook wezen mogen, ontzeggen, daar toch niemand zal willen beweeren dat hun ons toekomstig lot door eene onmiddelijke Godlijke openbaaring zoude ontdekt zijn, en zij zonder dit 'er geene gegronde kennis van kunnen verkrijgen?

Nu, dunkt mij, heb ik genoeg gezegd om u van de volkomene ongegrondheid der waarzeggerijen te overreeden, en gaa daarom tot de Toverijen over.

§. 8.

DAT HET GELOOF AAN TOVERIJEN OOK EEN ONGEGROND VOOROORDEEL IS BETOOGD (*l*).

Het vooroordeel omtrent waarzeggerij heeft ons wat lang bezig gehouden; de overigen zullen wij ſpoediger kunnen afdoen.

1. Wanneer ik u vraag, op welken grond uw geloof aan Toverij rust, zo zult gij u, misſchien, wederom op de ondervinding beroepen: maar echter niet, gelijk ik denk, met zo veel vertrouwen als omtrent de waarzeggerij (zie §. 6.). „ Neen, zegt gij, ik begin „ mijne ondervinding in dit zoort van zaa„ken al wat te wantrouwen." Dit is mij aangenaam: want zo toont gij voor overtuiging vatbaar te zijn. En om u volkomen van de zwakheid der gronden, waarop het geloof aan Toverij ſteunt, te overreeden, zo geef ik u alleen het volgende in bedenking.

Zijn 'er niet veele dingen in de natuur, waar van de kunst zich kan bedienen, die voor iemand, van deeze zaaken onkundig, uitwerkſels voortbrengen, welke de menſchlij-

(*l*) Ik heb hier de orde, in de Prijsvraag gevolgd, een weinig veranderd, door Toverijen vóór Duivelsbezweeringen te behandelen: dewijl mij dit gelegenheid gaf, in het betoog van derzelver ongegrondheid eenen korteren weg te betreeden, naardien met de Toverijen ook de Duivelsbezweeringen genoegzaam moeten vallen, gelijk in de volgende §. zal blijken.

Digitized by Google

lijke krachten zeer ver ſchijnen te boven te gaan? Gij kent, bij voorbeeld, het compas, waarop de ſchippers zeilen, 't welk door de werking van den zeilſteen (Magneet) beſtendig het noorden en zuiden aanwijst; gij weet dat eene ſtaaf ijzer of ſtaal, met den zeilſteen aangeſtreeken, alles wat ijzer is, met eene aanmerklijke kracht aantrekt; gij zult ook wel gehoord hebben van electriſeeren, het welk van liefhebbers der natuur dikwijls wordt in 't werk geſteld, en ſomtijds ook gebézigd om eenige ziekten te geneezen. Met deeze twee krachten in de natuur kunnen veele verbaazende proeven gedaan worden, die voor iemand, die van dezelve onkundig is, geheel onbegrijplijk zijn. En zouden dan zogenaamde Toveraars en Goochelaars zich ook hier van niet kunnen bedienen, om onkundigen door hunne kunſtenarijen te verbaazen, en hen van hun geld te berooven (*m*)?

Daar en boven zijn 'er zeer veele zo genaamde Toverkunſten, die door eene enkele gaauwigheid gemaklijk kunnen verricht worden. Hoe, bij voorbeeld, een Goochelaar door zulk eene gaauwigheid de vertooning kan maaken, van eenen levenden haan eerst den kop af te ſlaan, en hem voort daarna wederom levend te maaken en met een levenden kop

(*m*) Die daar toe lust en gelegenheid heeft, kan hier over nazien het *Toverboek van* WITGEEST, als mede het *Natuurlijk Toverboek, behelzende de verbazenſte geheimen van Natuur en Kunst*, te *Amſterdam en Harlingen* bij ALLART en VAN DER PLAATS uitgegeeven.

Digitized by Google

kop voorzien te laaten loopen, toont HENNINGS (*n*) met een voorbeeld aan: naamlijk door middel van eenen dooden kop van eenen haan, in welks hals een blaasjen met bloed verborgen is, en die aan eenen levenden haan voorzichtig wordt vastgehecht, terwijl de levende kop van dien haan onder desselfs vleugels wordt vast gebonden.

Maar, denkt gij, waar blijven de *Hekſen*? Daar was ik nu aan toe.

Voor eerst moet ik u vraagen, of gij wel immer met uwe eigene oogen eene, in eene padde, kat of iets diergelijks veranderde Heks gezien hebt? Gij zegt: „ Ik zelve heb zo „ iets wel niet gezien, maar ik heb het zo „ dikwijls van anderen gehoord, dat ik 'er „ bijna niet aan twijffelen kan." Dan, indien gij zulk een vreemd verſchijnſel op 't gezag van anderen zult gelooven, zo moet gij niet alleen van de geloofwaardigheid dier Perſoonen volkomen overtuigd weezen, maar ook zeker weeten, dat zij door hunne verbeelding als anderzins niet misleid zijn; en zulke getuigen, geloof ik niet, dat gij voor deeze zaak ligt zult vinden, daar verſtandige en onbevooroordeelde menſchen nimmer iets van zulke hekſen verneemen. Uwe overtuiging ſteunt dus op eenen zeer wankelen grond.

Misſchien zegt gij: „ Het gebeurt echter „ meermaalen, dat Kinderenen ook volwaſſene menſchen aan het kwijnen raaken, zon-

„ der

(*n*) Over de leer aangaande Geesten en Geestenzienders I. Deel bladz. 203.

Digitized by Google

„ der dat iemand weet wat hen deert: en dat
„ men *kranſen* in de bedden en kusſens van
„ zulke lijders vindt: ja zelfs dat zij vreemde
„ ligchaamen en levende dieren, als kikvor-
„ ſchen enz. uitbraaken: zijn dan de zulken
niet behekst?" Ik andwoorde dat dit beſluit geheel niet doorgaat. — Of zijn 'er niet veele kwaalen, diezelfs den kundigſten Geneesmeester verleegen maaken, en die echter louter uit natuurlijke oorzaaken ontſtaan zijn, gelijk daar na bij het openen der lijken van zulke lijders meermaalen blijkt? — En wat de *kranſen* in de bedden en kusſens, waar op zodanige zieken ſlaapen, betreft, die kunnen zeer wel door natuurlijke oorzaaken daarin gekomen zijn, naamlijk, door het ſamenpakken der vederen, wier punten door het broeiën en zweeten der veêren met eene vetachtige ſtof voorzien werden, waar mede zich tevens de draaden, bij het naaiën der bedden daar in geraakt, vereenigen, als mede ſtukjens wasch, door het wasſchen der bedden tusſchen de veêren gevallen; welk ſamenpakken der veêren of pluimen, tot zogenaamde Kransjes, door de vochtigheid der bedden en het niet behoorlijk ſchudden derzelver, nog meer bevorderd wordt. — Indien gij de moeite wildet neemen om de bedden van uwe kinderen of dienstboden te openen, zo zoudt gij ook in dezelve zulke Kranſen vinden, ſchoon de perzoonen, die daarop ſlaapen, volkomen gezond zijn (o). — *Het braaken van Kikvorſchen* en

(o) Men leeze verder na het geen in het Weekblad

en diergelijke vreemde ligchaamen, kan ook gemaklijk uit natuurlijke oorzaaken verklaard worden. Geneeskundigen toch verzekeren ons, dat men door het drinken van water uit een sloot, met het kroos van Kikvorschen voorzien, deeze dieren in zijn ligchaam kan doen aanteelen.

Ik herinnere mij hier van een treffend geval, voor eenige jaaren gebeurd, te hebben hooren verhaalen: Zeker persoon gevoelde eene hevige pijn in het ligchaam, en vervoegde zich ter geneezing bij eenen Doctor, die hem ontlastende geneesmiddelen toediende, met dat gevolg, dat de lijder een vreemd dier, hier te Lande onbekend, loosde. De Geneesheer ondervraagde den lijder, of hij immer in vreemde landen had gereisd? en ontving het bericht dat deeze persoon voor eenigen tijd in dat land, alwaar die zoort van dieren te huis hooren, geweest was, en op reis door eenen hevigen dorst aangevallen, uit een stilstaand water had gedronken; zo dat het raadsel, hoe dit vreemd dier in het ligchaam van dien persoon gekomen was, aanstonds wierd opgelost. — Voor het overige wil ik u gaarn toestemmen, dat het niet onmogelijk is, door giftmenging iemand eene sleepende en doodelijke ziekte te berokkenen; maar dit zult gij geen behekschen, betjoenen of betoveren willen noemen?

„ Dus zullen mijne denkbeelden, dit be-

„ sluit

voor den zogenaamden gemeenen man, over deeze stof gezegd wordt, II. Deel No 58.

Digitized by Google

„ fluitmaakt gij, dunkt mij, uit het gezegde „ op, van Toverij en het geen daartoe ge„ bragt kan worden, ook wel vooroordeelen „ zijn." Ja dat zijnze gewislijk: en niet alleen dit, maar,

2. Zij zijn ook *ten eenenmaal ongegrond.* Immers: — alle Toverijen en Hekserijen, indien zij waarlijk dat geen waren, waar voor zij uitgegeeven worden, zouden de krachten van den mensch te boven gaan, en dus door behulp van booze Geesten, gelijk ook voorgewend wordt, moeten verricht worden. — Doch veele van die zogenaamde Toverijen zijn van dien aart, dat zij alle eindige krachten, en dus ook die van den Duivel, verre overtreffen: waartoe behoort het veranderen van Menschen in Katten, Wolven, Padden en andere dieren, welke wezensveranderingen eene scheppende kracht vooronderstellen: hiertoe zoude dus op zijn minst eene Godlijke almagt vereischt worden. Niemand is echter nog zo zinloos geweest, van deeze dingen voor Godlijke wonderwerken te verklaaren —— terwijl andere kunstenarijen, die misschien onder het bereik van de vermogens der booze Geesten zijn, van dien aart zijn, dat het tegens de Godlijke goedheid zoude strijden dezelve toetelaaten, en den Duivel onverhinderd zijne magt te laaten gebruiken, om ons menschen op zulk eene wijze te benadeelen of te misleiden — En, dat alles afdoet, de ondervinding heeft reeds de zogenaamde Toveraars volkomen ontmaskerd, en geleerd, op welk eene wijze zij hunne Kunstenarijen verrichten, naamlijk, door eene enkele gaauwig-

Digitized by Google

heid, of door het ſchrander gebruik maaken van de, voor het gemeen onbekende, natuurkragten (vergelijkt het begin van deeze §.) zo dat veelen hunner als liſtige volksbedriegers door eene verlichte regeering uit de Maatſchappij verbannen zijn, en hunne plaats in het tucht- of rasphuis gevonden hebben, zonder dat hunne Toverkunsten hen daar uit hebben kunnen verloſſen.

Zult gij nu nog langer aan Hekſen en Toveraars gelooven? Ik hoop dat gij u over uwe ligtgeloovigheid zult ſchaamen, en voortaan deeze beuzelaarijen, als ongegronde vooroordeelen, met verachting verwerpen.

§. 9.

HET ONGEGRONDE VAN HET VOOROORDEEL OMTRENT DUIVELSBEZWEERINGEN AANGETOOND.

Het zal nu niet nodig zijn, u breedvoerig het ongegronde van uw geloof aan de Duivelsbezweeringen te betoogen. Immers, daar zodanige bezweeringen vooral omtrent behekſte of betoverde menſchen gepleegd worden, en wij gezien hebben dat zulke betoveringen en behekſchingen op eenen zeer loſſen grondſteunen, ja geheel geenen grond hebben, zo volgt, dat 'er voor de bezweeringen, of onttoveringen van dezulke geen meer gronds kan weezen.

En niet minder wankel is de grondſlag van het eigenlijk dus genaamd Duivelsbezweeren, het welk ſomtijds nog hedendaags omtrent menſchen, die voor *van den Duivel bezeten* ge-

gehouden worden, wordt in 't werk gesteld; daar het toch op zijn minst zeer twijffelachtig is, of de Duivel, ook nu nog na dat JESUS deszelfs rijk verstoord heeft, wel magt bezit om in den mensch te vaaren, en hem als een lijdelijk werktuig te bezielen of te kwellen. — Doch al eens toegestaan zijnde, dat de Duivel ook nu nog magt heeft, om, het zij in eigen Perzoon, het zij door middel van Hekfen en Toveraars, op zulk eene wijze de menschen te bezielen en te plaagen, is het dan nog te denken, dat de Duivel zich ook zal laaten gebruiken om zijne eigene werken wederom te vernietigen, en op het *commando* van den eenen of anderen zijner slaaven van zijn kwellingen zal afzien, en den bezetenen of behekften zal verlaaten? Getuigt JESUS niet (*Matth.* XII: 15.) „ Dat een rijk, het welk „ tegen zich zelven verdeeld is, niet kan be„ staan?" welk gezegde van den Heiland hier zo veel te meer afdoet, daar hij hetzelve bezigde om te betoogen, dat de eene Duivel den anderen niet uitwerpt. — „ Maar, zegt gij, „ worden niet veele Duivelsbezweeringen door „ het *aanroepen van Gods naam*, of het ge„ bruiken van Gods woord, verricht?" Dit word wel van sommige voorgewend, doch met even weinig grond als het voorgaande. Het strijdt toch regelrecht tegens Gods heiligheid, dat hij met zijne almagt een dienstknecht zoude worden van menschen, die dikwijls van een zeer slecht zedelijk gedrag zijn. Daarenboven doet God geene wonderwerken, dan om de gewigtigste redenen en tot de verhevenste oogmerken, vooral ter bevestiging van de waarheid

heid eener Godlijke leer. Maar dat Godlijk oogmerk, namelijk doel ontbreekt geheel in de Duivelsbezweeringen. Het zoude gewis oneindig meer met de wijsheid en heiligheid des Allerhoogsten overeenstemmen, dusdanige werkingen van de booze Geesten te verhinderen, dan, dezelve eens toegelaaten hebbende, die wederom door middel van bezweeringen, en dus op eene wonderdaadige wijze, te doen verstooren; en zonder een wonderwerk zal de Duivel niet wel genoodzaakt kunnen worden, den bezochten mensch te verlaaten, daar hij niet bijgeloovig genoeg is om zich door eene louter plechtigheid te laaten verschrikken.

Gij zult mij mogelijk tegenwerpen, dat 'er evenwel gevallen zijn, waarin zogenaamde duivelbanners of toverdoctors iemand, die voor betoverd of behekst gehouden wierd, hebben geneezen. Dit wil ik niet ontkennen; maar dan hebben zij ook zulke lijders geneesmiddelen toegediend, en daartoe is zeker geene bezweering van den Duivel of de Heks nodig: of, indien de geneezing volgde, zonder eenige natuurlijke middelen, kan zulks eene toevallige uitkomst geweest zijn, veroorzaakt door eene gelukkige redding der natuur. — Op dezelfde wijze kan men ook het zogenaamde *zegenen van het vee* verklaaren, als mede het geen 'er van de kracht van zekere *penningen*, om kinderen gelukkig de tanden te doen krijgen, of om de jicht te verdrijven, verhaald wordt, en het *afneemen van kiespijn* of *de anderdaagsche koorts*, enz. bij toeval toch kan, na het aanwenden van deeze niets betekenende middelen, eene gewenschte ge-

nee-

neezing volgen: die ook somtijds kan veroorzaakt worden door de opgewondene verbeeldingskracht van den lijder; waarom men wel eens zegt: 'er moet een goed geloof bij weezen.

En wat het oproepen van verstorvene menschen of derzelver schimmen, door de zogenaamde *Zwarte Kunst (Necromantie)* betreft; de ondervinding heeft dit zoort van bedriegerij reeds ten vollen ontdekt, daar het bekend is, dat zulke zwarte kunstenaars zich hiertoe bedienen van eene bedekte toverlamp, aarn, die gij misschien wel eens gezien hebt, en welker werking zeer natuurlijk is (*p*).

Ook kan het *verdrijven van spooken* zeer wel zonder het duivelbezweeren verricht worden, gelijk blijken zal, wanneer ik u aantoon, dat het geloof aan spookerijen insgelijks tot de ongegronde vooroordeelen behoort; waartoe ik de volgende §. zal besteeden.

§. 10.

HET ONGEGRONDE VAN 'T GELOOF AAN SPOOKERIJEN BETOOGD.

Om het ongegronde van dit vooroordeel omtrent spookerijen te bewijzen, beroep ik mij:

1. Met veel vertrouwen, op het *gebrek aan de*

(*p*) HENNINGS verhaalt eene treffende ontdekking van zulke bedriegers, in zijn werk over de Geesten en Geestenzieners. I. Deel bladz. 214. —

Digitized by Google

de geſchiedkundige waarheid van ſpookverſchijningen, daar alles, wat men hier van verhaalt, zonder veel moeite, uit natuurlijke oorzaaken kan verklaard worden. „ Dit zal u moeilijk vallen," zegt gij welligt bij u zelven. Laaten wij het beproeven:

Hebt gij ooit zelve een Spook gezien? „ Ja, zegt gij, eenmaal heb ik zo iets ge„ zien; maar ik begeer het mijn leven niet we„ der te zien." Wel nu! hoe zag dat ſpook 'er „ uit? waar geleek het naar? naar een mensch? „ of naar een dier? of naar een wanſchepſel? „ Ik kan deszelfseigentlijke gedaante niet naauw„ keurig beſchrijven; want het was maane„ ſchijn, en ik durfde zo nabij het zelve niet „ komen, dat ik deszelfs gedaante onderſchei„ den zien konde: maar het ſcheen mij een „ ijslijk monſter te weezen." Het is jammer dat gij dit niet beter onderzocht hebt: want dan zoude, allerwaarſchijnlijkst, uw ijslijk monſter in eenen gewoonen boom, of in een ongewoone houding zittend paard, of in een ander natuurlijk wezen veranderd zijn. 'Er is toch eene menigte van voorbeelden voorhanden, waar uit blijkt, dat de vreemdſte en verſchriklijkſte vertooningen, vooral in den maaneſchijn, op eenen afſtand gezien, de eenvoudigſte en natuurlijkſte oorzaaken tot eenen grondſlag hebben, wanneer hij, die zo iets ziet, ſlechts moeds genoeg heeft om die vertooning van nabij te onderzoeken. Wat zoudt gij, bij voorbeeld, van het volgend geval denken? Iemand zat eens op een oud kasteel diep in den nacht te leezen of te ſchrijven, en hoorde op het onverwachtst in

de

de voorzaal een groot gedruis, als of 'er iets viel, en niet lang daarna een ſterk geſcharrel over den vloer; hij ſtond op, om bij het maanlicht te zien wat 'er was, maar niets ontdekkende, neemt hij de kaars, en toen zag hij, tot zijne verwondering, eene houten vogelkooi, zonder eenige zichtbaare oorzaak, heen en weder over het vertrek tuimelen. Zoudt gij dit niet voor eene waare ſpookerij houden? En echter bleek bij nader onderzoek, dat eene grijze Kat, die bezig was met eene musch, in de kevie den voorigen dag opgeſlooten, daaruit te haalen, de waare oorzaak deezer ſpookerij was; welke kat wegens haare gelijke kleur met den vloer niet eerder ontdekt wierd. Dit is geen verdicht geval, maar eene waare gebeurenis, door den Hoogleeraar HENNINGS in eigen Perſoon ondervonden (r).

Meer-

(r) Zie zijn meermaalen angehaald werk, III Deel bladz. 61 — De Schrijver verhaalt in het Iſte Deel deszelfden werks, bladz. 163. nog een ander geval, insgelijks aan hem zelven overgekomen; het welk ik hier, ten gevalle van dezulken mijner leezeren, die dit werk niet kunnen raadpleegen, met de eigene woorden van HENNINGS zal afſchrijven: „ Ik woonde op een kamer waartoe men door een „ naauwe gang moest komen, welke met een glas „ eindigde, het welk naar buiten open ſloeg; wan„ neer ik nu eens op eenen avond met een vriend „ ſprak, zo kwam het mij voor als of iemand aan „ de deur klopte: maar om dat mij het geluid al „ te zagt voor kwam en ik mijn geſprek niet wil„ de afbreeken, zo dacht ik bij mij zelv': indien 'er ie-

„ mand

Meermaalen worden ook ſpookvertooningen opzetlijk gemaakt door *guiten* of *bedriegers*, die

„ mand is, zo zal hij nog wel eens en harder klop-
„ pen. Zo als ik dacht gebeurde het ook: daar
„ werdt weêr geklopt, en ik zeide tot den Vriend,
„ die bij mij was dat het mij toeſcheen, als of 'er
„ iemand reeds vooraf geklopt had; hij zeide mede
„ ja, waarom ik riep: kom binnen! doch daar kwam
„ niemand, al hoe wel ik het woord: kom binnen
„ herhaalde. Vermits ik nu geen lust of trek bij mij
„ beſpeurde om op te ſtaan; zo zeide ik tot mijn
„ Vriend: wil hij niet binnen komen dan mag hij
„ buiten blijven, en wij vervolgden ons geſprek —
„ Weldra wierdt dit weer afgebroken door een her-
„ haald kloppen aan de deur, het welk zeer duide-
„ lijk was en waar door zelfs de ſcheut van het
„ ſlot — welken, dat men wel moet merken, ſpee-
„ lens had en wapperde, door eene beweging
„ een geluid gaf. Hier op ſtond ik op, maakte de
„ deur open: maar ziet! daar was niemand te zien
„ noch te hooren. Voorts zeide ik tot mijn' Vriend
„ M... B... welke thans nog, als Leeraar bij het
„ *Gijmnaſium te Gotha* leeft, 't is zeker een Stu-
„ dent, die mij een pots wil ſpeelen. Na dat ik
„ daarom de deur weêr toegedaan had, zeide ik tot
„ den gemelden M... B... komt, houdt gij de kaars,
„ wij willen wagten tot dat 'er weêr geklopt
„ wordt, als dan zal ik de deur ſchielijk open
„ doen, en dan weete ik, dat de geen, die geklopt
„ heeft, betrapt moet worden, om dat de gang zo
„ naauw is, dat de deur bijkans de ganſche breed-
„ te des gangs beſlaat. Zodra ik nu de deur geo-
„ pend zal hebben, licht dan met de kaars naar bui-
„ ten, ten einde wij voort den geheelen gang over
„ en hem zien, welke mij voor den gek wil hou-
„ den.

die daar uit hun voordeel meenen te trekken; gelijk het dus dikwijls gelegen is met huizen, waar-

„ den. Wij hielden ons beiden heel ſtil, en hoorden
„ weldra hier op een geluid, het welk ons beiden
„ volkomen zo voor kwam, alsof een vrouwsper-
„ ſoon met zijden kleêren tegen den muur ſtreek.
„ Ik zeide, hoewel heel zagt, tot mijn' vriend: ei
„ 't is zelfs een vrouwsperſoon: en deeze vriend
„ gaf, door het knikken met zijn hoofd, zijne toe-
„ ſtemming te kennen. Niet lang daarna klopte dit
„ ook aan de deur, en de ſcheut van het ſlot wap-
„ perde insgelijks. De gewaarwording van dit klop-
„ pen en mijn geweldig openſlaan der deur volgde
„ oogenbliklijk; wij lichten aanſtonds met de kaars;
„ maar, ſchoon wij den geheelen langen gang kon-
„ den overzien, daar was echter niemand te mer-
„ ken. Nu zagen wij elkander beteuterd aan en
„ gingen weer in de kamer: de vrees, welke ons
„ beiden beving, had een volſtrekt ſtilzwijgen ten
„ gevolge, tot dat wij elkanderen eindelijk te ken-
„ nen gaven, dat hier iets agter ſtak. De vrees
„ vermeerderde; wij wilden de meid ſchellen, en,
„ om dit te doen, was ſlegts noodig, na het glas
„ te gaan, en daar aan een ijzerdraad te trekken:
„ ik verzogt mijn vriend, dat hij eens ſchellen
„ mogt; maar die gaf mij ten andwoord, dat zal
„ ik wel laaten, dit kunt gij immers zelf doen.
„ Doch de moed hiertoe was bij mij te zwak. Na
„ eenig overleg begon eindelijk de rede bij mij
„ weêr te herleeven. Ik wapende mij met dapper-
„ heid, en nam een grooten ſtok in de hand, met
„ oogmerk om, met mijn vriend verzeld, den gang
„ nogmaals te doorzoeken. Wij gingen de kamer
„ uit met een kaars, ſlooten de kamerdeur toe, en
„ wilden op den gang letten, indien 'er het in zij-

waarin men zegt dat het ſpookt, waar van HENNINGS onder anderen twee treffende voorbeelden opgeeft (s): het eerſte behelst de ontdekking van een gezelſchap valſche munters, die de onderaardſche gewelven en kelders van een zeker kasteel tot hun verblijf hadden verkooren, en, om aldaar ongeſtoord hunne misdaadige bézigheid te kunnen uitoeffenen, des nachts de vreeslijkſte ſpookerijen in dat kasteel vertoonden; — terwijl het ander geval de ontdekte ſpookerij ver-

„ de gekleed vrouwsperſoon weer zoude verſchijnen. „ Onze moed werdt weldra rijklijk beloond. Want „ zonder een lang wagten, kwam een ſterke wind „ door het openſtaande glas in de gang, welke „ door den geheelen langen gang waaide, en een „ zelfde géluid veroorzaakte, als dat geen is, wan„ neer een vrouwsperſoon met een zijden kleed „ langs een muur ſtrijkt. De deur, welke eenigzins „ klapperde, wierd door deezen warlwind eenige „ maalen kort naa malkanderen geſchokt, waar „ door een geluid, het kloppen van iemand aan een „ deur volkomen evenaarende, ontſtond, en ook de „ waggelende ſcheut van 't ſlot het voormaalig ge„ luid deedt hooren." — Een kluchtig voorval van een aap, die de kleederen eener overledene vrouw hadt aangetrokken en zich daar mede in haar bed gelegd, waar door men geloofde dat de overledene, of de Duivel in haare gedaante, in het bed lag, verhaalt die zelfde Schrijver bladz. 149 — van het zelfde I. Deel. — Men kan hier bij ook naleezen de ſpookgeſchiedenis, in het weekblad voor den zogenaamden Gemeenen Man, I. Deel No. 29 opgegeeven.

(s) I. Deel, bladz. 175. ——

Digitized by Google

vervat van zekeren Landhoevenaar, die hier door de door hem bewoonde en gepachte landhoeve in eenen kwaaden naam had weeten te brengen, om langs dien weg dezelve voor eenen zeer geringen prijs te kunnen gebruiken (*t*). — Tot dit ſoort van ſpookerijen behoort óok ten naasten het volgend geval, het welk mij als een waare gebeurenis verhaald is. 'Er was ergens op een dorp iemand, zo ik meen een ſmit, geſtorven en begraaven; niet lang daar na hoorde men op eenen ongewoonen tijd de klok luiden; men liep ijlings naar den toren, en zag met de uiterſte verbaazing en ontſteltenis den geſtorvenen ſmit met het kloktouw op en neêr gaan. Niemand twijffelde 'er aan of dit was eene ſpookverſchijning; maar wat gebeurt 'er? Terwijl men vol verwondering en ſchrik deeze vertooning ſtondt te aanſchouwen, komt 'er een bekend zinloos mensch uit de kerk loopen, van wien men zo veel verſtond, dat hij, om zich op den ſmit, wegens eene vermeende be-

(*t*) Een ſoortgelijk voorbeeld vinden wij bij denzelven, II Deel bladz. 25 — van zekeren handswerkman, die voorgaf dat zijne verſtorvene vrouw in zijn huis ſpookte, en om hier aan eenigen ſchijn te geeven zijnen knecht, met de klederen van die vrouw gekleed, aan de aanſchouwers voor de glazen zich deedt vertoonen. Het oogmerk van deezen booswicht was, om hier door het gedruis door valsch munten 's nachts in zijn huis verwekt aan die ſpookerij te doen toeſchrijven. — Een diergelijk ſchoon minder misdaadig geval vinden wij in den Almanach *Tot Nut van 't Algemeen*, door G. BRENDER à BRANDIS uitgegeeven voor het Jaar 1795.

Digitized by Google

belediging van hem ondergaan, te wreeken, deszelfs ligchaam uit het graf hadt gehaald, het zelve aan het kloktouw gebonden, en toen aan het luiden was gegaan.

Somtijds worden van onkundige menſchen natuurlijke maar meer zeldzaame *luchtverſchijnſels*, of ook het *nabootzend geluid* van eenige diertjens, voor ſpooken aangezien. Zo zijn, bij voorbeeld, de zogenaamde dwaallichten, vuurige draaken, enz. niets anders dan natuurlijke uitwerkſels van electrike en phosphorike ſtoffen, die in de lucht of op de oppervlakte der aarde zweeven: zo is het tikken van een zakhorologie in eenen muur of achter een houten beſchot, niets anders dan het geluid door eene zekere ſoort van ſpinnen en houtwurmen gemaakt.

Insgelijks kan de *ongeſteldheid des ligchaams* ſpookvertooningen voort brengen. Zo is bij voorbeeld de zo genaamde *Nachtmerri* niets anders, dan eene benaauwde drukking, die in eenen angstvalligen droom ondervonden wordt, en uit zekere ligchaamsgeſteldheid ontſtaat: gelijk HENNINGS dit ten duidelijkſten aantoont (*u*).

En hoe veel de *verbeeldingskracht* kan toebrengen tot het formen van ſpooken, betoogt die zelfde wijsgeer overtuigend in dat zelfde werk (*v*), alwaar hij zulks onder anderen (*w*) met het volgend voorbeeld ſtaaft. Zekere Gees-

(*u*) Leer van Geesten en Geestenzienders I. Deel bladz. 259 —

(*v*) I. Deel §. 2. en volgg.

(*w*) Bladz. 51 in de Aantekening.

Digitized by Google

Geestenzienders, TASZO genaamd, wilde eens zijnen vriend oog- en oorgetuige van zijne verkeering met de Geesten maaken. Hij wendde dan in zijn kamer zittende zijne oogen naar de glazen van 't vertrek, en hieldze daarop een tijd lang onwrikbaar bepaald, wanneer hij eindlijk als in verrukking riep: „ daar komt „ mijn Geest!" en daar op met dien gewaanden Geest op eenen verhevenen toon eene ſamenſpraak hieldt, terwijl deze vriend niets hoorde noch zag, dan TASZO, die zelve vraager en andwoorder te gelijk was.

Zo veele natuurlijke bronnen (z), waaruit zogenaamde ſpookverſchijningen kunnen ontſtaan heb, ik opgegeeven. Zouden dezelve niet toereikende wezen om alle de ſpookvertellingen, voor zo veel die gebeurde zaaken ten grondſlag hebben, en geene loutere verdichtſels zijn, op eene natuurlijke wijze te verklaaren? zo ja, waar blijft dan de geſchiedkundige waarheid der ſpookverſchijningen? Mij dunkt ik hoor u zeggen: „ Ik wil niet ontkennen dat „ mijn geloof aan ſpooken, onder uwe aan„ wijzing van de natuurlijke oorzaaken, waar„ uit

(z) Nog meer anderen geeft HENNINGS op, bij voorbeeld de Toonkunst, dewelke leert, dat twee gelijk geſtemde muziekinſtrumenten beiden geluid geeven, wanneer de ſnaaren van een van beiden geroerd worden: van welk verſchijnſel zekere Wiskunſtenaar, te *Aix* in *Provence*, zich zo meesterlijk wist te bedienen, dat hij op deeze wijze eene cither, die hij een geraamte in de handen had geſteld, deedt ſpeelen tot verbaazing der aanſchouwers. Zie Leer der Geesten en Geestenzienders I. Deel bladz. 282.

Digitized by Google

„ uit zo genaamde ſpookſels kunnen ontſtaan, „ vrij wat aan het wankelen is gebragt, daar „ ik mij geene ſpookvertelling, die genoeg„ zaamen grond heeft, kan herinneren, of zij „ kan op deeze wijze opgelost worden. 'Er „ blijft echter nog iets in mij over, het welk „ mij te rug houdt mijne volkomene toeſtem„ ming aan uw betoog te geeven. Ik weet „ niet hoe ik mij zal uitdrukken, maar ik „ wenschte wel ter mijner volkomene over„ tuiging en gerustſtelling, dat gij mij zo „ niet het volſtrekt onmooglijke, althans het „ hoogst onwaarſchijnlijke van ſpookverſchij„ ningen deed zien." Wel aan! ik zal aan uwe begeerte trachten te voldoen.

2. Let dan op het volgende. — Spookverſchijningen, indien zij in de daad zullen plaats hebben, *moeten het werk van goede of van kwaade Geesten zijn.* Want dat afgeſtorvene menſchen wederom in eigen Perſoon op aarde verſchijnen, zult gij niet willen beweeren, daar de Bijbel ons leert dat de zielen der vroomen „ rusten van haaren arbeid", *Openb.* XIV: 13; en dat die der Godloozen in een plaats van ellende zich bevinden, waaruit zij zich niet kunnen begeeven; het welk JESUS zeer nadruklijk verklaart in die treffende gelijkenis van den Rijken man en LAZARUS, *Luc.* XVI: 19 — in welke gelijkenis JESUS tevens verzekert, dat het tegen den wil en de wijsheid des Allerhoogſten ſtrijdt, de menſchen hier op aarde, door middel van hunne uit het rijk der dooden te rug keerende medemenſchen, te waarſchuwen en onderrichten, daar het overtallig zoude wezen, iemand, die de ge-

gewoone en toereikende middelen ter zijner verbetering verſmaadt, door buitengewoone middelen daar toe optewekken, „ Zij hebben „ MOSES en de Profeeten: dat zij die hoo„ ren!" doet JESUS ABRAHAM aan den geſtraften Rijken verklaaren (vs 29) met bijvoeging (vs. 31) „ Indien zij MOSES en de „ Profeeten niet hooren, zo zullen zij ook, „ al ware het dat 'er iemand uit den dooden „ opſtondt, zich niet laaten gezeggen " Zodanige ſpookverſchijningen zouden dus door goede of door kwaade Geesten moeten vertoond worden. — Maar is het met de volmaakte natuur der *goede Engelen* over een te brengen, dat zij door zulke verſchijnzelen de menſchen zouden verſchrikken? Neen! zij doen de menſchen wel goed maar geen kwaad, ten zij op bevél van God om de boozen te ſtraffen; dan hetgeen wij daar van in den Bijbel leezen, zijn buitengewoone gevallen, naar de omſtandigheden dier tijden ingericht, dewelke thans geen plaats meer hebben: behalven dat zulke ſpookzels niet alleen aan de boozen, maar ook aan de deugdzaamen gezegd worden te verſchijnen. En dat deeze ſpookerijen niet van de goede Engelen kunnen worden verwekt, om daar door de Godloozen tot verbetering opteleiden, blijkt uit het geen ik aanſtonds uit de gelijkenis van den Rijken man en LAZARUS aanhaalde. Is het toch de wil des Allerhoogſten, dat de menſchen door zijn woord alleen zich ter bekeering zullen laaten leiden, ſtrijdt het tegens de Godlijke wijsheid, hen, die de gewoone en genoegzaame middelen ter hunner verbetering verachten en verwaarloo-

zen, door buitengewoone middelen daar toe te beweegen, zo kunnen wij van de getrouwe DienaarsGods, de goede Engelen, niet verwachten dat zij deezen wil van hunnen opperheer zouden weêrſtreeven; om niet te zeggen dat de ſpookverſchijningen meeſtal van dien aart zijn, dat dezelve ver-beneden de waardigheid deezer verhevene Geesten zouden weezen. — Zijn dan deeze verſchijnzels ook misſchien het werk van *booze Geesten*? Ook dit ſtrijdt met de gezonde rede: want, behalven dat het nog beweezen moet worden dat de Duivel, wiens kop door JESUS is vermorzeld, wiens rijk door hem is verſtoord, nog zo veel magt en vrijheid zoude hebben dat hij hier op aarde den meester ſpeelde en de menſchen geduurig verontruste, zo is de Duivel ook te verſtandig, dan dat hij zich met zulke zotte kuuren, als de meeste voorgewende ſpookerijen zijn, zoude bezig houden. Indien 'er echter nog eenig doel in deeze zijne vertooningen mogte zijn, zo zoude dezelve moeten dienen om de menſchen te verſchrikken en te kwellen, of om hen tot inkeer van hunne misdaaden te brengen: dan beiden ſtrijdt met het listig en menſchen-haatend beſtaan des Satans; hij zal zich liever in een gunſtig dan in een verſchriklijk licht aan zijne ſlaaven vertoonen, om hen in zijnen dienst te behouden; terwijl het kwellen der deugdzaamen door de Godlijke goedheid hem niet zal toegelaaten worden.

Mij dunkt deeze eenvoudige, en, zo veel ik kan zien, gegronde redeneering zal uwe overtuiging van het ongegronde der ſpookerij.

rijen niet weinig verſterken, en u die niet alleen als onbeweezene, maar ook als hoogſt onwaarſchijnlijke, zo niet volſtrekte ongerijmde beuzelingen, doen verwerpen.

§. II.

BESLUIT HIER UIT AFGELEID.

Ik beſluit dan, en gij, gelijk ik vertrouw, met mij, uit het betoogde, in deeze Afdeeling: dat uwe voormaalige begrippen van Waarzeggerijen, Duivelsbezweeringen, Toverijen en Spookerijen, met het geen tot het een of ander van deeze ſtukken kan gebragt worden en daar mede verbonden is, niet alleen vooroordeelen, maar ook ten eenemaale ongegrond zijn, en daarom van u, van nu af aan, moeten verlaaten worden. De waarheid toch moet van ons erkend worden, zo ras wij die vinden, en de dwaaling verworpen worden, zo ſpoedig wij dezelve ontdekken. Dit is zo veel te meer noodig, wanneer zulk een dwaaling tevens eenen nadeeligen invloed op ons geluk heeft: en dat dit het geval met die ongegronde vooroordeelen is, waar van wij tot dus ver geſprooken hebben, zal ik u in de twee volgende afdeelingen overtuigend trachten onder het oog te brengen. Volgt mij dan hierin wederom met uwe aandacht, ik zal het zo kort maaken als de duidelijkheid mij zal toelaaten.

Digitized by Google

TWEEDE AFDEELING.

BETOOG VAN HET ONZEDELIJKE DER VOOROORDEELEN OMTRENT WAARZEGGERIJEN, ENZ.

Om u van het *onzedelijke* of, het welk gij misschien beter zult verstaan, het *zedelooze*, het onbetaamlijke, ongeoorloofde en misdaadige, van deeze vooroordeelen te overreden, zal ik u alleen bij eenige der voornaamste bronnen of beginzels, waar uit dezelve voortvloeien, bepaalen; naar dien de waarde van een daad, gelijk ook van een denkbeeld, voornal naar derzelver beginzel moet beoordeeld worden. Dezelfde daad of gedachte kan geoorloofd of misdaadig zijn, naar maate de bron, waaruit dezelve voordvloeit zuiver of onzuiver is (*a*). Indien ik u derhalven aantoone, dat deeze vooroordeelen uit onzuivere bronnen,

(*a*) Ik gevoel wel dat het denkbeeld van *onzedelijk*, of zedeloos, in het afgetrokken beschouwd, meer in zich bevat dan ik hier vooronderstel, en mede tot den nadeeligen invloed op het hart en gedrag moet betreklijk gemaakt worden: dan daar in de prijsvraag het *onzedelijke* en het *schadelijke* deezer vooroordeelen van elkanderen schijnen onderscheiden te worden, kwam het mij 't gevoeglijkst voor, hier alleen van de misdaadige beginzels deezer vooroordeelen te spreeken, en de behandeling van derzelver nadeeligen invloed tot de volgende afdeeling, onder het denkbeeld van het schadelijke van dezelve, te verschuiven.

Digitized by Google

nen, uit misdaadige beginzels hunnen oorsprong ontleenen, zult gij aan het onzedelijke van dezelve niet meer twijffelen. Ter zaak dan.

De vuile bronnen, waaruit de vooroordeelen omtrend waarzeggerijen, enz. voortvloeien, zijn voornaamlijk deeze vijf: — Onkunde — Bijgeloof — Zucht om het verborgene en toekomende te weeten — Liefdeloosheid omtrent de naasten — en een bevlekt geweeten.

§. 12.

ONKUNDE.

Dat onkunde eene der bronnen is, waar uit deeze vooroordeelen ontstaan, valt van zelven in het oog. — Het menschlijk verstand zoekt altijd eene oorzaak te ontdekken van de verschijnzels, die onze zintuigen waarneemen, vooral indien dezelve meer vreemd en ongewoon zijn. Wanneer nu ons verstand onkundig is en blijft van de waare oorzaak dier verschijnzelen, zo neemt het eene valsche oorzaak aan, en doet ons in dwaaling vervallen. — Hier van daan is het, dat, uit gebrek aan kennis van de krachten der natuur, de kunstenarijen, door lieden, die zich van deeze onkunde hunner medemenschen bedienen, in 't werk gesteld, van zo veelen voor *Toverijen*, voor werken des Duivels, gehouden worden. — Zo brengt ook gebrek van kennis aan de gezichtkunde, waar door zich de voorwerpen, bijzonder bij het flaauw licht der Maan, anders vertoonen dan zij wezentlijk zijn,

zijn, het geloof aan veele ſpooken voort. — gelijk onkunde aan den *loop der Hemel lichten* de Zonsverduisteringen (eclipſen) en de verſchijningen van Staatſtarren (comeéten) doet voorkomen als buiten gewoone voortekenen van aanſtaande onheilen. — Ja! onkunde ſpeelt in het voortbrengen van *alle de vooroordeelen*, en dus ook van die, dewelke wij thans behandelen, eene voornaame rol: daar het toch vooral gebrek aan vereiſchte kennis der zaaken is, 't welk ons een verkeerd en voorbaarig oordeel over dezelve doet vellen.

„ Maar, zegt gij misſchien, is dan deeze „ onkunde niet dikwijls onſchuldig? Zo ja, „ hoe kan dan dezelve als eene onzuivere „ bron deezer vooroordeelen in aanmerking „ komen?" Deeze bedenking ſchijnt in den eerſten opſlag eenigen grond te hebben; doch zij zal ras verdwijnen, indien wij onder het oog houden, dat het de pligt van den redelijken mensch is, zijn oordeel over eene zaak zo lang op te ſchorten, als hij van dezelve niet genoegzaam onderricht is. Schoon dus iemand, buiten zijne ſchuld, van den waaren aart eener zaak, van de waare oorzaak eener gebeurenis of eenes verſchijnzels, onkundig moge zijn, zo wordt echter deeze, anders onſchuldige, onkunde door zijne ſchuld eene bron van vooroordeel; terwijl 'er niet veele gevallen zijn, waarin iemand van zijne onkunde in deezen door nadenken en het vraagen van onderricht, niet zoude kunnen geneezen worden: zo dat bijna altijd zijne onkunde meer of min moedwillig, en dus misdaadig is.

§. 13.

Digitized by Google

§. 13.

BIJGELOOF.

Het bijgeloof, eene Dochter der onkunde, waar door men aan een Perſoon of eene zaak meer toekent dan dezelve bezit, is eene niet minder vrugtbaare moeder van veele deezer vooroordeelen. — De menſchen, onkundig van den waaren aart en loop der ſtarren en planeeten, vormden zich, getroffen door den luister deezer Hemelſche ligchaamen, weldra te verheevene denkbeelden van dezelve, en vervielen hier door natuurlijk tot de gedachten, dat deeze wezens eenen aanmerklijken invloed op de aarde en derzelver bewoonderen zoude hebben, ja misſchien wel de lotgevallen der volken en menſchen beſtuuren. Zie daar den oorſprong der *Starrewichelarij*, of waarzeggerijen uit den ſtand en loop der Hemelſche ligchaamen. — Zoo maakt ook het bijgeloof den onkundigen zeer geneigd om gebeurenisſen, op zekere verrichtingen van dieren en vogelen toevallig volgende, aan die verrichtingen zelve toe te kennen, of die dieren althans eene voorweetenſchap van zulke gebeurenisſen toeteſchrijven: gij merkt dat ik het *honden-gehuil* en *geſchrei der vogelen* bedoel. — En daar in alle de vooroordeelen omtrent waarzeggerijen enz. aan zekere bedrijven of gebeurenisſen eene meerdere kracht wordt toegekend dan dezelve bezitten, zo volgt dat het bijgeloof met het hoogſte recht, onder de bronnen van alle deeze vooroordeelen, mag geteld worden.

Dat

Dat nu het bijgeloof een onzuiver en allerſchandlijkst beginzel is, behoef ik niet te betoogen, daar gij, ſchoon nog zo zeer daar mede behebt, echter niet gaarn voor eenen bijgeloovigen zult willen gehouden worden, maar zelfs van den blooten naam eenen ſterken afkeer gevoelt.

§. 14.

ZUCHT OM HET VERBORGENE EN TOEKOMENDE TE WEETEN.

Alle menſchen hebben meer of min eene heerſchende geneigdheid om verborgene en toekomende dingen te weeten. Deeze neiging is op zich zelve niet aftekeuren, daar zij zeer geſchikt is, om den lust tot onderzoek en het verkrijgen van nuttige kundigheden optewekken; doch deeze neiging wordt verderflijk, bijaldien zij de maat te buiten gaat, gelijk ik dit boven (§. 7. bl. 42.) met een woord aangetoond heb.

In zo verre nu als deeze zucht, om toekomende of verborgene dingen te ontdekken, te verre gaat en dus eene onzuivere neiging wordt, is dezelve eene bron vooral van eene der vooroordeelen, die wij thans beſtrijden, naamlijk dat der *waarzeggerijen*. Trouwens indien de menſchen geene onbetaamlijke begeerte koesterden om dat geen te weeten, het welk de wijze en goede God met de heilzaamſte oogmerken voor ons menſchen verborgen heeft, waartoe bijzonder ons toekomend geluk of ongeluk op aarde behoort, zo zoude het

het hen nimmer in de gedachten zijn gekomen, om hunne toevlugt te neemen tot het raadpleegen van Waarzeggers en Wikſters, tot het achtſlaan op 't gehuil der honden, het geſchrei der vogelen, of den inhoud van droomen enz. maar zij zouden zich vergenoegd hebben met die kennis, welke men door een behoorlijk onderzoek van zaaken kan verkrijgen.

§. 15.

LIEFDELOOSHEID OMTRENT DE NAASTEN.

En mogen wij ook niet met recht eene ſchandelijke, en tegen den Kristeliiken Godsdienst zo lijnrecht ſtrijdende, liefdeloosheid omtrent de naasten, onder de onzuivere en zedelooze beginzels deezer vooroordeelen tellen? of hoe is het te begrijpen, dat menſchen, dat Kristenen, die naar JESUS bevel zelfs hunne vijanden moeten beminnen, zonder dit beginzel der liefde uit hunne harten te verbannen, zo ligt van zich kunnen verkrijgen om hunne natuurgenooten en medekristenen, ja! niet zelden hunne vrienden en bloedverwanten, van zulke zwarte misdaaden te verdenken, als het toveren en hekſchen zijn? — hen kunnen verdenken van in verbond met den Duivel te zijn getreeden, om hunne medemenſchen, vrienden en bloedverwanten te kwellen, en zelfs doodlijke ziekten te berokkenen? Gij zult mij moeten toeſtemmen, dat, tot zulke ligtvaardige verdenkingen en beſchuldigingen, eene

eene groote maate van liefdeloosheid omtrent de naasten vereischt wordt.

§. 16.

EEN BEVLEKT GEWEETEN.

Eindlijk komt hier ook een bevlekt en beschuldigend geweeten, als eene bron deezer vooroordeelen, in aanmerking Trouwens iemand, die door zijn geweeten van grovere misdaaden beschuldigd wordt, heeft natuurlijk eene meer of min sterke vrees voor de blijken van Gods ongenoegen, voor buitengewoone straffen; en dit maakt hem geduurig beangst dat de Duivel, onder Gods toelaating, hem door spookvertooningen zal verschrikken, of door middel van Toveraars en Hekzen zal kwellen en ongelukkig maaken. Wanneer hij in het donker of bij den maaneschijn op weg is, doet hem zijn beangst geweeten in ieder rilling van een blad, in elke ongewoone vertooning van een struik, boom, dier of mensch, een verschriklijk spookzel zich voorstellen: terwijl hij, in wiens geweeten vrede heerscht, ook in den donkersten nacht zijnen weg gerust en bedaard bewandelt, daar hij zich op de Godlijke bewaaring verlaat. Wat dunkt u, stemt dit mijn gezegde niet met de ondervinding overeen? Zien niet de zedelooste menschen, zo anders hun geweeten niet ten eenenmaal verhard is, de meeste spooken? Hebt gij niet misschien in u zelven wel eens de waarheid hier van ondervonden? — Dan ik wil u niet sterker dringen, naardien ik mij ver-

verbeelde uit uw geheel gelaat te kunnen beſpeuren dat gij overtuigd zijt.

§. 17.

GEVOLG HIER UIT GETROKKEN.

Ik trek dan uit dit alles dit gevolg: dat, daar onkunde, bijgeloof, eene te verre gedreevene zucht om het verborgene te weeten, eene ſchandelijke liefdeloosheid omtrent den naasten, en een bezoedeld geweeten, de vuile bronnen van de vooroordeelen omtrent waarzeggerijen enz. zijn, deeze vooroordeelen met 't hoogſte recht voor onzedelijk moeten gehouden worden. Immers, gelijk uit eene vuile bron geen helder water kan voortvloeien, zo kan ook een onzuiver beginzel geene zuivere en waardige denkbeelden voortbrengen. Zo ſchandelijk derhalven de opgenoemde beginzels zijn, zo onbetaamlijk zijn ook de vooroordeelen, die daar uit ontſtaan; zij verlaagen en ontëeren den mensch, zij ſchandvlekken den Christen!

En gij kunt hier uit verder zien, op welk eene wijze gij van deeze uwe vooroordeelen, die gij reeds aanvanglijk als ongegrond hebt verworpen, volkomen kunt geneezen worden, en dezelve met wortel en tak kunt uitroeien; zo dat dezelve nimmer in uw hart wederom kunnen opſchieten: naamlijk door zorgvuldig derzelver bronnen te ſtoppen, door uwe kennis te vermeerderen, het bijgeloof te vermijden, uwe begeerte naar het verborgene te maatigen, eene Kristelijke liefde des naas-

Digitized by Google

ten te behartigen, en uw geweeten te zuiveren en rein te bewaaren door de verlaating der ondeugd, en de betrachting van eenen deugdzaamen wandel. Legt u dan hier op met allen ijver toe, en bedient u daartoe van de middelen, welke Rede en Openbaaring u aan de hand geeven.

Dan, ik moet voortgaan, en u, in de volgende afdeeling, nog wat nader het schadelijke, het verderfli ke deezer vooroordeelen, zo voor Godsdienst als voor Zeden en Maatschaplijk geluk (*b*), voor oogen stellen.

DERDE AFDEELING.

BETOOG VAN HET SCHADELIJKE DER VOOROORDEELEN OMTRENT WAARZEGGERIJEN, ENZ.

§. 18.

VOOR DEN GODSDIENST.

Gij zult mij gereedlijk toestemmen, dat de waare Godsdienst eene rijke bron van tijdlijk en eeuwig geluk voor den mensch oplevert,

(*b*) Ik bepaal mij tot deeze drie stukken, dewijl in de [illegible] melding gemaakt [illegible] het verschillend nadeel, het welk [illegible] veroorzaaken, gevoeglijk tot een van deeze drie soorten gebragt kan worden.

Digitized by Google

vert, en dat, bij gevolg, alles, 't welk den waaren Godsdienst of deszelfs beoefening hinderlijk is, voor ten uiterſten nadeelig moet gehouden worden. Dat nu de vooroordeelen omtrent waarzeggerijen enz. aan den Godsdienst en aan de betrachting van deszelfs pligten hinderlijk zijn, zal u, gelijk ik vertrouw, uit het volgende ten duidelijkſten blijken.

1. Indien gij de geſchiedenis van den waaren Godsdienst, die ons in de Heilige Schriften is opgetekend, raadpleegt, zult gij daarin meer dan één blijk aantreffen van het nadeel, het welk deeze vooroordeelen aan deszelfs *voortgang en zuiverheid* toegebragt hebben. Zoo leezen wij, in het 2de Boek van MOSES, *Exodus* genaamd, Hoofdſt. VII, en in het vervolg, hoe de Egijptiſche Toveraars, door hunne kunstenarijen, den Koning FARAÖ zodanig wisten te beleezen, dat zelfs de wonderdaadige verrichtingen van MOSES en AÄRON niet in ſtaat waren deezen Vorst van het gezag van JEHOVA te overreden, en hem deszelfs billijken eisch, om zijn volk *Israël* te laaten trekken, op dat hetzelve hem mogt dienen, te doen gehoorzaamen. En hoe zeer werkten deeze vooroordeelen, waar mede ook Israels volk maar al te zeer behebt was, mede om hetzelve den dienst van JEHOVA te doen verlaaten en zich tot den Afgodsdienst te begeeven. Het geloof toch aan waarzeggerijen deedt den Israeller meermaalen de Afgoden der volken over zijne toekomende lotgevallen raadpleegen, door welke daad hij zich reeds aan afgoderij ſchul-

dig maakte. Niet zelden bedienden de valſche Profeeten zich van deeze bijgeloovige vooroordeelen der Israellers, om hen van den dienst en de gehoorzaamheid aan JEHOVA hunnen GOD af te trekken. Hier van daan, dat wij in het wetboek van MOSES zulke ernſtige waarſchuwingen tegen, en ſtrenge ſtraffen op diergelijke bijgeloovigheden vinden aangetekend, als: de ſtraf des doods op het pleegen van toverij (*Exod.* XXII: 18.) het verbod „ van het acht geeven op vogelgeſchrei, en van het pleegen van guichelarij" (*Lev.* XIX: 26.) van zich te keeren tot waarzeggerij en Duivelskunstenaaren" (*ys.* 31.) met bedreiging „ dat JEHOVA zijn aangezicht tegen zulk eenen zoude zetten, en hem uit het midden zijns volks uitroeien (*Lev.* XX: 6.) en bevel van eenen man ofte eene vrouwe, die zich met waarzeggerijen of Duivelskunſtenarijen op hield, ter dood te ſteenigen" (*ys.* 27.); welke wetten en waarſchuwingen door MOSES herhaald worden (*Deut.* XVIII: 10—14), met uitſtrekking van dezelve tot bezweeringen en het raadpleegen der dooden. Ten blijke hoe zeer JEHOVA deeze bijgeloovigheden, als nadeelig voor den waaren dienst van hem, afkeurde.

En heeft ook niet de *Kristelijke* Godsdienst eenen aanmerklijken tegenſtand gevonden in deeze vooroordeelen? Herinnert u ſlegts, wat wij in de Handelingen der Apostelen (*Hoofdſt.* VIII: 13, 14, en 19.) leezen van eenen SIMON MAGUS, ELIJMAS den Toveraar, het gebeurde te *Lijstren*, en het oproer te *Epheſen*, verwekt door den bijgeloovigen eerbied voor de

de kunstſtukken van zekeren DEMETRIUS. Hoe zeer deeze vooroordeelen met den Kristelijken Godsdienst ſtrijden, kan mede daar uit blijken, dat naar maate het Kristendom meer veld won en zuiverder beleeden werdt, naar die maate ook deeze vooroordeelen meer en meer verdweenen; terwijl zij, bij de verbastering van het Kristendom en de verdonkering van het helder licht van 't Euangelie, op nieuw ten voorſchijn traden, maar ook wederom door de herſtelling van het zelve verminderden: zo dat 'er in deeze verlichte XVIIIde eeuw ſlechts geringe overblijfzels meer van dezelve te beſpeuren zijn.

Zo nadeelig zijn deeze vooroordeelen voor den waaren Godsdienst, en deszelfs gelukkige uitbreiding en verlichting in het gemeen.

2. Dan niet minder nadeelig zijn dezelve voor *veele van deszelfs pligten* in 't bijzonder. Door het geloof aan waarzeggerijen, toverijen, ſpookerijen en wat dies meer is — wordt de *eerbied*, dien wij aan 't Opperwezen verſchuldigd zijn, aanmerklijk gekrenkt, daar men door deeze bijgeloovige begrippen dikwijls vervoerd wordt om verdichte wezens, of bloote ſchepſelen, meer te vreezen dan den oneindigen GOD, en aan deeze ſchepſelen een vermogen toe te kennen, 't welk GOD alleen bezit. Is dit niet eene verlochening van den waaren GOD, en eene ſnoode ontëering van hem? — Hoe zeer wordt de *liefde* GODS door deeze vooroordeelen uit het hart verbannen, daar men door dezelve in den waan gebragt wordt, dat het volmaakte Opperwezen mêedoogenloos genoeg zoude

kunnen zijn, om ons menſchen aan de willekeur van booze Geesten, en derzelver werktuigen, over te geeven, en in eene geduurige vrees te laaten verkeeren, om door die kwaadaartige wezens ongelukkig gemaakt te worden! Kunnen zulke begrippen, die door het geloof aan toverijen en ſpookerijen verwekt en gekoesterd worden, ons GOD als het beste, weldaadigſte en vermogenſte wezen doen beminnen? Neen voorwaar! wij moeten in tegendeel zo doende van hem afkeerig worden, en dus ongeſchikt om hem te dienen, daar 'er geen Godsdienst zonder liefde mogelijk is. — Eindlijk, om niet meer te noemen, het *vertrouwen* op GOD en op zijne voorzienigheid, wordt ook op 't zeerst door deeze wanbegrippen verzwakt. Hoe toch kan iemand, die gelooft dat zijne lotgevallen van den ſtand en loop der ſtarren en planeeten afhangen, en dus door een blind en onverbidlijk noodlot geregeerd worden, met veröischt vertrouwen zijne lotgevallen aan GODS voorzorg aanbeveelen, en op deszelfs wijze beſtuuring zich verlaaten? Hoe kan iemand op de bewaaring en beſcherming des Allerhoogſten tegens gevaaren ſtaat maaken, wanneer hij in eene geduurige vrees voor hekſen en ſpooken zich bevindt? Gij ziet dus, hoe zeer deeze vooroordeelen ons onbekwaam maaken tot de beoeffening van den edelen Godsdienst en deszelfs pligten, onder dewelke een echt vertrouwen op GOD, en op zijne voorzienigheid, zulk eene voornaame plaats bekleedt.

Indien gij nu dit alles te zaamen neemt, zult

zult ge, dunkt mij, geen oogenblik twijffelen of de vooroordeelen omtrent waarzeggerijen enz. zijn hoogst ſchadelijk voor den waaren Godsdienst.

Ik ga daarom over tot het nadeel van dezelve.

§. 19.

VOOR DE ZEDEN.

Zullen onze zeden, onze heblijkheden of doorgaand levensgedrag, den naam van *goed* draagen, zo moeten dezelve door den waaren Godsdienst beſtuurd worden; en daar wij gezien hebben, hoe zeer de vooroordeelen omtrent waarzeggerijen enz. aan den waaren Godsdienst hinderlijk zijn, zo volgt hieruit reeds derzelver ſchadelijkheid voor de zeden.

Dan deeze vooroordeelen hebben ook meer onmidlijk en rechtsſtreeks eenen nadeeligen invloed op de zeden der menſchen, gelijk ik u, in eenige bijzonderheden, zal aantoonen.

1. Het geloof aan toverijen en ſpookerijen maakt den mensch *vreesachtig* en *kleinmoedig*, en hier door ongeſchikt tot verhevene onderneemingen en kloekmoedige verrichtingen. Hij wordt hier door tot veelerhande laaghartige en zijnen redelijken geest ontëerende beuzelingen vernederd. Want tot welk manmoedig bedrijf en moeilijke onderneeming is hij bekwaam, die bij iedere ongewoone gebeurenis, bij elk vreemd verſchijnſel, met eene kinderachtige vrees bevangen wordt, daar hij aanſtonds aan een vreeslijk ſpookſel, noodlottig voorteken of boosaardige toverij denkt?

Digitized by Google

2. Het geloof aan toverij, hekſerij, enz. maakt den mensch *liefdeloos* omtrent zijne naasten. Gelijk deeze liefdeloosheid eene der bronnen deezer vooroordeelen is (zie §. 15.), zo is dezelve ook een van derzelver uitwerkzels en gevolgen; eene onverzoenlijke vijandſchap wordt hieruit dikwijls, zelfs tusſchen vrienden en bloedverwanten gebooren, gelijk de ondervinding dit, helaas! met eene menigte voorbeelden ſtaaft. De ziel van een mensch, met deeze bijgeloovigheden vervuld, verkrijgt eene heblijkheid, om van zijne naasten kwaad te denken en te ſpreeken, en hem met onbarmhartigheid, ja wreedheid, te behandelen: en hoe zeer worden hier door de zeden van zulk eenen verpest!

3. Het geloof aan waarzeggerijen en 't geen daar van een natuurlijk gevolg is, het raadpleegen van wikſters en goedgelukzeggers, geeft aanleiding tot veele *buitenſpoorigheden*. — Wordt aan iemand, die in behoeftige omſtandigheden verkeert, maar echter door eenen eerlijken arbeid zich het nodig onderhoud konde verſchaffen, toekomende *voorſpoed en rijkdom* voorſpeld, dit zal hem eenen weêrzin in den arbeid doen vinden, zijne betrekking doen verwaarloozen, en met ongeduld naar de beloofde ſchatten doen haaken; terwijl hij, zich dus doende in armoede ſtortende en in zijne hoop op rijkdom te leur geſteld vindende, tot allerlei ſlechtigheden vervalt, een ledigloper, dronkaard, bedelaar of misſchien wel een dief en moordenaar wordt: zo dat hij zich zelven en de zijnen volſlaagen ongelukkig maakt, en welligt zijn leeven op het ſcha-

Digitized by Google

ſchavot eindigen moet. Dat het zelfs niet eens noodig is arm en behoeftig te wezen, om, door voorſpellingen van aanſtaand geluk, tot dergelijke wanbedrijven vervoerd en ongelukkig gemaakt te worden, toont HENNINGS aan (*c*) met het voorbeeld van zekeren Hertog, JOHANNES FREDERIK genaamd, dien door eenen kriſtal-bedrieger in deszelfs kristal geduurig een keurvorstlijke hoed vertoond wierd; waar door de Hertog in de verbeelding gebragt wierd dat hij de keurvorstlijke waardigheid, die zijn vader weleer bekleed had, weder zoude verkrijgen; en, door deeze hoop tot opſtand verleid, geraakte hij in de gevangenis, in welke hij, na 28 Jaaren zittens, eindlijk ſtierf, terwijl de bedrieger aan den galg wierd gehangen. — Ontvangt daar en tegen iemand, die met zijnen toeſtand vergenoegd was en gelukkig leefde, de aankondiging van aanſtaande *onheilen*, het is gedaan met zijn geluk en vergenoegen, hij vervalt in eene naare droefgeestigheid, die hem alle zijne pligten doet verzuimen, en niet zelden zijne toevlugt tot den ſterken drank of andere buitenſpoorigheden doet neemen, om zijn leed te verzetten. — Wordt aan de *jeugd* van beiderlei geſlacht een gewenscht huwelijk voorſpeld, gelijk doorgaans het geval is, hoe zeer is dit geſchikt om de jeugdige driften ontijdig op te wekken, en den onbezonnen jongeling, of het wufte meis-

(*c*) Over de Geesten en Geestenzienders II. D. bl. 110. ——

Digitized by Google

meisjen, tot ongebondenheid en misstappen te vervoeren, die zij zich al hun leeven lang beklaagen! Ik behoef u hier van geene voorbeelden bij te brengen, daar gij u die meer zult kunnen herinneren dan gij wenscht.

4. En, op dat ik dit 'er nog bijvoege, zijn het niet deeze vooroordeelen, die de zeden van zo veelen, als het schandlijk beroep van waarzeggerij en toverij of kwakzalverij volgen en beoefenen, onherstelbaar bedorven en hen tot ledigloopers, bedriegers en eerlooze schurken gemaakt hebben, die tot alles in staat zijn, waarbij hunne beurs haare rekening vindt? En welk eenen nadeeligen invloed moeten deeze bedorvene zeden van dien zwerm van gelukzoekers wederom op de zulken hebben, die met deezen meer of min verkeeren!

Zo nadeelig zijn deeze vooroordeelen voor de goede zeden; en daar 'er zonder goede zeden, zonder een pligtmaatig gedrag, geen waar geluk, noch hier, noch in een volgend leeven, voor den mensch te vinden is, zo laat ik het aan uwe eigene nadenking over, hoe schadelijk deeze wanbegrippen en bijgeloovige denkbeelden zijn.

§. 20.

VOOR HET MAATSCHAPLIJK GELUK.

Zijn de vooroordeelen omtrent waarzeggerijen enz. nadeelig voor den Godsdienst en de Zeden, gelijk wij gezien hebben, zo begint hier uit reeds te blijken, dat dezelve eensgelijks schadelijk moeten wezen voor het maatschapplijk geluk, daar toch niemand zal

ont-

Digitized by Google

ontkennen, dat de waare Godsdienst en goede zeden eenen onberekenbaaren invloed hebben op het geluk eener maatſchappij. Dan dit zal nog nader blijken uit de ſchadelijke uitwerkſels, die deeze vooroordeelen onmiddlijk op het geluk der menschlijke maatſchappij hebben.

1. Het tijdlijk welzijn van veele *enkele leden* der maatſchappij wordt door middel van deeze vooroordeelen verwoest. — Wie herinnert zich niet veele voorbeelden van menſchen, die voor altoos van hunne *gezondheid* zijn beroofd, of zelfs hun *leeven* verlooren hebben door eenen geweldigen ſchrik en doodlijken angst, waar mede zij wierden overvallen op het zien van een ingebeeld ſpookſel, of het hooren eener noodlottige voorſpelling van eenen nabij zinden dood, en alzo de ſlagtoffers wierden van hun bijgeloof, voor zich zelven ongelukkig gemaakt, en aan hun huisgezin en de maatſchappij ontrukt wierden, die anders in hen, waren zij met deeze wanbegrippen niet bezield geweest, eenen ſteun en nuttig lid konden gehad hebben! — Gelijk op deeze wijze de gezondheid en het leeven van gezonden wordt benadeeld door die bijgeloovige denkbeelden, zo wordt ook niet zelden door dezelve het herſtel van de gezondheid der *zieken* verhinderd, en hun leeven in de waagſchaal geſteld. Wie weet hoe veele ongelukkigen jaarlijks door de drieste onkunde en ſnoode bedriegerij van de zogenaamde Duivelbezweerders, of Toverdocters worden bedorven, en in het graf gelleept! Wanneer een kind of volwasſen perſoon door

een

een eenigzins ongewoone ziekte wordt aangetast, zo is het bijgeloof ſtraks gereed dezelve aan toverij of hekſcherij toe te ſchrijven; waar door men zich vervoeren laat, zijne toevlugt tot den eenen of anderen gelukzoeker te neemen, om door hem onttoverd en geneezen te worden, waar van de uitkomst veelal doodlijk is; terwijl de lijder, door eenen kundigen Geneesheer te raadpleegen en gepaste geneesmiddelen te gebruiken, welligt zoude herſteld, en voor de maatſchappij en de zijnen behouden zijn. — En hoe zeer verſtrekken deeze vooroordeelen om iemand van zijne *goederen* te berooven en die aan liſtige bedriegers ten prijs te geeven (*d*), waar door veele huisgezinnen in armoede worden gedompeld, en tot last der maatſchappij komen, in plaats dat zij anders dezelve konden onderſteunen en hun eigen brood eeten (*e*)! Dit nadeel valt des te meer in 't oog, daar het doorgaans de minvermogenden zijn die met

(*d*) Men vergelijke hier omtrent het voorbeeld van dien Spookenden Landhoevenaar, door mij boven, §. 10. bl. 189. uit HENNINGS aangehaald.

(*e*) In het weekblad voor den zogenaamden gemeenen Man. I. Deel No. 16. vinden wij hier van een treffend geval verhaald, van twee oude lieden, die door eenen wikker uit een woonkelder wierden verdreeven, daar hij hen allerlei ongelukken voorſpelde zo zij daarin langer bleeven woonen, met dat gevolg dat die oude lieden in armoede vervielen en een ander, die dien bedrieger gebruikt had, in hunne plaats in dien kelder zijn brood ging winnen.

Digitized by Google

met deeze bijgeloovigheden het meest zijn behebt.

Deeze bijzondere rampen aan enkele perſoonen of huisgezinnen, door die vooroordeelen berokkend, zijn het niet alleen, de welke dezelve voor het maatſchaplijk geluk verderflijk maaken. Want,

2. Het verderflijke van dezelve wordt nog aanmerklijk vermeerderd door den nadeeligen invloed, dien zij op de *geheele maatſchappij* en derzelver geluk hebben. — Geen maatſchappij kan gelukkig zijn, indien het wederzijdsch *vertrouwen* tusſchen derzelver leden wordt weggenomen: en wordt niet dit hoogst nodig vertrouwen door 't geloof aan toverij en hekſerij geheel vernietigd? Leert de ondervinding niet dat 'er ſlegts eene geringe toevallige gebeurenis, of eene enkele lastertong nodig is, om iemand bij zulke bijgeloovige menſchen onder den blaam van toverij of hekſerij te brengen? welke blaam des te grievender is, daar men zich tegen dezelve niet kan verdedigen, en men wegens dezelve van ieder een word geſchuwd en als de peſt vermijd (*f*). — En bleef het hier nog

(*f*) Men kan hier bij voegen — de gelegenheid, die *valſche munters* door deeze bijgeloovigheden, voor-al van ſpookerij verkrijgen, om hun ſnood en voor de maatſchappij zo verderflijk misdrijf ongeſtoord te pleegen; vergelijkt de voorbeelden §. 10. aangehaald. — Als mede de *ſchrik en verlegenheid* die door het bijgeloof van waarzeggerijen geheele volken en rijken kan worden aangejaagd, ge-

nog altijd bij! dan helaas! welk gevoelig hart krimpt niet weg bij het leezen of herdenken van de *moordtooneelen*, die in de voorgaande tijden door deeze bijgeloovigheden en vooroordeelen onder de menſchen zijn aangericht, toen de Rechtbanken krielden van hekſen-proceſſen, en de brandſtapels rookten van onſchuldige ſlagtoffers van dit verwoed bijgeloof: zo dat niemand zijns leevens veilig was, maar een ieder elk oogenblik gevaar liep om wegens toverij of hekſcherij beſchuldigd en ten vuure gedoemd te worden! wierd hier door niet de maatſchappij van alle geluk, veiligheid en genoegen beroofd en in eene waare hel veranderd? — En of dit nog niet genoeg ware, om u van het verderflijke deezer wanbegrippen voor het maatſchaplijk geluk te overreeden, zo zal ik hier nog ten overvloede bijvoegen: dat de geſchiedenisſen, bijzonder der Grieken en Romeinen, ons leeren, hoe geheele gemeenebesten en volken meermaalen door middel deezer bijgeloovige gevoelens aan de ſchreeuwenſte *geweldenarijen* en de feilſte *rampen* zijn blootgeſteld; daar 'er dikwijls niet meer noodig was, om eenen geweldenaar in het opperbewind te plaatzen, dan de beſliſſing eener gewaande Godſpraak, door omgekogte Prieſters beſtuurd, daar niet zelden een moedig krijgsheir van helden, het welk gereed ſtond

gelijk plaats had in het geval, boven §. 7. bl 168. uit KROM opgegeeven, van dien STOFLER, die eene algemeene verwoesting der aarde had voorſpeld.

Digitized by Google

stond om zijn vaderland tegen den vijand te verdedigen, door diergelijke kunstenarijen van listige en verraaderlijke Priesters, of ook wel door de toevallige vlugt van eenen vogel of een diergelijk verschijnsel, 't welk voor ongunstig en noodlottig wierd, gehouden, zodanig ontmoedigd wierd dat het eene schandlijke vlugt nam, of eene gunstige gelegenheid om de overwinning te behaalen liet voorbijgaan.

Zo veele, en zulke groote rampen, kunnen deeze vooroordeelen aan de maatschappij berokkenen! En zoudt gij dan nog een oogenblik twijffelen aan het verderflijke van deeze gevoelens voor het maatschaplijk geluk! door dit te vooronderstellen, zoude ik uw natuurlijk verstand te kort doen; neen! gij maakt met mij het volgend besluit, uit het gezegde in deeze Afdeeling, op:

§. 21.

BESLUIT HIER UIT OPGEMAAKT.

Dat de vooroordeelen omtrend Waarzeggerijen, Duivelsbezweeringen Toverijen, Spookerijen en het geen met het een of ander verbonden is, van eenen allerverderflijksten aart zijn, daar zij den Godsdienst ontëeren en tegen deszelfs pligten strijden, de zeden verwoesten, en het geluk der maatschappij verbannen; dat wij ons derhalven nimmer te zorgvuldig voor dezelve kunnen wachten, en ten duurtten verbonden zijn dezelve tevens in onze natuurgenooten en medeburgers zo veel

veel mogelijk te keer te gaan, en vooral heilig in acht neemen van de jeugd met deeze bijgeloovigheden om te beſmetten.

Bedenkt dit niet Ouders en Opvoeders van uwe, of aan uw opzicht toevertrouwde kinderen! gaat u het tijdlijk en eeuwig welzijn van uw kroost, gaat u het heil der maatſchappij ter harten, zo draagt, bid ik u! toch naauwkeurig zorg, dat het verſtand en het hart uwer kinderen door geene ſpookvertellingen of diergelijke bijgeloovigheden worden bedorven: want zo dezelve eens bij hen vat verkreegen hebben, zal het zeer veel moeite kosten, hen wederom daar van te bevrijden, maar zullen zij gevaar loopen al hun leven lang de nadeelige gevolgen daar van te moeten ondervinden; weest daarom hier omtrent op uwe hoede! En bij aldien het mogt gebeuren, dat uwe kinderen, niet tegenſtaande uwe zorg om dit voor te komen, echter door bijgeloovige menſchen met deeze ſchadelijke dwaasheden worden bekend gemaakt, zoekt dan tijdig die indrukſelen wederom uit te wisſchen, door hen, overeenkomſtig hunne vatbaarheid, het ongegronde en ongerijmde van zulke vertellingen onder het oog te brengen.

Nu is 'er nog overig dat ik eenige twijfelingen trachte op te losſen, die gewoonlijk tot ſtaaving deezer wanbegrippen, uit de Heilige Schrift worden bijgebragt. Hier toe zal ik het volgend Hoofdſtuk beſteeden, en daar mede mijne taak afdoen.

DER-

Digitized by Google

DERDE HOOFDSTUK.

WAARIN DE TWIJFFELINGEN WORDEN OPGELOST, DIE TOT STAAVING DEEZER VOOROORDEELEN UIT DE HEILIGE SCHRIFT GEWOONLIJK WORDEN BIJGEBRAGT.

§. 22.

ALGEMEENE AANMERKING.

Misschien is 'er de een of ander onder u, die wel aan het geen ik, in het voorgaand Hoofdstuk, zo ik meen, overtuigend heb bijgebragt, ter betooging van het ongegronde, onzedelijke en schadelijke der vooroordeelen omrent waarzeggerijen enz. zijne toestemming niet geheel kan weigeren, maar echter hier omtrent nog door eenige twijffelingen wordt geslingerd, veroorzaakt door het geen wij aangaande deeze dingen in de Heilige Schrift leezen, en 't welk de waarheid van het aanwezen der Toraars enz. schijnt te begunstigen. Voor ulieden, die zo denkt, zal dus eene oplossing dier twijffelingen zeer aangenaam en nuttig zijn. Ik zal daarom beproeven, wat ik in deezen vermag, en het staat aan u, mijne gezegden onbevooroordeeld te toetzen.

Vooraf wil ik u herinneren, dat de Bijbel ons niet is gegeeven om daar uit Natuurkundige of Wijsgeerige stellingen, maar om 'er de geschiedenis van den Godsdienst en den waa-

Digitized by Google

ren weg van zaligheid uit te leeren. God doet niets overtalligs. Alles wat wij genoegzaam met ons verſtand kunnen ontdekken, kunnen wij niet verwagten dat ons door eene bovennatuurlijke openbaaring zal bekend gemaakt worden. Indien gij dit wel onder het oog houdt, zal dit zeer veel toebrengen, om u van uwe twijffelingen te ontſlaan, naardien het uit de gemelde waarheid duidlijk wordt, van waar het kome, dat de Bijbel zich van veele, toen ter tijd gewoone, uitdrukkingen bedient, die uit valſche begrippen aangaande natuurkundige zaaken oorſpronglijk zijn, zonder de ongegrondheid van deeze begrippen aan te toonen: dewijl, naamlijk, dit laatſte met het oogmerk des Bijbels ſtreedt, en het eerſte noodzaaklijk was om verſtaan te worden. Wanneer gij derhalven in den Bijbel van Toveraars, Waarzeggers, Duivelskunſtenaars en hunne verrichtingen leest, kunt gij hier uit niet aanſtonds beſluiten, dat de menſchen waarlijk dat geen zijn, het welk hun naam ſchijnt aan te duiden, of in de daad dat geen uitgewerkt hebben, het welk zij ſcheenen te verrichten: even weinig als gij tegenswoordig, in een of ander boek melding vindende maaken van Hekſen en Spooken, daaruit zoudt mogen beſluiten, dat deszelfs ſchrijver aan Hekſen en Spooken geloofde, ſchoon hij ook derzelver wezenlijk beſtaan in dat boek niet wederlegde. Wij bediennen ons toch van de woorden zo als zij algemeen gebruikt worden; dit doet hij, die, bij voorbeeld, de kunstenarijen van eenen Gochelaar, waar van hij oog-getuige was, ver-

Digitized by Google

verhaalt; hij ſpreekt van deszelfs begocheling, en als waren het wezenlijke toverſtukken, ſchoon hij het bedrog, waar door dezelve gepleegd worden, zeer wel kent; dit doet ook een geſchiedſchrijver; wanneer zijn oogmerk het niet mede brengt om het bedrog te ontdekken.

Dit vooraf aangemerkt hebbende, zal het minder moeilijk zijn, zulke gevallen en gezegden, in de Heilige Schrift voorkomende, als welke de gegrondheid van waarzeggerijen, toverijen enz. ſchijnen te bevestigen, op te losſen en te verklaaren; waar toe ik nu overga.

Hier toe behoort, in de eerſte plaats,

§. 23.

DE EGIJPTISCHE TOVERAARS.

Het geen ons (*Exod.* VII: en VIII.) verhaald wordt van de Toveraars aan het Hof van FARAO den Koning van *Egijpten*. „ Ja, „ zegt gij, deeze lieden hebben zeker met „ den Duivel in verbond geſtaan; anders zou„ den zij de wonderen van MOSES en AÄ„ RON niet hebben kunnen nadoen." Niet te voorbaarig, lieve vrienden! Laaten wij naauwkeurig onderzoeken, wat 'er van de zaak zij:

1. Wat leezen wij van deeze Egijptiſche Toveraars, of, gelijk zij ook genoemd worden (*Exod.* VII: 11.) wijzen en guichelaars? Wij leezen: — dat zij het eerſte wonder van MOSES en AÄRON, te weeten de verande-

ring van eenen ſtaf in eenen draak, of eenen ſlange, nabootſten, zodanig echter, dat hunne ſlangen of ſtaaven door die van MOSES en AÄRON verſlonden wierden (vs. 11. 12.) — Eensgelijks bootſten zij de twee eerſte van de tien wonderplaagen, die *Egiipten* troffen, na, naamlijk het veranderen van water in bloed (vs. 22), en het doen opkomen van kikvorſchen (*Hoofdſt.* VIII: 7.) — Dan, bij de derde plaag, het veranderen van ſtof in luizen, wierden zij reeds in hunne kunst te leur geſteld, zo dat zij erkenden (vs. 19) „ dit is GODS vinger," en ten opzicht van alle de overige wonderen niet eens eene nabootzing beproefden; terwijl zij ook niet in ſtaat waren, een eenige van alle de tien plaagen weg te neemen of te verminderen, ja! zich zelve niet voor dezelve konden behoeden, noch daar van bevrijden; zo dat zij bij het zesde onheil, de kwaadaardige zweeren aan menſchen en vee, zodanig met dezelve gekweld wierden, dat zij in de tegenwoordigheid van MOSES en AÄRON niet konden ſtaan (*Hoofdſt* IX: 11.).

Deeze gewaande Toverijen waren dus zo groot niet, als zulks in den eerſten opſlag wel ſchijnt, en de bepaaldheid van het vermogen der Toveraars moet reeds dezelve verdacht doen voorkomen. „ Wij erkennen gaarn, „ als zult gij welligt zeggen, dat de magt „ van den duivel bepaald en geheel aan „ GODS wil onderworpen is, zo dat het niet „ is te bewonderen, dat deeze Toveraars het „ tegen de Godsgezanten MOSES en AÄRON „ niet

„ niet konden uithouden; maar de vraag is, „ of het geen wij leezen dat de Egijptiſche „ Toveraars deeden, door hen zonder behulp „ van den Duivel konde verricht worden?" En hierin hebt gij geen ongelijk: het zal dus noodig wezen dat ik u

2. Duidlijk aantoone, dat deeze verrichtingen zonder behulp van den Duivel konden uitgewerkt worden, en dit zal mij niet moeijlijk vallen. — Gij moet dan weeten, dat in *Egijptenland* destijds boven andere landen de kunsten en wetenſchappen bloeiden; dat 'er onder de Egijptenaars een ſoort van menſchen was, welke zich in allerlei kunstenarijen, door het zorgvuldig naſpeuren van de natuur en haare kragten, oeffende, en haare ontdekkingen volſtrekt geheim hield, om door deeze kunstenarijen haar gezag bij het gemeen en zelfs bij het Hof te handhaven; tot deeze zoort van lieden behoorden ook die Wijzen of Toveraars. — Wat nu het gewaande wonder van het *veranderen van eene ſtaf in een ſlang* betreft, het zelve konden deeze Kunstenaars gemaklijk uitoeffenen, door op de eene of andere wijze natuurlijke ſlangen te gewennen, zich onbeweeglijk als eenen ſtaf te vertoonen, zo lang zij dezelve bij haaren kop of ſtaart in de handen hielden, en wederom haare natuurlijke kronkelende gedaante aan te neemen, zo ſpoedig zij op den grond geworpen wierden: gelijk ſoortgelijke kunstenarijen met ſlangen, die men eerst van haar vergif beroofd heeft, nog hedendaags in *Sijrien*, en vooral in *Egijpten*, volgens de berichten der

reizigers, geoefferd worden (*g*). Des kundigen verzekeren ons ook, dat ſlangen door de reuk van muskus, of iets anders bedwelmd worden (*h*). Ook zoude men deeze kunstenarijen op deeze wijze kunnen verklaaren, te weeten: dat zij holle en met korte leden in elkanderen ſchuivende ſtaaven hadden, in welke zij hunnen ſlangen verbergden, en die door eene kunstgreep daaruit wisten ten vóórſchijn te brengen, terwijl zij den ſtaf ſchielijk in elkanderen ſchooven en verborgen hielden, zonder dat dit van de aanſchouwers gemerkt wierdt (*i*). Uit deeze twee oplosſingen kunt gij verkiezen, die u het aanneemlijkst voorkomt. Genoeg is het, dat gij hier uit zien kunt, dat deeze zo genaamde Toverij zeer wel door enkele kunst, zonder behulp van den Duivel, konde uitgewerkt worden. — Nog minder kunst wierd 'er vereiſcht, om *eenig water de kleur van bloed* te doen aanneemen; het was toch geen eigenlijk bloed, waarin het water, zo door MOSES als door de Toveraars, veranderd wierd, maar had alleen eene bloedroode kleur, en eenen zekeren wanſmaak, zo dat het ondrinkbaar was. Dit nu konden deeze kunstenaars gemaklijk uitwerken, door in een kom of

(*g*) Zie onder anderen IJ. VAN HAMELSVELD, Bijbel-geſchiedenis.

(*h*) HENNINGS, over de Geesten en Geestenzieners, II. Deel bladz. 230. ——

(*i*) Bij VAN VLOOTEN kan men deeze oplosſing vinden in *de Bijbel vertaald, omſchreeven, enz.*

Digitized by Google

of in een vat met water een of ander rood poeder of vogt met een gaauwigheid te ſtorten, zo dat het zelve de kleur van bloed vertoonde. En dat zij deeze proef niet in het groot, maar ſlechts in het klein, hebben gedaan, blijkt ten duidlijkſten daaruit, dat alle groote wateren, als die van den Nijl en van de gemeene verzamelbakken, deeze bloedkleur en wanſmaak door het wonderwerk van MOSES en AÄRON reeds hadden aangenoomen; zo dat men in den grond moest graaven, om zuiver en drinkbaar water te verkrijgen (*Exod.* VII: 19—21. 24). — Eensgelijks was het voor deeze ſchrandere kunstenaars niet onmogelijk, om door een of ander middel, bij voorbeeld, een lokaäs, een aantal *Kikvorſchen* bij een te lokken en op eene bepaalde plaats te doen komen. Over geheel *Egijptenland* toch deeden zij dit niet; hier toe hadden zij zelfs geene gelegenheid, als zijnde het land reeds met deeze dieren bedekt, op het uitſtrekken van AÄRONS hand, met den wonderſtaf voorzien, over de wateren van *Egijpten* (Hoofdſt. VIII: 6). — Gij zult mogelijk tegen deeze oplosſingen inbrengen, dat MOSES telkens verklaart, „Zij deeden ook alzo met hunne bezweeringen." Maar door deeze ſpreekmanier wordt niets anders te kennen gegeeven, dan: „Zij zogten door hunne kunst het door MOSES en AÄRON verrichte na te bootzen," gelijk ten duidelijkſten blijkt uit vs. 18. alwaar die zelfde ſpreekwijze gebezigd wordt ten opzicht van het voordbrengen van luizen, zonder dat dit echter gelukte. Aldaar toch leezen

wij: „ de Toveraars *deeden ook alzo* met hunne bezweeringen, op dat zij luizen voortbragten; doch zij konden niet," dewijl zij, misschien, door de plaag van dat ongedierte verhinderd wierden hunne kunst met eene genoegzaame handigheid uit te oeffenen.

De kunstenarijen der Egijptische wijzen, of Toveraars, leveren dus geen het minste bewijs op voor de waarheid van eigentlijke Toverij.

§. 24.

WAARSCHUWINGEN, AAN ISRAËL GEDAAN VOOR TOVERAARS, WAARZEGGERS, ENZ.

Welligt geeft het iemand uwer ook bedenking, dat Israëls volk, vooral in het wetboek van MOSES, zo ernstig voor Toveraars, Waarzeggers enz. gewaarschuwd, en zelfs de straffe des doods op het pleegen van deeze kunsten bepaald wordt, gelijk ik boven (§. 18.) met eenige voorbeelden heb aangetoond: waar bij men nog kan voegen, de waarschuwing van MOSES aan de Israëllers voor eenen valschen Profeet, die door een gegeeven teken hen tot den afgodsdienst zoude poogen te verleiden. (*Deut.* XIII: 1—5).

Dan deeze bedenking zal ras verdwijnen, indien wij onder het oog houden: — Dat deeze waarschuwingen allerheilzaamst en noodzaaklijkst waren voor Israëls volk, op dat het door zodanige listige bedriegers niet wierd afgetrokken van den waaren dienst van

JE-

JEHOVA; die kunstenarijen toch wierden destijds voornaamlijk tot voordeel van den afgodsdienst gepleegd, en waren daarom voor het bijgeloovig Israël ten uiterſten gevaarlijk. — Hierom was ook de ſtraffe des doods, op het pleegen van deeze bedriegerijen bepaald, allerbillijkst, naardien door dezelve tegen de grondwetten van Israëls ſtaat inrecht wierd gezondigd. — En wat de waarſchuwing voor eenen *valſchen Profeet* betreft, die door een gegeeven teken of door gewaande bovennatuurlijke voorſpelling eener aanſtaande gebeurenis, dewelke ook vervuld wierd, het volk tot afgoderij zogt te vervoeren: ook dit kan gevoeglijk van eenen listigen bedrieger verſtaan worden, die, bij voorbeeld, in de ſtarrekunde geoeffend zijnde, den juisten tijd eener aanſtaande zons of maansverduistering, of van de verſchijning van een ſtaartſtar, voorſpelde, en deeze zijne voorſpelling voor een bewijs van de waarheid van den afgodsdienst, denwelken hij aanprees, wilde doen doorgaan. Hoedanig een booswicht zeker wel, ſchoon hij in geen verbond met den Duivel ſtondt, wegens zijne godlooze en verderflijke bedriegerij, den dood verdiende, gelijk ook deeze ſtraffe daarop bepaald wordt, (*Deut* XIII: 5).

Zo dat ook deeze gezegden niets ter ſtaaving van de bewuste vooroordeelen behelzen. Gij zult mij, vertrouw ik, niet tegenwerpen: „ Waarom dan JEHOVA Israëls volk niet „ liever van de ongegrondheid deezer wan„ begrippen overtuigde, als waar door de „ verderflijke invloed dier bedriegers van zel„ ve zoude vervallen?" Immers zulks ſtreedt

met de Godlijke wijsheid, naardien deeze vooroordeelen bij de bijgeloovige Israëllers te diepe wortelen hadden geſchooten, en door den afgodsdienst, die alöm heerschte, te veel voedſel ontvingen, dan dat dezelve in eens geheel konden uitgeroed worden: waarom de wijze Wetgeever, door deeze waarſchuwingen en ſtraffen, de verderflijke uitwerkſelen van die wangevoelens bij zijne onderdaanen zo veel mogelijk tegenging, daar zij voor eene geheele wegneeming van dezelve nog niet vatbaar waren: gelijk hij omtrend meer andere ongegronde en ſchadelijke begrippen op diergelijke wijze te werk ging. Men vergelijke ſlegts de wetten, aangaande de afgoderij, de echtſcheiding en de bloedwraak.

§. 25.

DE WAARZEGSTER TE ENDOR.

Met meer ſchijn van waarheid zult gij, ter verdediging der beſtreedene vooroordeelen, u kunnen beroepen op het geval, 't welk Koning SAUL met eene, dus genaamde, waarzegſter hadt, volgens 1 Sam. XXVIII: 7. — Maar ook dit zonderling geval laat zich zeer wel op eene natuurlijke wijze verklaaren, indien men ſlegts, overeenkomſtig de §. 22. gemaakte aanmerking, onder het oog houdt, dat de ſchrijver van dit boek hier niet als wijsgeer, maar alleen als geſchiedſchrijver te werk gaat, en dit geval eenvoudig zo verhaalt, als het, zo veel men konde zien en hooren, zich toedroeg, en het bij SAUL en zij-

Digitized by Google

zijne Hovelingen geloofd wierd te gebeuren, zonder zich met de verklaaring van deszelfs waaren aart op te houden, als tot zijn oogmerk niet behoorende, maar zulks aan zijne leezers overlaatende.

Zie hier een korte ontvouwing van den, mijns bedunkens, waaren toedragt deezer gebeurenis: (intusschen verzoek ik dat gij de genoemde plaats in uwen Bijbel opslaat.) — Deeze vrouwe behoorde tot de zogenaamde buikspreeksters, waar van gij misschien wel eens zult gehoord hebben, welke kunst ook nog hedendaags bekend is, en hier in bestaat: dat men, door eene zekere soort van stemsformeering en buiging, dezelve naar willekeur aan de hoorders kan doen voorkomen, als uit de lucht, of uit den grond of van een andere plaats te komen. Bij deeze kunst bezat die vrouwe een schrander verstand, zo dat zij zich meesterlijk van haare kunst, ter bereiking van haar oogmerk, wist te bedienen. — Toen SAUL met zijne twee Hovelingen 's nachts bij deeze vrouwe kwam, giste zij reeds aanstonds wie hij was, daar toch zijne rijzige gestalte hem, niettegenstaande zijne vermomming, ligt bij elk Israëller kenbaar maakte. Zij wierd in deeze haare gissing volkomen bevestigd door de stellige en met eede gestaafde verzekering, welke de vermeende vreemdeling haar gaf, dat haar wegens het voldoen aan zijn verzoek geen kwaad zoude overkomen (vs. 10). — Zij ontveinst echter listig haare ontdekking, om hier van vervolgens gebruik te maaken ter versterking van SAULS geloof aan haare kunst, en vraagt hem:

hem: „ Wien hij begeerde dat zij uit het rijk der dooden zoude doen opkomen?" Het andwoord was „ SAMUEL" (vs. 11). — Nu begaf zich de vrouwe waarschijnlijk in een ander vertrek (immers vs. 21. leezen wij, dat zij na het eindigen haarer waarzegging *bij* SAUL *kwam*, 't welk schijnt te onderstellen, dat zij geduurende dezelve niet bij hem tegenswoordig was) en riep weldra dat zij den begeerden persoon al zag opkomen; met een, als in verbaazing, 'er bijvoegende, dat zij uit deszelfs houding als anderzins merkte dat de vermeende vreemdeling de Koning SAUL zelf was (vs. 12). — Dan SAUL stelde haar over deeze gewaande ontdekking gerust, en verzogt haar hem eene beschrijving te geeven van den persoon, dien zij zag opkomen (waaruit ten duidelijkſten blijkt, en hier moet wel opgelet worden, dat SAUL niets met eigen oogen zag); zij was hier op aanstonds gereed, en gaf de volgende beschrijving van den voorgewenden geest: „ Ik zie eenen eerwaardigen persoon (in welken zin het woord Elohim, door *Goden* hier vertaald, meermaalen voorkomt) uit den grond oprijzen; het is een achtbaar Grijsaard, met eenen staatigen mantel bekleed." Door welke beschrijving een ieder, die SAMUEL gekend hadt, deezen eerwaardigen Profeet gemaklijk konde herkennen, gelijk dan ook SAUL daar uit besloot, dat het gewis SAMUEL was: waarom hij aan deezen harsenschimmigen SAMUEL, van wien hij niets zag, de diepste eerbewijzing toebragt (vs. 13, 14.) — Thans begint de doodenoproepster met haare kunst

Digitized by Google

van buikſpreeken, en doet met een holle en als uit den grond komende ſtem den gewaanden SAMUEL aan SAUL de réden vraagen van zijne oproeping uit het doodenrijk. SAUL geeft hierop openhartig zijnen angst te kennen, waar mede hem het gevaarlijke van den krijg en vooral Gods volkomene verlaating vervulde, daar JEHOVA hem op geenerhande wijze meer andwoorde: hij verzoekt tevens den vermeenden SAMUEL eerbiedig, hem in dit hachlijk tijdſtip raad te geeven (vs. 15). — Uit deeze omſtandigheden konde een middenmatig vernuft, en vooral zulk een ſchrander wijf als deeze buikſpreekſter was, gemaklijk gisſen, welk het lot van SAUL zoude wezen; terwijl zij ook niet onkundig was, dat DAVID reeds door SAMUEL tot SAULS Troonopvolger benoemd was. Zij voorſpelt daarom aan SAUL, en doet hem deeze voorſpelling door gemelde kunst van buikſpreeken voorkomen, als of dezelve uit den mond van SAMUEL of van deszelfs ſchim kwam, dat de uitſlag van den ſtrijd ongelukkig zoude wezen, dat DAVID hem in het rijk zoude opvolgen, en dat hij met zijne zoonen in deezen krijg zoude ſneuvelen (vs. 16—19); gelijk deeze waarſchijnlijke gisſing dier vrouwe ook door de uitkomst na genoeg bevestigd wierd; ik zeg *na genoeg*: immers volkomen wierd zij niet vervuld, naardien alle de zonnen van SAUL niet ſneuvelden, maar althans ISBOZETH den ſtrijd ontkwam, en 2 *Sam.* XX: 8. vinden wij nog van twee zoonen van SAUL melding gemaakt.

Mij dunkt gij zult in deeze verklaaring kun-

kunnen berusten; mij komt dezelve althans zeer natuurlijk voor; en hoe gij 'er ook over moogt denken, gij zult toch moeten erkennen, dat uwe twijffeling, uit dat geval ontstaan, niet onoplosbaar is.

§. 26.

TWIJFFELINGEN UIT HET NIEUWE TESTAMENT ONTLEEND.

Misschien verwekt u ook een of ander voorval, in de schriften des Nieuwen Verbonds opgetekend, eenige bedenking; laat ik dan ten besluite ook die nog kortlijk trachten weg te neemen.

1. Wij leezen *Matth.* XIV: 26 — dat de Apostelen van JESUS, op het zien van hunnen, op het Galileesche meir, wandelenden meester, zeer verschrikt wierden, naardien zij meenden een *Spooksel* te zien, terwijl JESUS hen gerust stelt, door hen te verzekeren dat hij het zelf was. En *Luk.* XXIV: 37 — verhaalt de Euangelist, dat die zelfde Apostelen, bij de eerste verschijning van JESUS aan hen na zijne opstanding, zeer bevreesd wierden, daar zij meenden eenen *Geest* te zien; van welke vrees JESUS hen onthefte, door hen met woorden en daaden te overtuigen van zijne waare ligchaamlijke tegenswoordigheid bij hen.

Hier uit zult gij, waarschijnlijk, dus redeneeren: „ geloofden de bijzondere leerlingen „ van JESUS, zijne Apostelen, aan Spooken „ en Geestverschijningen, zonder dat hun „ mees-

„ meester de ongegrondheid deezer hunner „ gevoelens bewees, volgt hieruit dan niet, „ dat deeze begrippen wel eenigen grond „ kunnen hebben?" Ik andwoord dat dit besluit niet doorgaat. Immers — de Apostelen waren met meer wanbegrippen en vooroordeelen bezet, die JESUS niet opzetlijk wederlegde; bij voorbeeld hunne verwachting van de kort aanstaande oprichting van een aardsch Koningrijk onder de Jooden. De wijsheid van den Heiland vereischte, dat zijne Leerlingen van langzaamerhand van deeze hunne wanbegrippen werden ontheven, naar maate hunne vatbaarheid zulks toeliet. Deed JESUS dit omtrent hunne verkeerde denkbeelden van dat gewigtig stuk, den waaren aart van zijn Messiasrijk, hoe veel te meer moeten wij dan niet verwachten dat hij dit deed omtrend andere vooroordeelen, die zulk eenen onmiddelijken invloed op de leer der zaligheid niet hadden, maar meer van eenen natuurkundigen aard waren, en van zelven door een aanstaande meerdere verlichting van hun verstand zouden verdwijnen, waar toe hun geloof aan spook en geestverschijningen behoorde. Men vergelijke ook hier de aanmerking §. 22. gemaakt. — Hier komt bij, dat JESUS de vooroordeelen zijner leerlingen in geen van die beide gevallen goedkeurt of bevestigt, maar veel eer, zoo veel noodig was, tegengaat, door hen het ongegronde van hunne verbeelding, dat zij een spookfel en den afgestorvenen geest van hem, hunnen meester, zagen, aan te toonen. Wel is waar dat hij dit niet deed, door hen in 't algemeen de dwaasheid

heid van 't geloof aan de verſchijningen van ſpooken en afgeſtorvene zielen te betoogen; maar dit zoude ook met de wijsheid van JESUS, ja zelfs met de wijsheid van een gewoon mensch, niet geſtrookt hebben. Wat toch zoudt gij denken van iemand, die, eenen anderen in de uiterſte ontſteltenis aantreffende, wegens het zien van een ingebeeld ſpookſel, deezen van zijne vrees wilde ontheffen door hem de ongegrondheid van het geloof aan ſpooken wijdloopig te gaan bewijzen? zoudt gij zo iemand niet voor eenen ijdelen, voor eenen dwaazen vertrooster, op dat ik niet zeg voor eenen zot houden? Wijs en menschkundig handelde, derhalven, JESUS, dat hij thans de vooroordeelen zijner leerlingen niet lijnrecht aantaſtte, maar overeenkomſtig hunne vatbaarheid het ongegronde hunner verbeelding, en vreeze in het tegenwoordig geval hen deed zien, en daar toe van hunne eigene begrippen zich bediende, door in de ontmoeting na zijne opſtanding hen zijne handen en voeten te laaten betasten en zelfs ſpijze te gebruiken; omdat, volgens hunne eigene denkbeelden, afgeſtorvene geesten geen tastbaar ligchaam hadden, veel min konden eeten; 'twelk onfeilbaar hen van hunne dwaaze verbeelding en vrees moest geneezen, gelijk ook de uitkomst leerde.

2. Maar wat hebben wij te denken van dien SIMON, van welken wij leezen *Hand.* VIII: 9 — en van deszelfs kunſtenarijen, waar mede hij de zinnen van het Volk van *Samaria* verrukte, zo dat het zelve hem vrij algemeen aanhing en zelfs voor de groote kracht GODS verklaar-

Digitized by Google

klaarde? waren dit geene Duivelskunſten en eigentlijke Toverijen? Ik andwoorde, dat, daar ons geene ſtaalen van de bedrijven deezes mans worden opgegeeven, wij over derzelver waaren aart niet met grond kunnen oordeelen. Zo veel is echter zeker, dat het voor een ſchrander vernuft, het welk in de geheime kunsten der Grieken en vooral in de geneeskunde (*k*), zich geoeffend had, niet moeilijk konde vallen, zich, van de onkundige en bijgeloovige Samaritaanen, voor een verheven, en met meer dan menſchlijke vermogens begaafd wezen te doen erkennen en eerbiedigen; zo dat 'er geheel geen grond is om vast te ſtellen, dat deeze SIMON, die (blijkens het vervolg) zeer listig van de voorkomende omſtandigheden tot zijn oogmerk zich wist te bedienen, zijne kunſten door behulp van den Duivel heeft gepleegd.

3. Nu is 'er nog één geval, het welk hier in aanmerking kan komen: naamlijk de ontmoeting van PAULUS en LUCAS met eene *dienstmaagd* of *ſlaavinne te Filippi* (Hand. XVI: 16.) welke gezegd wordt „ met eenen waarzeggenden geest (of, gelijk 'er in het Grieksch ſtaat, met den geest van PIJTHON) bezield te zijn," die PAULUS en LUCAS voor Dienstknechten des Allerhoogſten GODS en verkondigers van den weg der zaligheid verklaarde, maar van PAULUS, op dat niemand hem mogt verdenken, met dit ſoort van volk in verſtandhouding te ſtaan, van deezen haaren waarzeggenden geest beroofd wierd.

Gij

(*k*) Zie van VLOTEN.

Gij vraagt, hoe dit geval moet verklaard worden? Ik wil mij niet vermeeten, hierover eene beslisſende uitſpraak te doen, daar de kundigſte ſchriftverklaarders het hierover nog niet eens zijn, maar zeg alleen, dat de gedachte van hen mij de aanneemlijkſte voorkomt, die deeze ſlaavin voor een ſoortgelijke buikſpreekſter houden, als de waarzegſter te *Endor* (vergel. §. 25). Vraagt gij „ hoe kon„ de dan die mensch weeten, dat PAULUS „ en LUCAS dienstknechten van GOD wa„ ren?" ik andwoorde, dat deeze Godsgezanten hier van reeds genoegzaame bewijzen hadden gegeeven, waaruit elk, die wilde nadenken, zulks met genoegzaame zekerheid konde beſluiten. Maar vraagt gij misſchien verder: „ Indien deeze ſlaavin ſlegs een buikſpreek„ ſter was, hoe kan dan LUCAS ſchrijven, „ dat PAULUS den *geest* beval uit haar te „ gaan?' Zo moest LUCAS ſchrijven, daar hij alleen een eenvoudig verhaal, en geene verklaaring van dit geval, geeft (zie §. 22 en 25) Hij noemt daarom die kunst van buikſpreeken, waar van deeze ſlaavin op eene wonderdaadige wijze door PAULUS beroofd wierd, eenen waarzeggenden *geest*, dewijl dezelve daar voor van ieder een gehouden wierdt.

Kunt gij echter in deeze verklaaring geen genoegen neemen, zo moet gij dit geval op de lijst der bezetenen plaatzen; welke kwaal niets gemeens heeft met die verſtandhouding van menſchen met den Duivel, waar van wij hier ſpreeken (vergel. §. 2).

Digitized by Google

BESLUIT.

Zo heb ik dan, naar mijn inzien, u het ongegronde, onzedelijke en ſchadelijke der vooroordeelen omtrent Waarzeggerijen, Duivelsbezweeringen, Toverijen en Spookerijen, met het geen daar aan verbonden is en daar onder kan betrokken worden, overtuigend betoogd, en uwe twijffelingen, des aangaande uit de Heilige Schrift ontleend, voldoende opgelost.

Niets zal mij aangenaamer zijn, dan dat dit mijn geſchrift (indien het anders waardig gekeurd worde onder uw oog te verſchijnen) iets moge toegebragt hebben ter opening van uwe oogen voor het helder licht der waarheid, en daar door ter uwer terugkeering van die dwaaze begrippen en verderflijke dwaalingen, waar aan gij gehegt, waar mede gij beſmet waart. Als dan zoude ik mijn doel bereikt zien, daar ik ſchreef (en dit zij mijne zinſpreuk)

Ter bevordering eener heilzaamen verlichting.

Digitized by Google

INHOUD.

INLEIDING.

Behelzende eene aanprijzing van het onderwerp deezes geſchrifts, met eene opgaaf van de orde hierin gevolgd.

EERSTE HOOFDSTUK.

Eene ontvouwing der kundigheden van

§. 1. Waarzeggerijen. . . Bl. 155
§. 2. Duivelsbezweeringen. . . 158
§. 3. Toverijen. . . . 159
§. 4. En Spookerijen. . . . 160

TWEEDE HOOFDSTUK.

Betoog van het ongegronde, onzedelijke en ſchadelijke deezer vooroordeelen.

EERSTE AFDEELING.

Het ongegronde van dezelve.

§. 5. Wat vooroordeelen zijn. . . 162
§. 6. De gronden van het geloof aan waarzeggerijen getoetst. . . . 164
§. 7. De volkomene ongegrondheid van dit vooroordeel aangetoond. . 168

§. 8.

Digitized by Google

INHOUD.

§. 8. Dat het geloof aan Toverijen ook een ongegrond vooroordeel is, betoogd. Bl. 180
§. 9. 't Ongegronde van 't vooroordeel omtrent Duivelsbezweeringen aangetoond. 186
§. 10. Het ongegronde van 't geloof aan Spookerijen betoogd. 189
§. 11. Besluit hier uit afgeleid. . . . 201

TWEEDE AFDEELING.

Het onzedelijke van dezelve, blijkende uit derzelver onzuivere beginzels, als:

§. 12. Onkunde. 203
§. 13. Bijgeloof. 205
§. 14. Zucht om verborgene en toekomende dingen te weeten. 206
§. 15. Liefdeloosheid omtrent de Naasten. 207
§. 16. Een bevlekt geweeten. . . 208
§. 17. Gevolg hier uit getrokken. . 209

DERDE AFDEELING.

Het schadelijke van dezelve voor

§. 18. Den Godsdienst. 210
§. 19. De Zeden. 215
§. 20. En het Maatschaplijk geluk. . 218
§. 21. Besluit hier uit opgemaakt. . 223

Digitized by Google

INHOUD.

DERDE HOOFDSTUK.

Oplosſing der twijffelingen uit de Heilige Schrift, ter ſtuving deezer vooroordeelen ontleend.

§. 22. Eene algemeene aanmerking. Bl. 225
§. 23. De Egiptiſche Toveraars. . 227
§. 24. Waarſchuwingen aan Israël gedaan voor Toveraars, Waarzeggers, enz. . 232
§. 25. De Waarzegſter te *Endor*. . 234
§. 26. Twijffelingen uit het Nieuwe Testament ontleend. . . . 238

BESLUIT. . . 248

Digitized by Google

DRUKFEILEN.

In de Verhandeling van G. BAKKER, over de Vooröordeelen, van Waarzeggerijën, Spookerijën, Toeverijën enz.

Bladz. 4 Regel 13 *ſtaat:* nu *lees: nu*
17——16 — en — in
21——30 — dit — dit licht
29——15 — niemand — iemand
31——16 — *Elelectrik* — *Electriek*
32——24 — en als met aarde bedekte ſteen hard geworden, *lees* met aarde bedekt en ſteen-hard geworden.
38——17 — waar zal de plaats zijner begraving zijn? *lees: waar zal de plaats zijner begraving zijn?*
59—— 8 — T *lees:* F
62——27 — in *lees:* om
62—— in de noot — 36 *lees:* 38
64——22 — geſchied zijn... *lees:* gekheid zijn
98——15 — had verſtoot *lees:* verſtoot
103——15 — comande *lees:* commando
106——27 — Maar waarom zaaken *lees:* Maar zaaken
124—— 1 — WIERUS TANNER *lees:* WIERUS, TANNER
124—— 2 — Roomschgezinde, geestelijke mannen *lees:* Roomsgezinde geestelijken, mannen
125——29 — Vrouw. Door *lees:* vrouw, door
137——20 — Nu! *lees:* Hu!
139——31 — degens lagen op den wand en *lees:* degenſlagen op den wand
148——33 — beſchaming *lees:* beſchaving

3

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google